

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HARDSYSSEL

HARDSYSSEL

HARDSYSSEL

RINGKJØBING AMT

TURISTFORENINGEN FOR DANMARK

ÅRBOG 1950

REDIGERET AF KRISTJAN BURE

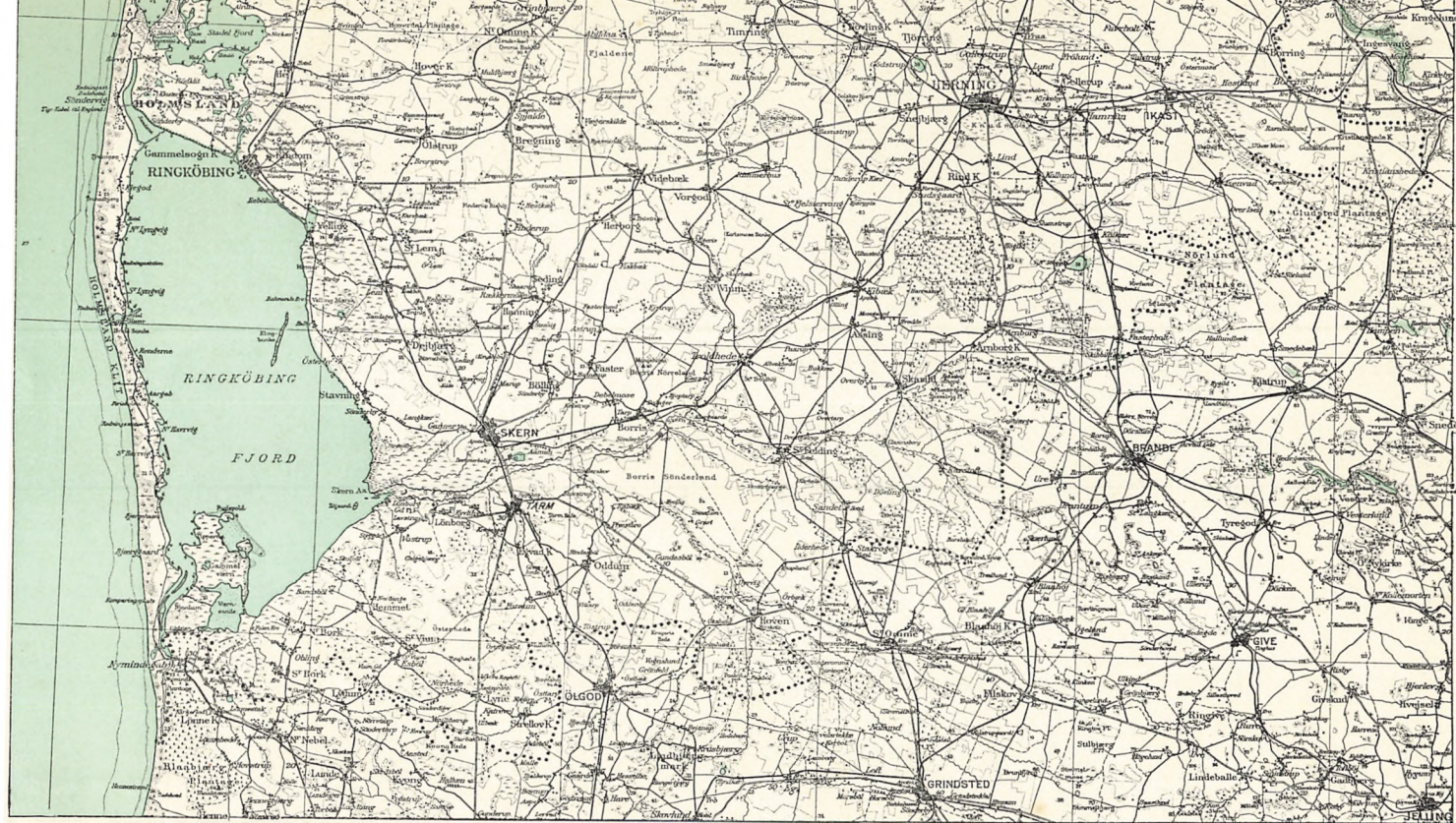
RINGKJØBING
A. RASMUSSENS BOGTRYKKERI
1950

DENNE BOG ER SAT MED GARAMOND
OG TRYKT I
50.000 EKSEMPLARER
I A. RASMUSSENS BOGTRYKKERI · RINGKJØBING
OMSLAG: SIKKER HANSEN
KLICHEER: ILLU·GRAFIA

I N D H O L D

VESTJYLLANDS NATUR OG DET VESTJYDSKE FOLK	9
<i>Af Forfatteren Salomon J. Frifelt.</i>	
HARDSYSSELS FRONT MOD HAVET	33
<i>Af Forfatteren Johannes Smith.</i>	
HARDSYSSELS BYER	61
<i>Af Redaktør Johannes Lindskov Hansen.</i>	
HEDEN, PLANTAGERNE OG VILDTET I HARDSYSSEL	75
<i>Af Redaktør Poul Hansen.</i>	
I Æ WAND —	91
<i>Af Redaktør C. Eliassen.</i>	
HARDERNES MÅL	101
<i>Af Professor Peter Skantrup.</i>	
VESTJYDSK HUSFLID	113
<i>Af Museumsforstander H. P. Hansen.</i>	
FUGLELIVET I VESTJYLLAND	125
<i>Af Jagtkonsulent J. Bjerg-Thomsen.</i>	
HARDSYSSELS KIRKER	141
<i>Af Museumsinspektør, mag. art. Victor Hermansen.</i>	

HARDSYSEL - RINGKJØBING AMT

Geodætisk Institut
Eneret

*Turistforeningen for Danmarks Årbog
for 1951 vil omhandle Færøerne.*

Den Blæst, den Blæst! ind fra Havet i Vest ...

FOT.: A. GRIMSTRUP

VESTJYLLANDS NATUR OG DET VESTJYSKE FOLK

AF SALOMON J. FRIFELT

DEN evigt jagende Blæst ind fra Havet i Vest. Havgusens klamme, sviende Røg, der kan slutte selv den varmeste Høslættdag med et Kuldegys. Foraarstidens svirpende Sandknog over Harvespænd paa fattige Agre. Flossede Hederester og forblæste Hedeplantninger. Kærstrækninger spættet af Kæruldens Silkeduske i Maj og takket af Tørveskruer i August. Nybyggerhjem med røde Tage og med Granhegn om Markernes Tavl — Ja, og Vesterhavstrandens Vælde og Klitødets Skønhed! — Alt det er Vestjylland!

Ja, men Engenes Fylde og Frodighed langs strømmende Vandløb. Høslættens koglende Sommerduft. Frodige Hvedemarker og gyldne Bygvange, naar Høsten gaar ind med Spovefløjt og Kornmodsblink gennem Natdisen. Brede røde Gaarde og bovne røde Køer midt i grønne Kløvermarker. Byer i Fremdrift og Sogne i Grøde. — —

Det er ogsaa Vestjylland!

Saa mangfoldig og rigt skiftende i Natur er Jyllands Vestside!

Sandt nok: Vestjylland er jo et vidt Begreb, der spænder lige fra Tønder og Højer Marsk i Syd til Jammerbugtens og Raabjerg Miles Sand i Nord.

Og saa kan der forresten tvistes om, hvilke Sogne ind ad i Landet, der retteligt hører med eller ligger uden for.

Men galt bliver det ikke, om man regner de to gamle Sysler: Vardesyssel og Hardsyssel for det egentlige Vestjylland. Det bliver da paa det nærmeste en Landsdel strakt fra Limfjorden i Nord til Kongeaaen i Syd.

Og da det er *Hardsyssel*, vi her vil gæste paa denne lille Vandretur, saa er Afgrænsningen herfra og dertil givet: fra Limfjorden i Nord til Skjernaen i Syd. Med andre Ord: Paa det nærmeste *Ringkøbing Amt*, blandt Landets Amter det største i Udstrækning. Men selv om vi indsnævrer Vestjylland til dette ene Amt, saa ejer dog denne Landsdel i sin Natur hele den Mangfoldighed, der gør det danske Rige stort trods Lidenhed i Flademaal. Kun Bøgeskove og Ønaturens blide Indsø-Ynde maa vi savne her mod Vest. — Til Gengæld spænder Himmelhvælvet her nogle Mil længere ud end ret mange andre Steder. Og den, der staar midt under Hvælvet føler sig lille og ensom derved.

Og som Rummet staar stort og almægtigt spændt over Slettelandet, saaledes har Rummet tilbage i Tiden Dybde af Slægtens Liv gennem Aartusinder her paa disse Sletter, mellem disse trodsige Banker, derom vidner Gravhøjens Ældetegn langs Aaser og Højdedrag. Og det samme fortæller os Bopladsernes Flintflækker og Mikrolitter fra endnu ældre Kulturer: Gudenaakulturen og Klosterlundtiden.

Et Land med mere Vælde end Ynde, og med Styrke, hvor Østdanmark kendes blid og yppig. Her er de store Udsyn i baade Mil og Aar og Mod-sætningernes stadigt skiftende Spil.

Mellem Hav og Hede.

Vesterude brummer Havet — Kræn Vester, den store Nabo paa godt og ondt — Tre, fire Mil ind i Landet kan Havkoget høres efter Stormvejr som en enstonig Durren i Luften, og lige saa langt lever i Folkesindet gamle Tidens dulgte Frygt, der hvisker sin Forudelse som Sagn og dunkle Spaadomme. Den Tid skal komme, siger de gamle Sagn, da Tim og Staby Kirker skal blive Strandkirker — Saa mægtigt er Havet! Ja, og saa usikre er Livets Kaar her vesterude. —

Ud mod Havet ligger æ Havland eller æ Klitland med æ Havvbjerre, stormslaget og stridigt med strittende Marehalm over bundne Sandmiler. Et vildt og skønt Land med Naturens strenge og stærke Linjer, hvor Menneskeværk kun synes saa smaat: Smaahuse, der krøkker i Læ bag Klitrækkerne, lave, lukkede Gaardlænger, der ligesom sætter Ryggen imod den evige Blæst fra Vest, dyrkede Marker i Smaastumper kilet ind mellem Klitter og Fjordvand.

Gaard paa Holmsland.

FOT.: JONALS

Typisk Byggeskik langs hele Vestkysten: Lav og sammentrængt, fast og sluttet. Skraa Gavle for bedre at modstaa Vindens Pres. Men rummelig Lade (den store Høslæt).

Holmslands Klit, Husby Klit, Vedersø Klit, Bøvling Klit: Jyllands yderste Skanse mod Vest — Ja, og den Egn i Landet, hvor Tyskernes vildgale Fæstningsbyggeri under Besættelsen udfoldede sig mest hemningsløst, hvad omtrent hver Klit og hver km Strand endnu bærer Vidne om, selv om Naturen hvert Aar gør sit til at slette disse triste Spor af tysk Kultur.

Men før Tyskernes Hærgen var Klitlandet mellem Hav og Fjordvand, hvad det igen er godt paa Vej til at blive: Et frit og herligt Ferieland! For Kunstneren og Turisten, et sælsomt Eventyrland i den lyse Sommer-tid!

Men for de boende er det noget andet og mere: Hjem og dagligt Brød, haardt udholdende Stræb, Nøjsomhed og Afsavn for at bjærge et nød-tørftigt Udkomme.

Men alligevel: Hjem og Stavn, hvor Far og Mor i flere Led, end nogen ved Rede paa har levet i stadig Strid med Hav og Flyvesand, Lyng og Vestenstorm. Og her har de som en selvfølgelig Ting med Livet som Indsats bjærget de skibbrudne ind fra Havet og ny Plovjord fra Lyngen, har ørket og avet dette stædige, stridige Land her yderst mod Vest. —

Og ind ad imod Øst ligger saa det skiftende Land: Gamle Byer og Bolav

FOT.: NATIONALMUSEET

Fredede Kæmpehøje i Estvad Sogn.

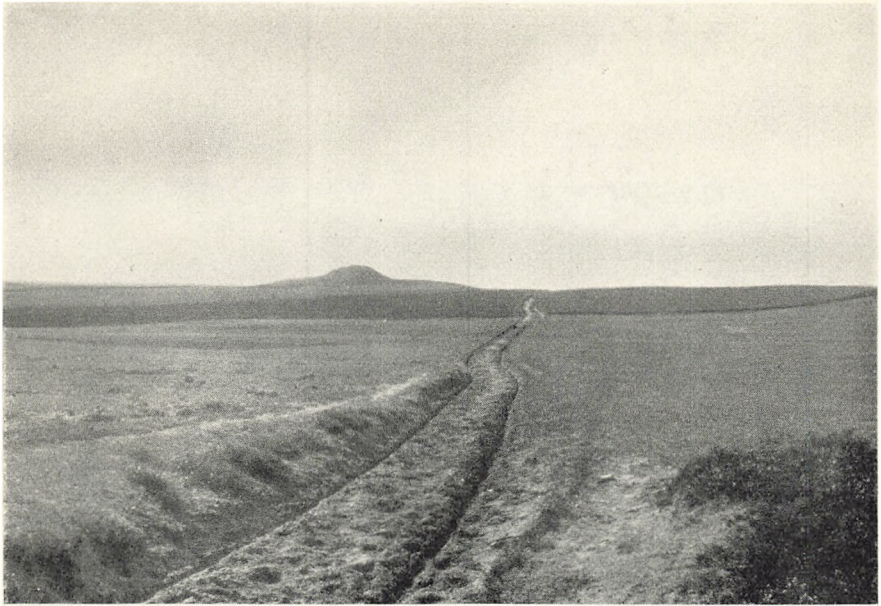
»Alvorlig taler ved Alfarvej med Grønsvær tækket de gamles Grave.«

og nye Smaabyer i Vækst. Nybygder paa fordums Hede og havehegnede røde Gaarde eller susende Plantage, hvor Loke forhen drev sit flimrende Spil over mørke Lyngaase.

Set fra Toppen af en Gravhøj møder vort Syn det aabne frie Land med Glimt af hvide Kirketaarne ud af Fjærnets blaalige Dis og med Oldtidshøjenes Kupler langs ældgamle Vejspor. Ja, og med bugtede Aaløb gennem grønne Engdrag med Høslættens Sommerduft og med Kærkonens Aftenbryg i lune Sommernætter — Saa koglende skønne Sommernætter, som kun Drøm og Digt og den vestjyske Eng kan skabe, naar Hø staar i Stak, og Gøgen kukker!

Ja vist, vi ved det godt: Høslæt og Sommer er kun en lille Del af Aaret. Der er ogsaa Jævnøgnstormes Hærgen, den graa, sivende Taage og Vinterdages Knugen, hvor alting ældes — Ja, men ogsaa Fornyselsen i Forarsdages Blæst med Røgduft fra fjærne Hedebrande, med vuggende Vildgaasekiler under et blaat Hvælv og med festlig Vibeflaksen over vildsomme Kær.

Vildt eller tæmmet, frodigt eller øde — aldrig er det vestjydske Land kedsommeligt ens! altid skiftende som Himlens Vejr og Fugletrækket i Vaar og Høst!

*En gammel Vej og »Bjærgbøj« i Haderup Sogn.
»Hensarne Slægter — forglem det ej! I Arv de gav dig en adel Gave.«*

FOT.: NATIONALMUSEET

Vestjylland ligger — eller rettere laa før i Tiden — trængt mellem Hav og Hede. Havet i Dag er, som det stedse var: gavmild eller naadeløst, ustadigt og vældigt.

Men de store Hedeflader, der forhen skilte Landet og gav det Ødepræg — det være sig Sønder Omme Fladen og Dejbjerg Hederne i Syd til Kloster- og Kronhederne i Nord og de store midtjydske Hedesletter helt ind til Grove og Karupfladerne — de er nu for største Delen tæmmet af Plov eller Plantning og er bleven veldyrket Agerjord eller Plantager.

Og hvert Aar hugger Plov og Mærgelvogn, Nybyggerhjem og Granhegn nye Skaar ind i de Rester af Hede, som endnu er. Og grønne Plantager lægger en ny Tone ind i Landets Lød og Sletternes Sus — kanske ogsaa i Folkets Sind.

Men hvilken mægtig Sum af Vilje og Udholdenhed, Slid, Forsagelse og Savn, der ligger bag ved alle disse røde og hvide Gaarde paa fordums Hedejord, det magter ingen at maale. Hvert eneste Hjem, der er vristet ud af Lynghedens seje Greb har sit lille sandfærdige Eventyr at melde.

Vi kan i Flæng nævne *Knudthilde* og *Thomas Thomsen* i Gaasdal i Borris, der ud fra et lille Hedehjems sure Armod skabte tre velbyggede og veldrevne Gaarde.

FOT.: JONALS

*En vestjydske Sø med Røskær og Enge —
»Naar Siv og naar Flæg faar Dugstænk i Skæg ...«*

»Var det ikke strengt, Arbejdet med at brække Heden og vinde frem?«
spørger vi en Dag Knudthilde.

»Jo«, sander hun, »somme Tider var det slet ett saa let endda!«

»Hvordan magtede I dog saa stort et Arbejde?«

Hun smiler, Knudthilde: »Aa jow, det gik. Naar baare en hjælpes ad o saa aaltijer passer o ryk framad i æ Hammel, saa gor'et!«

Det samme Kunststykke magtede Maren og Jens Dideriksen i Barde, hvor de rejste en gammel ilde medhandlet Hedegaard, »Pilgaard«, og siden byggede to nye Gaarde til Børnene —

»Kneb? — Ja misyw kneb det for os, især i Førstningen«, forsikrer Jens Dideriksen — »Da stod Maren o mæ tit lisom en Potte o tow Tær o vidste knapt te hvad Sij, de ku go!« —

*Hvor Aakanden vugger i Skjernaens Strøm,
og Engen er gul af Kabbelejer.*

FOT.: JONALS

Eller *Bodil* og *Jens Lago Henriksen* der ude i Overfeldborg Hede i Haderup Sogn, der har ørket deres Gaard frem af den fattige, øde Hede, hvor der bare var mellem tre og fire Mil til den nærmeste By: Holstebro med alle de Væsener: Doktor-, Apoteker-, Politi-, Skattevæsen og andre Ulykker, som Menneskenes Børn for djer Synders Skyld fik at trækkes med.

»Jo«, mener *Jens Lago*, »det har da mange Fordele at bo saadn lidt af-sides. Her er een sparet for mange af de Plager, de maa trækkes med der inde i æ Bøj!«

»Men her skal slides og spares for at bjerge Udkomme og Fremgang«, mener vi.

»Ne-øj, saan Savn og Slid og den Slags, som saa mange ka snakke med om, det har vi ett kendt til. Nej baare immerværk avangsier en bette Korn

fremad uden at sætte for møj Gæld, saa gor'et lisaa still den rette Vej!« — Vist saa, der er mange, som har udført noget lignende eller det samme paa en anden Maade. Men disse enkelte, som her er nævnt, faar gælde for de mange, der hver især har givet deres lille Bidrag til at gøre ikke blot Hardsyssel, men Danmark større og rigere.

Og de, der havde Hjem i de gamle Bolav paa de frugtbare Strøg, var ogsaa med i Landvindingskampen, hvor det gjaldt at finde nye og bedre Driftsformer, nyt Fællesskab og stærkere Sammenhold. Og det var Børnene fra de gamle Bolav, der som Rydningsmænd gik ud for at vinde sig ny Jord — nogle paa den amerikanske Prærie, de fleste i de hjemlige Heder og Udmarker.

For Heden saavel som Amerika bød Frimands Kaar — men de var sjældent blide! Det var Enkeltdriftens haarde Krav til den enkelte: Hver Mand klarer sig selv — I et eller andet Hedehjem ordsprogsformet som et Skriftsted: »Næst Gud, er det bedst at stole paa sig selv!«

Denne gennem mange Slægtled stedse standende Kamp mod en strid og karrig Natur trak selve Folketypens Karaktertræk op med de allerkræftigste Linjer: En egen lidt studs Selvfølen, en stædig Hængen-fast ved sit eget og først og sidst en ukuelig Trang til Selvhævdelse i alle Forhold. For han kunde jo, den gamle Vestjyde med den selvhjulpne Mands lidt hovne Selvfølen forme Ordene: Naar te een sjæl gjør'et, (Arbejdet) saa er der baade takket og betalt!

Hævde sig, hvor Selvhævdelse er mulig: i Arbejde og Handel, i Ordskifte og Vid, det er Vestjydens inderste Trang — ikke i Samling med Sognefolk som Fælle i en Flok, men som Ener.

For Jyden staar stærkest, naar han staar ene.

Vel ved Magt eller speget —

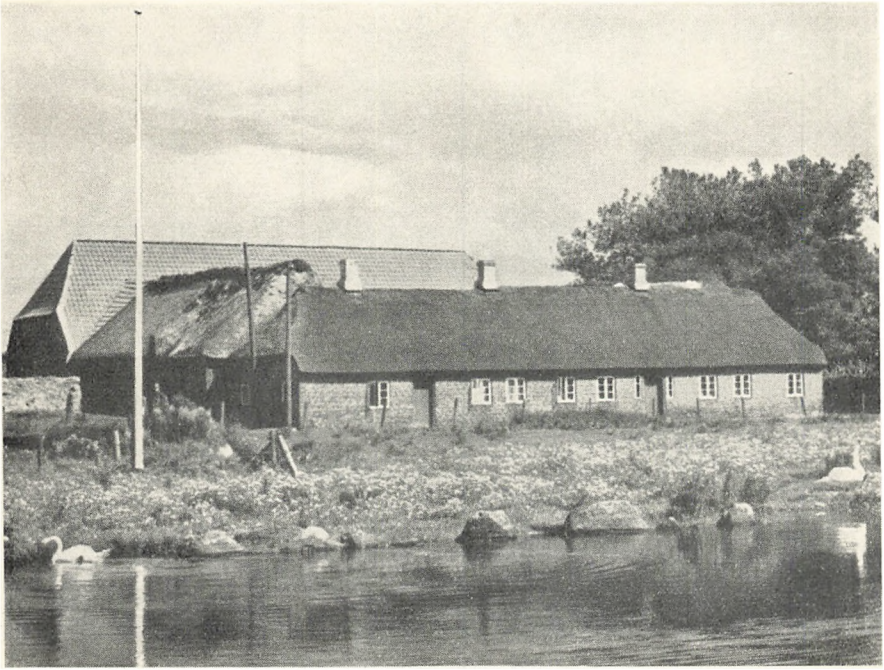
De Landsmænd, der tror, at hele Vestjylland kun er Ødemark eller fordoms Hede med fattige Sandagre og ringe Avl, de skulde alligevel unde sig selv en Tur vesterud en Dag i Foraarstiden eller ved Høst for at se, hvor grøn og frodig Engen gror, eller for at undre sig over, hvor svær Hveden og Byggen tegner — —

Vi staar en Dag et Steds oppe mellem Holstebro og Struer og snakker med en Mand ved Siden af hans næsten modne Bygmark, der staar svær og tæt og lover mange Fold.

»Det er god Jord, I her har.«

»Aa ja, saamænd, den ka vi godt være tjent med.«

»Lige saa god som paa Øerne?«

FOT.: A. GRIMSTRUP

*Gammel vestjydske Gaard under Forvandlingens Lov.
Et typisk Træk i Vestjylland: Stald og Lade bygges og moderniseres først.
De ka betaal si!*

»Ja, kanskje nok det. Men I skulde alligevel se der ude ved Fjaltring og der omkring, der har de endnu bedre Jord.«

Saa en Dag staar vi ude ved Fjaltring og forundrer os. Her har vi alle Dage gaaet med den Opfattelse, at langs Vesterhavsstranden gaar et bredt Bælte af Klitter, Sand og Ødemark. Og saa ser vi her, at Klitbæltet er borte, og den dyrkede Mark er rykket lige ud til Kysten. Ja, mere end det: Der næsten ud til Strandkanten duver en Hvedemark saa gylden og svær, saa vi faa Steder har set den bedre.

Det er det frodige Limfjordsland, der rækker helt her ned. Lidt Nord for Fjaltring løftes Bovbjergs stejle og trodsige Lerknude ud imod Havet som en Udløber fra Limfjordsbækkenets stærke og storlinjede Lerbanker, der ligesom langer ud her med en Knytnæve for at stikke Kræn Vester et blaat Øje.

Men Havet bider fra sig og slaar igen, saa vældige Lermasser skrider ud fra Bjærget og slikkes bort af Bølger og Strøm — Ler nok til at danne endnu flere fynske Smaaøer, om Havet blot kunde sanse at lægge Lerdyngerne fra sig paa den rigtige Plads —

FOT.: VAGH HANSEN

*Udsigt en Foraarsdag over Limfjordsegnenes
frugtbare Bakkeland: »Dert danske Mark i en Bølgen gaar ...«*

For at ikke Bovbjergfyret en skønne Dag skal slaa Kolbøtte ned ad den 50 m høje Skrænt, har Staten været nødt til at lægge en savtakket Høfderække ud fra Kysten til Havet at bide i.

Men her ved Fjaltring er Jorden slettejævn og fed Lermuld — »Hvem kunde vel tænke sig, der var saa god Jord og saa svære Kornmarker her lige ud til Vesterhavsstranden!«

»Joww«, siger Fjaltringboen beskedent — »Vi klager int, for vi har jo Danmarks næstbedste Jord!«

»Den næstbedste! — Det var ikke saa lidt endda. Og hvor er saa den bedste?«

»Jow, sier I, den bedst Jord her til Lands, den haar de ligodt der nier o Holmsland.« — —

Saa ved vi det og lægger en Dag Vejen over Holmsland, denne flade og fede Marskø mellem Stadil Fjord og Ringkøbing Fjord.

Om det nu er Landets bedste, næst- eller tredjebedste Jord her, faar staa hen. Frodigt er den i hvert Fald og veldyrket, saa man faa Steder finder mere lønnende Landbrug. Men fladt her! Og blæsende ind fra Havet i Vest og kun faa og blæsthøvlede Træer til at skygge.

*Men førend Byggen kan gynges sit Silkehaar,
maa Saamaskinen trække sine Riller over Agrene.*

FOT.: VAGN HANSEN

»Det er et Par fede Kirkesogne her paa Holmsland«, siger vi til en Holmbo, der sindig og træskofast træder sin gode hjemlige Muld med Harverillernes Rebvævning.

»Ja saamænd«, sander han — »Æ Krop er wal ve Mawt, men æ Svans (Holmslands Klit), den er jo en bette Smull mier speget!« — — —

Hardsyssel har begge Slags Jord: baade den, som er vel ved Magt, og den, som er mere speget. Hvilken Egn, vi vil kalde skønnest: den frodige, yderige Jord eller den karrige med den vilde, utæmmede Natur til Nabo — Ja, det bliver den enkeltes Sag.

Høslætfolk eller Høstfolk.

Ingen kan tegne et vederhæftigt Rids af Vestjyllands Natur og Folk, uden man Gang paa Gang maa nævne Engen.

Heden og Engen og Havblæsten fra Vest er de tre Faktorer, der stærkest virker sammen til at forme Vestjyllands Natur og Folketype. Og her tegner Engen de lysere Træk. Engen var forhen ikke blot den enkeltes Velstand, men var selve Vestjyllands Rigdom.

FOT.: A. GRIMSTRUP

*Vej ud over det flade Holmsland
med den gamle Mølle, som nu desværre er revet ned.*

For ligesom Bække og Aaløb med Engen i Følge bugter sig ind imellem sandede Agre og mørke Hedesogne og gavmild gir Hø til Stænget og saftigt Græs til Kvæget, selv naar Tørken svider Sandmarken gusten og gul, saaledes rinder ogsaa Engens lyse Frodighed, dens sommerfestlige Stemning af Høslæt og Arbejdskappestrid ind gennem det vestjyske Folkesind og væver en lys Islæt af Lune og Vid og Skæmtetrang ind i et ellers slidgraat Hverdags-Vadmæl.

Fra Vest imod Øst er Blæstens Gang over det vestjyske Land. Alt, hvad bøjes og slides kan, Vækster som Vaaninger, viser den Vej. Men Vest paa ud imod Havet bugter sig Bække og Aaløb. Hver Strøm gennem sit grønne Engdrag.

Hvad Høsten var for Østdansken, blev Høslætten for Vestjyden: Sommers Fest og Aarets Fylde. Og som Landet var, blev dets Bønder. Mens Østdansken formedes til et Høstfolk, blev Vestjyderne et Høstlætfolk, og herudfra igen Kvægavlere og Handelsfolk.

Fra Alders Tid var Engen en god Guds Gave til det vestjyske Land med Sommergræs og Vinterfoder til Kvæget og med Rigdom af Skønhed og en særegen Magt til at skabe Livsglæde.

Saadan var det forhen. Men i Nytiden fandt Konsulenter og Fremskridtsbønder ud af, at blot man faar Vandløbene tæmmet og reguleret til lige Kanaler og Engen afvandet, mærglet, drænet og lavet til Plovjord og Roemark, saa kan her med et kraftigt Tilskud af Mærgel, Gødning og

*Hvide Klodeskyer over brogede Korthornskøer
paa Holmslands fede Marker.*

FOT.: A. GRIMSTRUP

Arbejde avles endnu flere Foderenheder end forhen. Og mange Steder er nu de tidligere vestjydske Høslætfolk godt paa Vej til at blive et Høstfolk i Lighed med deres østdanske Standsfæller.

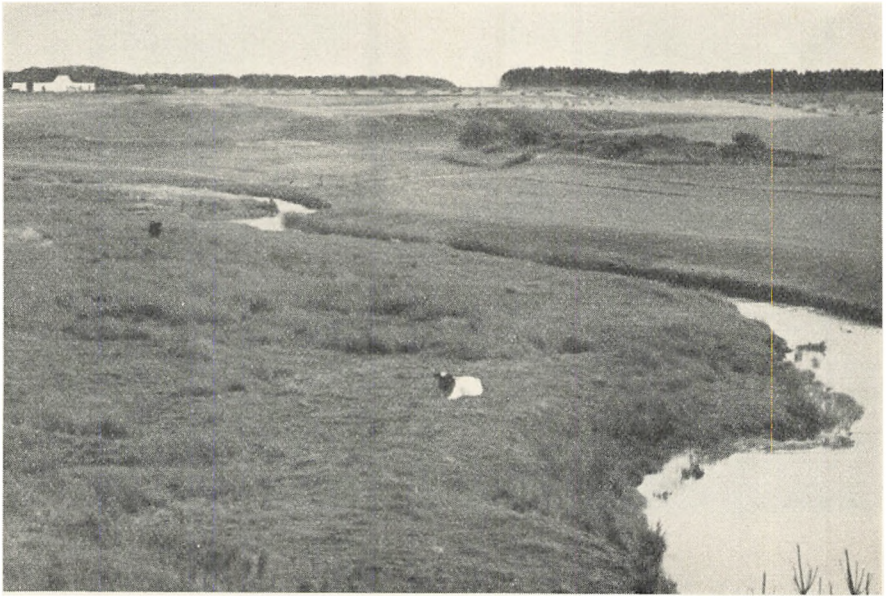
Men selv med Traktor spændt for Fremskridtets Vogn vil det alligevel vare længe, før Engenes Præg er slettet af det vestjydske Land og Høslættens Særtegn af de boendes Sind.

Hvor følte vi Vestjyder vel Foraaret mere frydeligt end der, hvor Bækken klukkede mellem Trævlekroner og Engkarse, og Engbunden lyste af Kabbelejernes Guld kroner, mens langbenede pibende Vibeunger pildrede rundt mellem Sivtuerne.

Og hvem har vel noget Steds i Verden set et skønnere Syn end et vestjydsk Engdrag lige før Høslæt, naar Hvenernes sølvgraa Silkefrynser nikker og nejer for Blæst og Brise, saa hvert et Engstykke bliver som en ilende Strøm af Silke og Sølv!

Og endnu gaar Slætten hver Sommer over det vestjydske Land, selv om stadig mere Eng ved Dræn og Plov laves om til Plovland og Agermark — Hø paa Skaar og Hø i Stak dufter ud i Aftenbrisen, gør Sindet lyst og Luften liflig at aande.

Den, som blot een Gang i sit Liv har oplevet det Eventyr at være med en Høslættag paa Værnet og Tipperne, han glemmer det aldrig! — Udsynet fra Toppen af den høje Klit, Store Mjøl, ud over denne mærkelige 7000 Tdr. Ld. store Engø sydligst i Ringkøbing Fjord, det er intet andet ligt

FOT.: JONALS

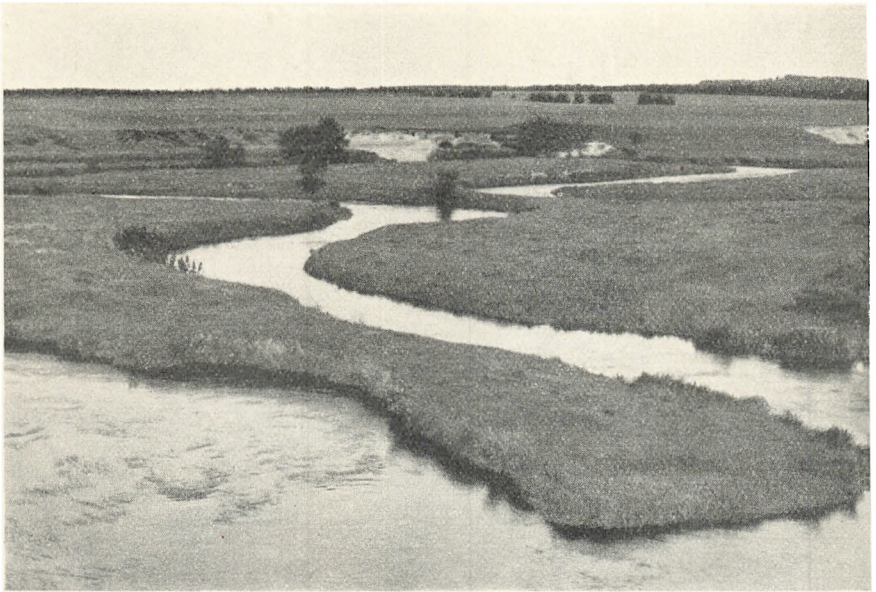
*Fra Hoveraas bugtede Løb,
typisk vestjydsk Aa og Engdrag.*

i det hele Land: Mod Vest Holmslands takkede Klitrække med Havet kogende bag ved. Og til de andre Sider blankt Fjordvand og grønne Engflader med Hundreder af travle Høslætfolk og Snese af Hølæs, der som klodsede Biller kravler hen over de grønne Flader eller skrider ud gennem det lave Fjordvand.

Og saa ved Aftenstid Køreturen hjem paa Hølæs den halve Mil gennem det lave Fjordvand over æ Saaend. Det er Sommerens sælsomste Eventyr, der altid som et frydeligt Minde vil ligge og lyse i Sindet hos alle de Folk fra tre Herreders Sogne, der bjærgede Hø paa Tipper og Værn.

Men med hvert Hølæs ude fra Tipper og Værn og andre Fjordenge, som ved Aftentid kørtes ind mellem mørke Hedebakker og lave Gaardlænger, der fulgte sammen med den krydrede Høduft ligesom et Pust ude fra en stor og sælsom Verden uden for Hverdagen: Den hjemlige Slæts Fællesfølge og Arbejdsidræt mangedoblet. —

Og som vi fra Store Mjøl kan se vidt ud over Tippeternes mærkelige England, med Høslætjag og med Fugleliv som ingen andre Steder, saaledes kan vi fra mangfoldige andre Højder i Hardsyssel i Høslættiden ta Udsyn over brede sommergrønne Engdrag med knebrende Slaamaskiner, Høstakke og Hølæs. — Fra Skrænterne langs Storaanen, fra Stadil Kirketaarn,

*Aa, Eng og bagved Plantagens mørke Bræmme.
»I gennem Engen en Aa sig slynger ...«*

FOT.: D. G. U.

fra Toppen af Lundenæs Voldbanke med Skjernaens Strømhvirvler ved Borgtomtens Fod — Ja, eller fra Lønborg Kirkebanke med det vide Udsyn over de milestrakte Engflader om Skjerna Deltaet:

En grøn levende Flade spættet af Hestespand og travle Mennesker, Stakke og Hølæs i Hundredvis. I lange Rækker kommer Hølæssene mod Aften duvende ad Vejen op over Kirkebanken og drysser Høtotter og Engduft ud over mange Sogneveje, mens Klokkemalmet fra det hvide Taarn synger Solfaldet ud over det taagesvøbte, høduftende Sletteland.

Noget lignende kan opleves langs andre Vandløb og Engdrag, hvor samme friske Arbejde, samme Skønhed, Duft og Stemning atterlevs hver en Sommer i omtrent hvert eneste Sogn i det vestjyske Land. Derfor har Engen lige saa fuldt som Heden været med til at forme Vestjylland og præge Vestjydens Væsen og Væremaade.

Og glimter nu og da Folkeviddet og Bondens Lune som Aablink og Glimt af blanke Høleblade i Udsving, eller hans faamælte Væsen uventet slaar ud i Skæmtetrang eller storblostmestret Pral, da er det Engen og dens Stemning, der grøn og frodig lader sig til Syne mellem Hverdagens Lyngbrinker og Sandagre. Og vil man tegne Vestjyllands Natur og Træk af Vestjydens Kaar, da maa man lægge Vejen om ad Engen en Dag i Slæt for

FOT.: JONALS

*Marker og Hegn, hvor der før var Hede.
I Forgrunden en Lyngbrink med Plantning.*

at forstaa ret og skildre sandt. For der finder man tit den Indgang til Bondens Sind, man ellers kom til at søge heldløs hele det øvrige Aar.

Lettere fortale end fortie sig!

Vidt mellem Naboer og endnu længere ud til de fjærne Himmelrande, saadan er — eller var Vestjydens Land. Og Vesterboen, der tit maa færdes ene paa Mark og Vej blev faamælt — Indesluttet i sit Væsen siger man. Jo, for dette store Rum fra Himmelrand til Himmelrand er ligesom for mægtigt for en Menneskestemme, her hvor ingen Skove eller Bakker kan svare igen paa Lyden. Taler Vestjyden, da er det med en særegen Lyst til at trække Stavelser og Ord sammen til det mindst mulige: — En ka

FOT.: JONALS

*Høet køres hjem fra Engen:
»Der driver Høduft med krydret Vind ...«*

letter fortaal end forti sig! — Og det vestjydske Maal kommer til at lyde ligesom ubrugt og knudret.

Blandt danske Folkemaal har det vestjydske vel nok mest udpræget Stød og Stavelsessammentrækning — Man tar blot et Danmarkskort for sig og tæller efter, hvor mange Enkeltstavelser-Stednavne man i Hast kan hitte vestligst i Hardsyssel: Tarm, Skjern, Lem, Vemb, Hee, Tim, Bur, Naur o. fl. — Stednavne, der lig Rullesten i Strandkanten gennem mange Slægtleds Slid er afrundet for alle Kanter til det mindst mulige.

Denne Vestjydens Ulyst til at bruge overflødig Snak kan tit faa andre Landsmænd til at smile. Og mangfoldige er de Træk, hvor Vesterboens faamælte Sindighed tegnes i baade Alvor og Skæmt —

FOT.: TÜRK

*Et Hjørne af Gaardspladsen paa en ældre vestjydsk Gaard.
Længerne tækket med Rør (Rørskæret i Fjordene). Stor Lade til Høet.
Svære jydske Heste og sortbrogede Jydekøer.*

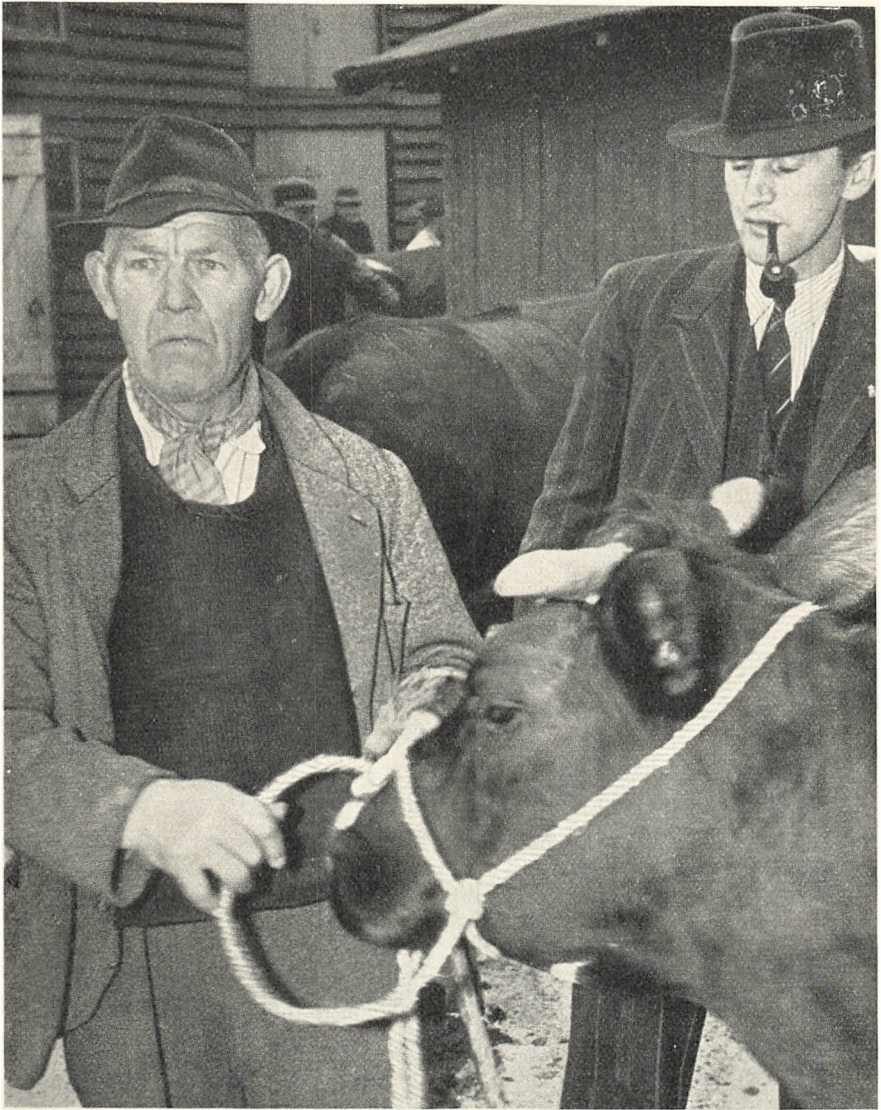
En ung Karl er af sin Far og Mor sendt hen for at fri til en ældre Pige, der efter deres Mening er et godt Parti. Det er udensogns, og det bliver sent, før Karlen igen naar hjem. De gamle er gaaet i Seng, men kan ikke sove for Spænding. Og da Sønnen omsider kommer trampende ind i Stuen, rejser Moren sig op i Omhængssengen og siger spændt:

»No Hanns, hwa fik Du saa?« — Hun mener naturligvis Ja eller Nej — »Jow«, siger Karlen sindig — »A fek Revelsbien (Ribbensteg) o Sødsup mæ Swesker i!«

Denne stoiske Ro og træge eller tvære Ligevægt overfor alle Forhold og Hændelser kan for andre Landsmænd nu og da synes næsten fæisk, naar Træk herom fortælles løsevne eller uden Sammenhæng med Egnens Kaar og Folkets Væremaade.

Saaledes skete det engang paa en Gaard, at Karlen, der sad og stak ud for Tækkemanden, faldt ned fra Hanebjælken og slog sig ihjæl. Folk ynkede meget over den sørgelige Hændelse. Men en gammel Mand sae trøstende: »A sejer, de waa da godt, te de ett gjæk ino vaer!«

Ja, Folk syntes nu ellers, det var gaaet omtrent saa galt, som det kunde gaa.

FOT.: VAGN HANSEN

De vestjydske Markedsdage var forhen Festdage og Stævnedage. Nu er Kreaturhandelen gennem de ugentlige Eksportmarkeder lagt i faste Rammer. Dog kan Handelens Spending og Ulysten med at skille sig af med sit gode Dyr endnu brydes haardt i Vestjydens Sind.

»Jow, a sejer«, sæe den gamle — »Han ku jo da ha faalden nier o skamfired jen mier foruden si sjæl!« —

Ufølsomhed! vil mange mene — Men det er langt fra givet. Prøver vi paa at skimte bag ved for at forstaa Sammenhængen mellem disse mange Smaatræk om Koldsindighed og Ligevægt, da vil vi opdage, at her er mere end morsomme Æmter om tilfældige Træmænd.

Det er snarere en hel Folkestammes Væsen og Væremaade udformet i noget af et Folkeideal: Overlegen Ro. Aldrig vise sine Følelser. Aldrig lade sig bringe ud af Ligevægt, men altid møde enhver Hændelse med Fatning og Sindsro og helst magte at dække sine inderste Følelser og Tanker med en fyndig eller en skæmtende Ytring.

Det er denne Opøvelse i Selvtugt, der Gang paa Gang møder os i Heltesagn og Sagaer mærkede af Fortid og Ælde. Og det er den samme Tragten, Almuesindet gir Udtryk for gennem Fortællinger om koldsindige og faamælte Mænd. —

Paa Timring-Vildbjerg Egnen boede en Gaardmand, der havde et stort Faarehold. Saa kommer der smitsom Syge mellem Faarene, og de dør den ene efter den anden. Det ser ud, som skal hele Faareflokken gaa til. Omsider en Dag kommer den gamle Røgter ind for at fortælle, at nu ser det da ud til, at den her slemme Faaresyge er standset, der dør da ikke flere Faar nu — Men der er da ganske vist heller ikke mere end en jenk jen tilbage!

»Naa,« siger Manden rolig. »Det var da godt, de slog til!«

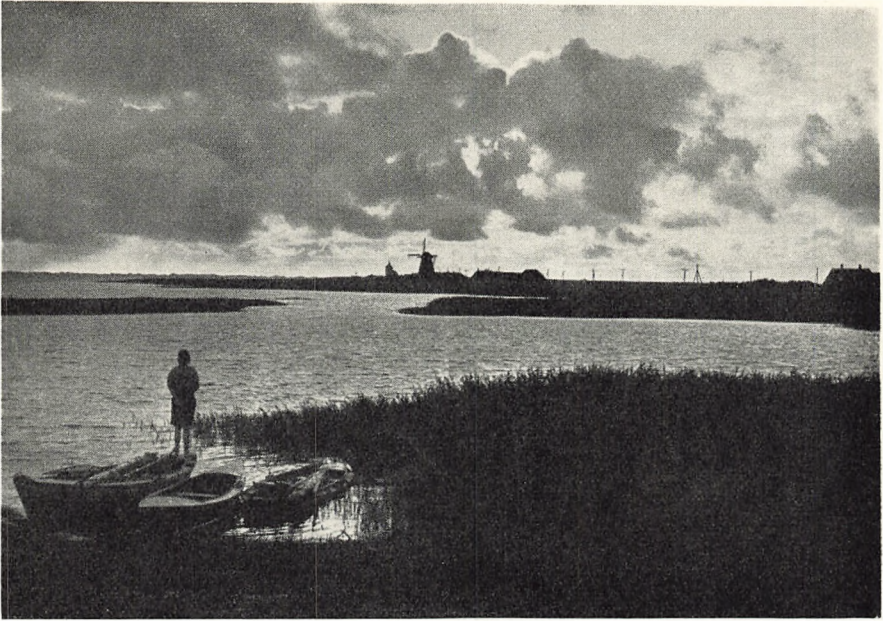
Ikke lade sig kue af Modgang og altid evne at dække over sine Følelser — Det er ad denne Selvtugtens Vej, Vestjyden oftest gaar for at hævde sig overfor Tilværelsens Knubs. —

Grænselandet ude mod Vest.

Ind gennem det store Ringkøbing Amt som gennem hele det danske Land bugtes og krydses et helt Fletværk af Grænser og Skel.

Selve Skjernaaen — Danmarks eneste Forsøg paa at skabe en Flod — er en ældgammel Folke- og Stammegrænse, Skel mellem Hardsyssel i Nord og Vardesyssel i Syd. Den, som lægger Øret til og lytter til Folke-maalet Nord og Syd for denne gamle Sysseigrænse, hører tydeligt Forskel i Maalets Udtryk og Tonefald.

Og der er de ældgamle Herredsgrænser, endnu synlige i Landet ved Vandløb, Højækker eller Ødemarker. Og der er de mange gamle Sogneskel. Og inden for det enkelte Herred og Sogn er der igen et helt Net af mange Slags Skel: Markskel og Bygdeskel, Skel mellem Skolekredse og Møllekredse, mellem Gildeslav og Valgkredse. Nogle synlige i Marken, andre

Aftenstemning ved Ringkøbing Fjord.

FOT.: A. GRIMSTRUP

paa et Generalstabskort. Og andre Skel igen usporlige, selv om de er taget gyldigt af Slægtled efter andet.

Men ude i Kyststrækningen yderst mod Vest ligger et andet Grænseland, hvis Grænse kun lader sig efterspore i Folkesindet: Grænselandet mellem Liv og Død. Her ude med Vesterhavets Vælde og Klitbæltets Øde til Nabo lever Menneskene ligesom nærmere inde paa Livets og Dødens Grænseland end Bondefolket længere inde i det dyrkede Land.

Bondens Liv følger sig reglbundet efter Aarstidernes Skiften og Jordens Grøde. Det er som en evig Gyngen mellem Saatid og Høst. Altid Fornyelse. Og dog stedse det samme. Derfor er Bondens Sind mere i Hvile end Kystboens, ligesom mere harmonisk i Pagt med Jordens rolige Aandedræt, fyldt af det nuværende og dog altid i Forventning og Forberedelse frem mod ny Saatid, ny Høst.

Kystboen derimod, som henter sin meste Føde ind fra Havet, maa savne denne stærke Samhørighed med Jorden og Aarstidernes Skiften. Hans Væsen og Tragten er knyttet til Havet, som Bondens til Jorden. Men Havet er ikke paa samme Maade som Jorden bundet i Aarets Kredsengang. Havet er vældigt og lunefuldt, gavmildt eller grumt. Det gir dagligt Brød eller Døden, alt efter Forsynets Vilje eller Skæbnens Spil — som nu den enkelte har Sind til at tro.

FOT.: VAGN HANSEN

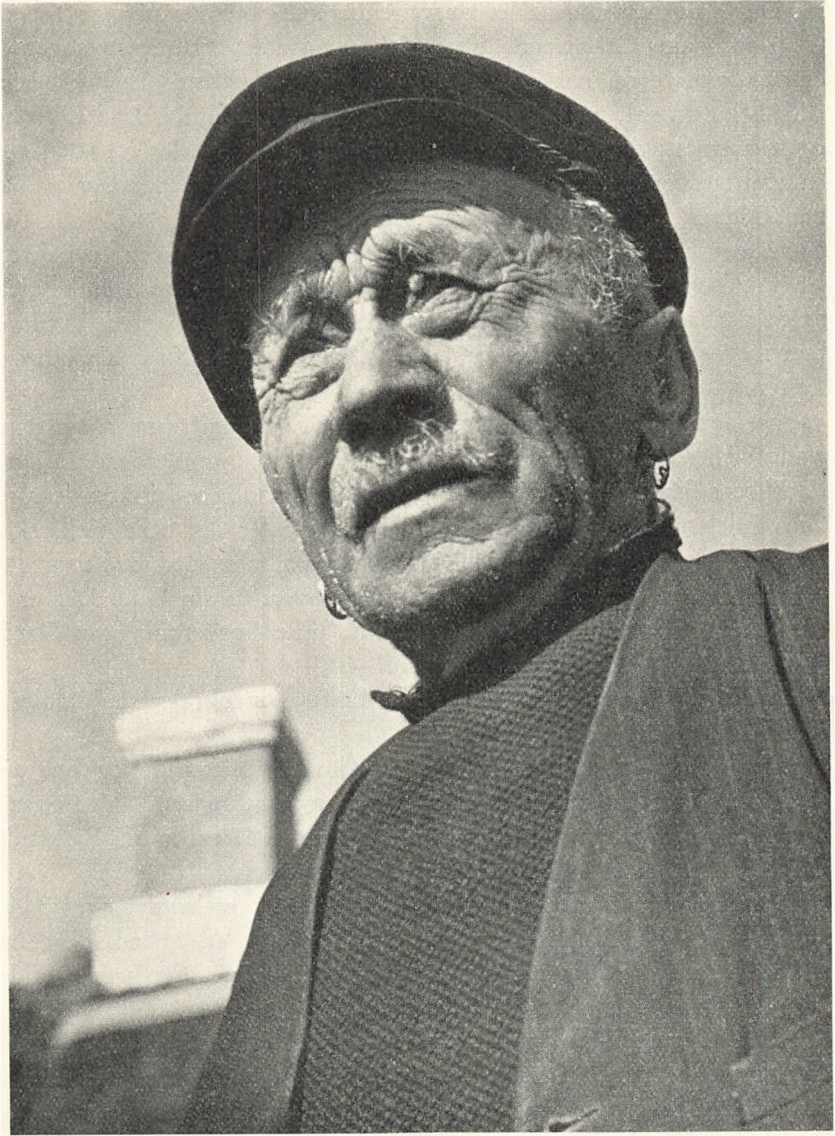
En Fiskekutter passerer en af Høfderne ved Thyborøn.

At sætte Baad ud fra den aabne Strand og gaa til Havs paa Fiskeri, var Livet sat i Vove, endda det forhen kun var daglig Dont for Vestkystens Folk. Og at lande igen, var oftest et Dødsridt ind over Revler og Brændingsbraad.

Og selv om de gamle aabne Havbaade nu er afløst af moderne søgaaende Kuttere, der fisker fra Tyborøn, Hvide Sande eller Esbjerg og er stærke nok til at ride en Storm af til Havs, saa er dog Havet stedse, som det forhen var: lunefuldt og krævende.

De Folk, hvis barske Kaar det blev at hente Føden og Skatterne ind fra Havet, maa leve langt mere i Nuet end Bonden, der venter paa Høst ad Aare. Fiskerens Saatid og Høst gaar i eet, det er den Time, han drager sit Net ind med Fangst. Nuet er Sømandens. Men Tiden forude er uvis og lunefuld som Havet selv og det skiftende Vejr — En hastig Storm, en Braadsø, en forkert Manøvre i Brændingen kan slette Nuet og sætte Evigheden i Stedet.

Kystboens Sind svinger ikke rytmisk mellem Saatid og Høst. Det bølger stridigt og stærkt som Havet mellem Liv og Død: Livet skal leves. Og Døden venter. Skellet mellem Liv og Død bugter sig ind gennem Kystbo-

FOT.: VAGN HANSEN

Fiskertype fra Holmslands Klit. Barket af Aarets skiftende Vejr. Dybe Furer mellem Brynene af at spejde gennem Storm og Tykning. Lunet kan glimte i hans Blik, men bagved ligger den Alvor, der raader i Livets og Dødens Grænseegn.

ens Dagligliv helt anderledes nærværende end i Bondens trygge Tilværelse. Og som i alle Grænseegne blev Menneskesindet her mere vaagent, men ogsaa stærkere og mere stridigt. Man nøjes sjældent her med Jævnhed eller Middelmaal, men søger mod Ydergrænserne: Enten leve Livet stærkt og krævende i det Nu, der er den enkelte givet — Eller ogsaa gi sig som en arm Synder ind under Guds Almagt og Naade og tage Liv og Død af hans Haand, som det bliver den enkelte tilmaalt. —

Gaar man en Dag inde paa Harboøre Kirkegaard og læser paa de mange Gravsten over druknede Fiskere, baade Mindestenene paa Enkeltgravene og de paa de store Fællesgrave, hvor hele Baadelav er lagt til Hvile — da faar man et lille manende Skimt ind i Grænselandets Kaar her langs Vestkysten.

Ja, og man fatter bedre end før, hvorfor Grundtvigianismens syngende og glade Fællesskabskristendom aldrig fik den stærke omskabende Magt over Kystboens Sind, som Indre Missions dystre Fortabelseslære og dens stærke Omvendelseskrav til den enkelte — Her gælder det ikke Fællesskab og Følge i Flok som i grundtvigske Menigheder paa god Jord med trygge Kaar. Men her staar den enkelte ene og forladt overfor sin Gud. Det er Tale, der finder Genklang i jyske Enersind: Ikke Forventning og Glæde ad Aare, men et Enten-eller i dette Nu! — —

Her i Kystens Grænseland er Søfolk, Fiskere og Bønder tit blandet sammen i samme Slægt.

Er Fiskerens og Hedebondens Dont end vidt forskelligt, og har de end hver især deres Indstilling overfor Nuet og Aarskredsens Skiften, saa har de dog i meget samme Sind og Brug for samme Egenskaber: En stædig sej Udholdenhed og en trodsig Trang til Selvhævdelse.

Lyng og Sump, der skal tæmmes, og Brænding, der bryder over Revlerne har ikke meget tilfælles. Men det har trods alt de Mænd, der tæmmer Udmarken, og de, der ror ind gennem Brændingen. Og begge strider de for det samme: for Hjem og Udkomme.

De, der fangede Udve i de store Udsyns Fjærnhed og Taagedis, blev Sømænd eller Amerikafarere — indtil Hjemveen igen drog dem hjem til Blæsten og Lyngen og en lavloftet Stue med Duft af Tørverøg og Dragkistens Lavendelkoste og med Geranier og Flittiglise i en blaamalet Vindueskarm — —

For den Landsdel, der for Turisten og for den fremmede kun er Ferielandet, eller den afsides Egn hvor man nødtvungent er havnet; det er for de boende noget helt andet: Hjem og Stavn. Udspring og Endemaal!

Et afsides Land midt i Verden!

FOT.: A. GRIMSTUP

*»Var her vin som her er vand
og sukker som her er sand,
saa var det et Kanaans land.*

HARDSYSSELS FRONT MOD HAVET

AF JOHANNES SMITH

FOR nogle aar siden var jeg med en af mine venner der er medarbejder ved Radioen, paa en tur i omegnen af min fødeby, Ringkøbing, hvor jeg med stolthed viste ham meget forskelligt, og hvor vi snakkede med mange tiltalende mennesker baade blandt fiskere, bønder og borgere. En af de sidste aftner sad vi paa Søndervig Badehotel, og ved en lille »sort« gjorde han et par tilløb til at resumere sine indtryk fra turen. Han berømmede bl. a. serveringsdamerne, hvis uddannelse i faget maaske nok havde været lidt tilfældig, men man følte sig godt betjent af dem, og det var velgørende saa fribaarne de virkede i deres jyske væsen. De var hverken servile eller taktløst ligefremme. (Det er jo fortrinsvis dem der har trællesind, som maa ty til frækheder i de vanskelige situationer). Jævnbyrdighed er herovre en naturlig og selvfølgelig ting, vel at mærke paa de omraader hvor den findes. »Det gaar mere og mere op for mig,« sae han »at vi der ikke er fra Vestjylland, ja der er simpelthen noget vi aldrig vil indhente.«

Jeg var ligeved at overhøre ironien i hans bemærkning, for sandt at sige udtrykte han noget jeg saa tit har tænkt, men som jeg i reglen varer mig for at sige. (Man gaar jo normalt heller ikke rundt og fortæller om sin mor at hun var den klogeste og fineste af alle kvinder, skønt hun jo vitterligt var det.)

Der hvor jeg vil hen med disse betragtninger, er at man i sit hjerte bærer en sandhed der er den væsentligste af alle sandheder, men den der prøver paa at lade den brede sig ud over hele sin tilværelse, han blir enten en latterlig nar, eller ogsaa faar han en god og smuk sammenhæng i sit liv. Om det blir det ene eller det andet, beror paa hvor gode begrundelser han kan finde, og om han har respekt for andres ligesaa berettigede sandheder. I de fleste af os er der tilløb til lidt af hvert, og derfor har slægtsfølelse, fædrelandskærlighed og lokalpatriotisme baade ret og vrang, med de bedste og de værste følger.

En Svejtsere og jeg kan begge bruge adskillige superlativer om vores hjemstavn, uden at den ene af os faar uret. Han kan paaberaabe sig sine bjerge og jeg havet. Den subjektive sandhed behøver ikke af den grund at lide noget skibbrud. (I Svejtsers maa de vel iøvrigt kalde det noget andet.)

Det man kender først, kender man bedst, for hele livet tit. Det der er nærmest ved ens vugge, vil altid ha kvaliteter man ikke finder andre steder, hvad der tildels er ens egen fejl. Men det er mærkeligt saa mange uafviselige fortrin man i aarenes løb faar konstateret i de egne man først har erobret med sanser og sjæl.

I mellemtiden kan der godt være en periode hvor man synes: jo fjærnere jo bedre. Nymindegab og Thyborøn, der er ydergrænserne i den front jeg har taget mig paa at fortælle lidt om, var engang navne med en forjættende klang, og senere fremragende realiteter i ens erfaringer. Iøvrigt er jeg ikke kommet helt til ende med mine vurderinger af alt det denne strækning har at byde paa, og mon jeg nogensinde kommer det. Jeg skal gøre mig umage for at se paa de lidt fjærnere egne af Hardsyssel med en stedfødts ifølge hemmelige love indtrængende blik, og for visse omraaders vedkommende har jeg hjælp at hente hos to saa ægte og store kunstnere som Thøger Larsen og Niels Bjerre, men alligevel, man maa tilgive mig hvis det ikke skulle lykkes mig at bortforklare at de højeste og dejligste klitter og de smukkeste gaarde findes paa Holmslands klit, hvor jeg har hentet mine første indtryk af sand og hav og ferie, og af andre former for hverdag end jeg kendte hjemmefra.

Før jeg »gør« rejsen fra Limfjorden til Nymindegab, vil jeg fortælle lidt om vilkaarene naturen har givet Jyllands vestkyst.

Frontens vigtigste faktorer er *vind* og *vand* og *sand*, og *vand* engang til,

thi foruden det salte vand der findes i havet, er der det ferske som kommer fra hjertet af Jylland og som med djævelens vold og magt vil ud i havet, for senere ad luftvejen at vende tilbage til landet.

At der er nok af baade vand og sand, har man et gammelt vers om. Det skal stamme fra en af Rantzauerne der for et par aarhundreder siden ejede herregaarden Voldbjerg, hvortil hørte forstrandsretten fra Houvig til Nymindegab.

Var her vin som her er vand
og sukker som her er sand,
saa var det et Kanaans land.

Kampen har staaet paa i aartusinder uden endelig sejr for nogen af parterne. Foruden de dagligt virkende elementer har der været opereret med

FOT.: VAGN HANSEN

*Det er haarde livtag der maa tages med havet,
naar der bygges højder og dækmoler; her arbejdes der ved Harboøre.*

saadanne virkemidler som hævnning og sænkning af visse dele af landet og forøgelse af havets vandmængde efterhaanden som fastlandsisen mistede terrain. (Det sidste er ikke nogen ringe faktor. Hvis den is der er paa Grønland smeltede, ville vandet i alle de aabne have kloden rundt stige ca. 8 m.)

Helt rede paa hvordan hav og land har delt riget mellem sig, har man ikke, men det er sikkert at der i den tidligste stenalder har været land i størstedelen af Vesterhavet, derom vidner undersøiske skove og moser samt enkelte kulturfund.

Den nuværende fronts linier er i rækkefølge fra vest: havet, revlerne, hvoraf der i reglen er tre, brændingen, forstranden, klitterne, og indenfor er der de fleste steder enge og fjorde, gennem hvilke aernes vand kommer ud i havet. Undtagelserne samler sig omkring Bovbjerg, hvor et højdedrag ender i stejle brinker ud mod havet. I lavningerne indenfor klitrækkerne har vi, taget sydfra, Ringkøbing fjord, Stadil fjord, nogle smaasøer og Nissum fjord, og nord for Bovbjerg Ferring fjord eller sø, derefter Vesterne der maa være rester af en arm af Limfjorden, og som strækker sig op øst om det flade Harboøre sogn.

Paa den nordligste del af fronten er der kun en smal tange mellem havet og Limfjorden, der her hedder Nissum bredning.

Man vil ikke faa den rette forstaaelse af det der foregaar paa Jyllands vestkyst, hvis man ikke regner med endnu en faktor, nemlig de strømme der gaar langs med kysten. De skyldes dels tidevandet, der virker stærkest i den sydlige del af Nordsøen, idet flodbølgen fra Atlanten gaar ind gennem Kanalen, dels de skiftende vindretninger. Tidevandsstrømmene veksler rytmisk i hvert døgn mellem nordgaaende og sydgaaende retning. Naar maanen staar i syd, har vi, som en fisker forklarede mig, »hyw hav«. De strømme der afhænger af klimatiske forhold kaldes stryget. Det sydlige (d.v.s. nordgaaende) stryg, der kommer gennem Kanalen og naar Jylland ved Blaavandshuk, er det hyppigste, men det er det nordlige, der naar kysten ved Hanstholm, der er det mægtigste.

Enhver der har svømmet udenfor brændingen i Vesterhavet, véd at han kommer i land et godt stykke nord eller syd for det sted paa stranden hvor han læe sit haandklæde, med mindre han bevidst og energisk svømmer imod strømmen.

Hvis en kyst bestaar af sand og grus, vil bølgeslaget altid bevirke at havet æder af stranden. Brænding uden kyststrømme gir en ujævn bugtet kystlinie. Takket være den materialevandring som kyststrømmene forårsager, opstaar dels revlerne, dels en udglattet kystlinie, idet de fremspringende punkter hævles af og de konkave buer udfyldes. Nyttens af de

FOT.: H. PORS

*Ved Bovbjerg og lidt syd paa gaar en række
israndslinier helt ud til havet, hvor de ender i stejle brinker.*

høfder man omkring 1875 begyndte at bygge vinkelret paa kysten, beror paa at kyststrømmene forhindres i at virke med fuld kraft inde ved land. En del af sandet lejrer sig da syd eller nord for høfden eftersom den ene eller den anden strømretning dominerer. Men høfderne maa bygges saa langt ind i land at havet ikke under en springflod kan komme op bag ved dem, for saa er alt tabt igen.

Det ferske vands betydning for kampens forløb, er det vanskelig at gøre rede for. Fra Bovbjerg og nordpaa spiller det kun en underordnet rolle. Det hænger sammen med at højdedragene omkring Limfjorden er randmoræner fra den sidste istid, mens resten af Hardsyssel saa at sige er formet af smeltevandet som fra israndslinierne nord og øst for omraadet strømmede ud efter havet, hvor saa siden det naaede frem til det. De store bakkeøer fra de tidligere istider fik det ikke bugt med, men ellers udfladigede det alt hvad det kunne, og for en stor del gaar de nuværende aar stadig i de dale som smeltevandet dengang fossede igennem. Det gælder bl. a. Storaen som løber ud i Nissum fjord, og Skjernaa der løber ud i Ringkjøbing fjord.

Det er store vandmasser der hvert døgn skal gennem fjordene ud i havet. Skjernaa udspringer i Jyllands vandskel, ikke langt fra Gudenaens kilder, og den afvander et areal der er omtrent saa stort som Fyn. Gennem Hvide Sande skal desforuden passere alt det vand der strømmer ud i Stadil

fjord, som gennem Vonaa staar i forbindelse med Ringkøbing fjord. Fjordenes oprindelse har jeg forgæves søgt at faa klar besked om. Det kan være gamle indsøer som havet har ædt sig ind til og en overgang gjort til aabne havbugter. (I hvert fald har der været østersbanker i Ringkøbing fjord.) Det kan paa et vist stadium være sket ved at havet under en vestenstorm er gaaet ind gennem aamundingerne og har oversvømmet de lavere strækninger indenfor klitterne. Paa titusinde aar kan der ske meget, navnlig naar hævnings og sænkninger skiftevis sætter ind, og vi har kun sparsomme oplysninger om f. ex. Ringkøbing fjords geografi i de sidste 300 aar. (Se kortene side 50 taget fra S. H. A. Rambusch: Ringkøbing Fjords Historie. Kbhvn. 1900.)

Sandets chance for at forsvare det der er dets eget, beror paa at det i tør tilstand blæser sammen i driver, og driverne vokser til klitter der kan faa en vis bestandighed hvis de blir klædt i marhalm og hjelme. Men selv hvor det sker, med eller uden menneskers indgriben, kan havet godt æde en klitrække i sig paa en enkelt stormnat. Det er der mange beretninger om, og kampen er ikke ført til ende endnu, navnlig ikke paa nordfronten, hvor jeg saa iøvrigt vil begynde min rejse, der dog er henlagt til de mildere aastider.

Limfjorden er Hardsyssels grænse mod nord, og naar jeg regner den med til fronten mod havet, er det fordi vestenstormene gang paa gang har sat havvandet ind i fjorden og oversvømmet de lavere enge langt ind i landet, længere end Hardsyssel rækker.

Iøvrigt har Limfjorden sit eget ansigt og sin egen karakter. Jeg fik det konstateret som feriedreng for fyrretyve aar siden, og skønt jeg i mellem-tiden har gæstet den mange gange og mange steder, er det stadig mit første indtryk der tæller mest. Sammen med et par fætre lejede jeg i Lemvig en lille baad hos en mand der boede ved havnen og om hvem jeg husker at han var galsindet og solgte slik. Fjordvand havde i min opfattelse hidtil været lunkent og farveløst fredeligt. Naar vi badede efterlod det en tam lugt i haaret. Vesterhavsvand kendte jeg som salt, koldt og voldsomt, men tiltrækkende ved sin evige bevægelse. Limfjordsvand afslørede sig som salt og dejligt lunkent og ude paa det dybe havde det, i hvert fald hin sommerdag, en vidunderlig grøn farve og en for mig ukendt klarhed. I følelsen af en ny og større verden indgik ogsaa en helt fremmed fauna og vegetation, først og fremmest kæmpekrabber og blæretang. Sidstnævnte gør sig jo bemærket ved mange af vore kyster, mest ved en ulidelig lugt. Om Limfjordens tanglugt, som jeg kender baade fra Salling og Venø bugt og Toftum bjerge og mange andre steder, vil jeg ikke paa-staa at den er behagelig, men efter min mening er den knap saa lummer

som paa øerne, og for mig forbundet med de behageligste sommerferieminder. Det indrømmes dog at være et subjektivt argument. Limfjordslandskabet er præget af de store og stejle linier. Man kommer højt op og kan se vidt omkring, og dog er der i de mægtige bakker og dale en egen drømmerisk blidhed, tildels vel paa grund af jordens frugtbarhed der paa sine steder er forbavsende.

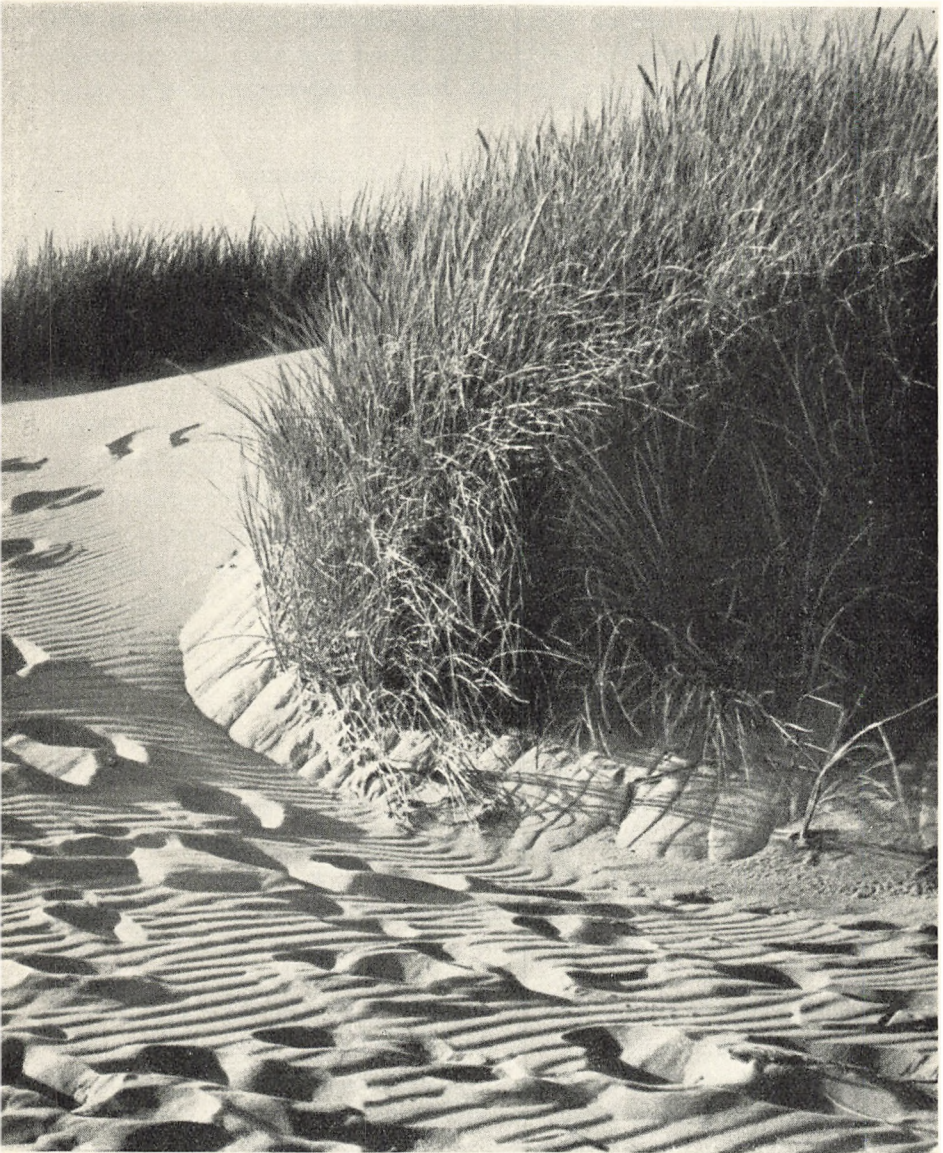
FOT.: GEORG PEE

*De søfarende og de der gaar paa stranden
har ikke meget at ta kending af i klitterne. Med miles mellemrum rejser der derfor
baaker. Denne er fra Vedersø klit.*

Hardsyssels front mod havet

*Sommerdagene gaar ikke spørløst hen i klitterne.
Her ses det, at de badende er gaaet til havet.*

FOT. A. GRIMSTRUP

*Men nogle faa timers frisk blæst er nok til at de aabne
slugter faar »bølgeslagslinierne« trukket op igen.*

Jeg har i mange aar læst og elsket Thøger Larsens digte, men først ved mit besøg i Lemvigegnen for nylig er det blevet mig klart, hvor betinget hans naturopfattelse er af det landskab han er vokset op i. Hør f. ex. et vers af hans digt »August«

Landet blev virkeligt, solen blev varm.
Skorstenen ryger fra dalen og bjerget,
søgnene drømmer i fjordenes arm,
natten i kløfterne ligger besværges.
Dørene aabnes til lade og hus,
modenhed slaar gennem karme sit sus,
svangert, i glemsel besværges.

Begreber som dal og bjerg og kløfter falder os fra det fladere Hardsyssel noget fremmed, men en vandring som jeg gjorde ud til Vinkelhage, hvor mindestenen for Thøger Larsen staar, og til Underbjerg, hvor han er født, og rundt om Gjeller odde og tilbage over Tørring sogns højeste og laveste punkter, overbeviste mig om at det er i »Bakker og Bølgers« land han har levet og forankret sin tilværelse og ud fra hvilket han oplevede universet saa intenst som faa. Hans digtning er ikke en hjemmefødnings puslen om sit fødesogns ejendommeligheder, men et træ der slog dybe rødder i en frugtbar jord og som voksede op til at blive mægtigt som ask Yggdrasil.

Næste dag finder mig i koldt blæsevejr paa Thyborøn havn, der for resten ikke hører til Ringkøbing, men Thisted amt. Stormfloder har gang paa gang gennembrudt den smalle tange mellem havet og fjorden, men har ikke været tilbøjelig til at gøre det ved de af regeringen fastsatte amtsgrænser, derfor er en del af Agger sogn kommet syd for Thyborøn kanal. Der skal være taget skridt til at ændre dette forhold. Skal det tages som et tegn paa at man nu er herre over situationen og kan garantere et stabilt og brugbart udløb? Trygge er forholdene ikke. Havdybden rykker aar for aar nærmere, og selv om der er bygget dæmninger og høfder, kan det godt ske at Thyborøn by og havn en skønne dag befinder sig paa en ø. Et omfattende projekt er udarbejdet, og der er meget at ta i betragtning. Der er dels kystsikringen og havneproblemet og et tilstrækkeligt dybt og farbart udløb for de store kuttere der holder til i Thyborøn, dels vandstandsreguleringen i Limfjorden. I første omgang gælder det de to moler der skal føres et godt stykke ud i havet, ikke vinkelret paa kysten, men saadan at nord- og sydstrømmen tvinges ud ad. Derved opnaas at sandet aflejres paa molernes ydersider, i stedet for som nu at føres ind i fjorden, hvor der i løbet af forholdsvis faa aar er opstaaet en del sand-

FOT.: JONALS

*Udsigt over Holmslands klit
med Nørre Lyngvig fyr og fyrmesterboligen.*

barrer og smaaøer der generer sejladsen. Men molerne vil naturligvis ikke forhindre vestenstormene i at sætte havvandet ind i fjorden, derfor er det tanken at bygge en lang dæmning, der iøvrigt ogsaa skal beskytte de lavere kyststrækninger ind mod fjorden mod det pres som limfjordsvandet under en østenstorm kan udsættes for. Ved et sluseanlæg i dæmningen skulle man blive i stand til at holde vandstanden i Limfjorden i den højde som man ønsker, og i nogen grad ogsaa den saltholdighed der af hensyn til fiskeriet tilstræbes.

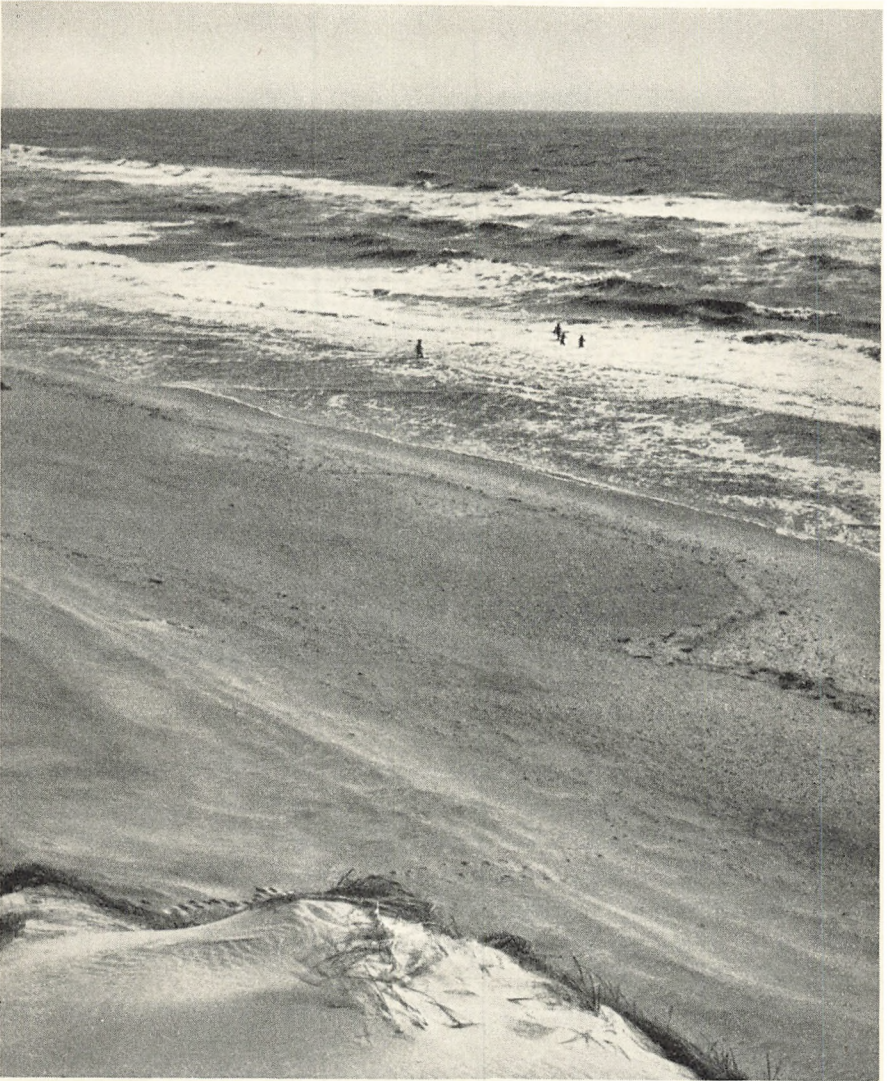
For hvem der ynder at færdes paa havne og ved kajer, er Thyborøn havn et fund. En skov af master med antenner, bredmavede kuttere malet i en lys koldblaa farve, enkelte i en nuance der nærmer sig turkis, store haller parat til at modtage og videreexpedere fangsten, og højt i luften en slikk

Hardsyssels front mod havet

FOT.: JONALS

Vesterhavets udstrakte badestrande er meget afvekslende. Nogle steder er der brede forstrande med lave klitter.

FOT.: JONALS

*Andre steder rejser klitterne sig i høje banker. Men alle
vegne fornemmer man Vesterhavets vældighed.*

FOT.: VAGN HANSEN

*Selv den bredeste forstrand
kan hurtig blive overskyttet, derfor er det bedst at baaden er i sikkerhed.*

paa hvilken den knuste is transporteres ud til en kaj hvor den saa at sige sprøjtes ombord i de søgaaende skibe. Der er dagligdag og æventyr i en mærkelig blanding; trange tiders nøjsomhed og smeldet af pludselige penge i overflod mærkes vekselvis i mange af de huse der lidt tilfældigt ligger spredt omkring havnen, og noget sydligere, omkring kirken. Iøvrigt hører adskillige af de boliger der ligger paa Harboøres udstrakte flade til Thyborøns opland.

Lemvig-Thyborønbanen har næsten lidt af et S-togs karakter. Det er nærtrafik i renkultur.

Naar navnet *Harboøre* er et af de mest kendte paa hele kysten, er det af mange, mest forstemmende grunde. Strandinger og stormfloder, fattigdom og ulykker, tunge og mørke former for religøsitet, men ogsaa en egen fortættet kraft til at taale, er noget af det man knytter til Harboøre, som i mange henseender er noget for sig. Blandt andet tales der paa Harboøre, som man siger, en særlig, ret skarpt afgrænset dialekt. Forfattere som Erik Bertelsen og Hans Kirk har i velskrevne bøger givet troværdige skildringer af bl. a. missionens indflydelse paa befolkningen, og Karen Thuborg, hvis erindringer strækker sig længere tilbage end til den tid da den

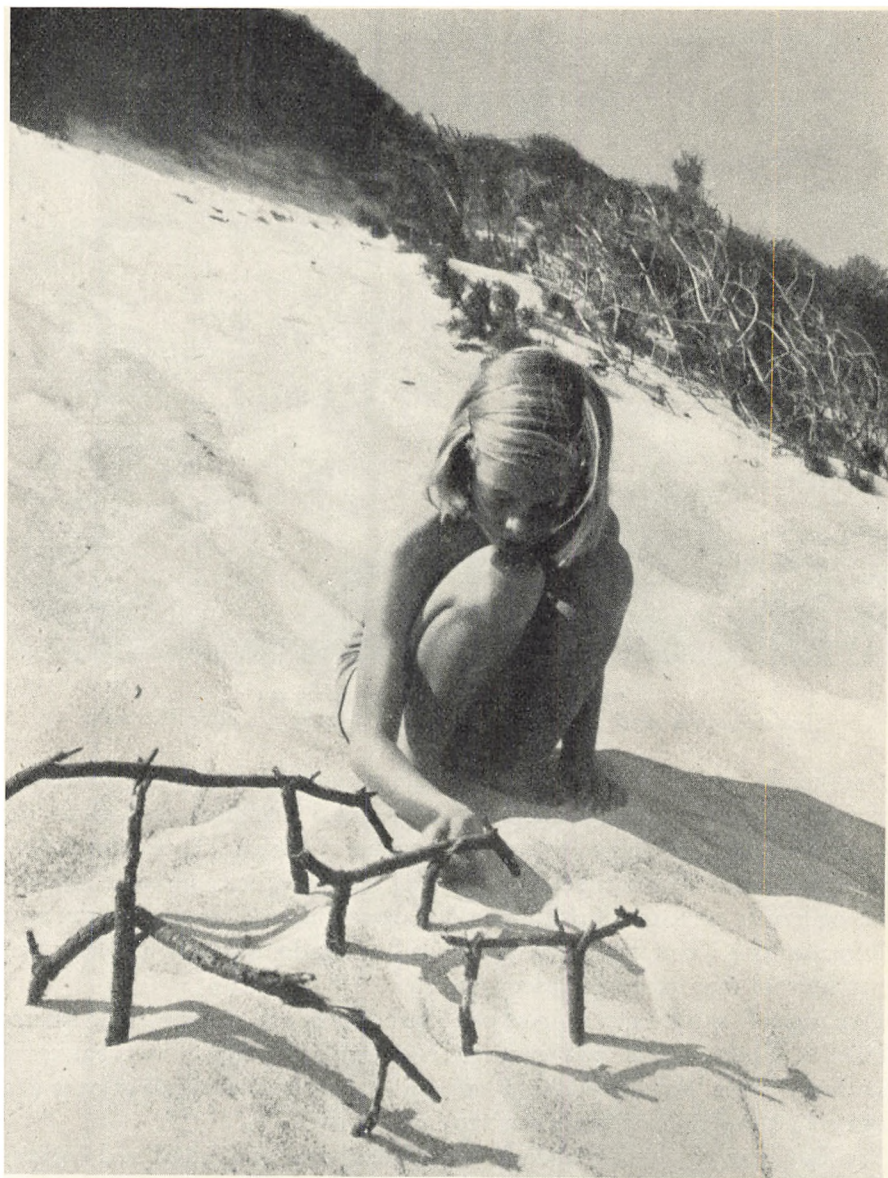
Under de stærke storme, som ikke saa sjældent hærger vestkysten, kan vandstanden stige og naa selve klitranden.

FOT.: VAGN HANSEN

landskendte pastor Moe virkede, har givet en saa levende og fyldig beskrivelse af livet paa Harboøre at faa sogne i Danmark kan glæde sig over noget bedre. (Hendes bog er kommet i serien Danmarks Folke-minder.) Trods de gribende skildringer af kampen for et nøjsomt udkomme og havets evige trusel paa liv og død og tab af land, er der en udpræget løftende tone i omtalen af de tider hendes barndom faldt i. Guds frygten var ligesom muntre og sindet lysere.

Fremragende skildringer af livet paa Harboøre har vi ogsaa i Niels Bjerres billeder. Han er født paa gaarden Nørrelund der ligger paa bakkerne sydfor Vesperne. Fra sit fødehjem har han haft en storslaaet udsigt over den egn som han i sit motivvalg var tro hele sit liv.

Paa Bovbjerg er alt helt anderledes end det man er vant til ved Vesterhavet. Lyset har sin særlige karakter, blæsten er ubarmhjertigere fordi man er saa højt oppe, og vandoverfladen ser man fra uvante synsvinkler, for ikke at tale om skrænterne der ikke har den fjerneste lighed med klitter. Paa den yderste brink fik jeg en mindelse der rørte ved noget halvglemmt. Uforvarende kom jeg til at staa saadan med ansigtet mod vinden at den rørte lige meget ved begge mine ører paa samme tid. Det var

FOT.: KR. BURE

Muligheder for leg mangler børn aldrig ved havet. Her bliver nogle vintørre grene af fyrrekvæset, der er lagt ud for at dæmpe sandfygningen, til langt morsommere dyr end dem der kan købes i æsker.

FOT.: GEORG PEE

Man griber hinanden i haanden, tager et godt tilløb og saa et spring ud i luften. Det er ligeved at man kan flyve. Man slaar sig ikke, men havner trygt langt nede i klitternes bløde sand-dyner.

bedste jord der er forsvundet i havet. Troels Lund har opgjort tabet fra Fr. II's tid til vore dage til at være en bræmme paa gennemsnitlig 2 km's bredde. Det gir for hele vestkystens vedkommende et areal saa stort som Falster og Møen tilsammen, omend tildels af ringere kvalitet.

Lavvandede fjorde har ofte fristet mennesker til at prøve at gøre vand til land. Det er ogsaa forsøgt ved Nissum fjord. Nogle engelske ingeniører byggede i forrige aarhundrede en sluse ved Torsminde med delvis udtørring af fjorden for øje, men de tog ikke alle naturkræfterne ind i deres beregninger. Først i vore dage har man fundet en løsning der synes at blive stabil. Det fungerende sluseanlæg i Torsminde har muliggjort en tilfredsstillende vandstandsregulering, men den udgaende skyllestøm er ikke kraftig nok til at fjerne de sandbarrer som kyststrømmene danner i havet. Der maa sandpumpere til hjælp. En lille flaade af middelstore fiskefartøjer holder til i en lille havn ind mod fjorden og en del ny huse er opført. Men til forskel fra Thyborøn og Hvide Sande har Torsminde bevaret et smukt stilfærdigt præg af hverdag og har i hvert fald tilløb til plan. Torsminde er noget af en idyl, om ikke i østdansk forstand.

Lidt syd for, paa vejen til Fjand møder jeg til fods min egen fortid i straalende sommerdragt. I 1916 gik jeg en augustdag fra Nr. Lyngvig til Bovbjerg og Lemvig. Jeg havde rykket mine teltpæle op og vendt min fødeby ryggen, og havde begivet mig paa vej ud i den store vide verden, via Lemvig, Nissum fjord, som jeg hin dag saa for første gang paa nærmere hold, var en forunderlig udvidelse af mine erfaringer. Enge var jeg fortrolig med fra barnsben, men her indgik de ligesom ny forbindelser med fjord og himmel og sommerlysets uindfangelige horisont. Bortset fra fuglelivet sker der ikke meget paa en eng; man gaar paa det blødeste tæppe, man mærker de sødeste dufte, og før eller senere kommer man til vand man ikke kan komme over. Men ens sind faar hvælvet ny rum i sig og faar opfrisket en gammelkendt form for fred. De der fatter det egentlige om enge, har faaet nok at vide, og vil før eller senere færdes paa engene ved Nissum fjord.

Og mindre end en km fra saadanne fredelige steder slaar havet med knyt-næver paa kysten, aaret igennem med vekslende kraft, men nu om dage med færre tragiske virkninger end før. De rystende beretninger der alene fra det 19. aarhundrede kan knyttes til hvert eneste stednavn fra Thyborøn til Nymindegab, taler om strandinger og sindsoprivende scener, om umenneskelige lidelser og om livsfare i den daglige gerning. Tekniske fremskridt og god organisation af redningsvæsenet har taget brodden af de værste begebenheder.

Paa et mindesmærke »rejt af den danske presse« lidt syd for Torsminde

FOT.: VAGH HANSEN

Efter at Hvide Sande og Thyborøns sikre og gode havne var færdigbyggede, voksede der hurtigt to byer op i det nøgne klitlandskab; Hvide Sande har nu omkring 800 indbyggere og Thyborøn over 1400.

læses følgende indskrifter: Juleaften 1811 strandede $\frac{1}{2}$ sømil fra dette sted de britiske lineskibe *Defence* og *St. George*. Fra *St. George* omkom 853 mand. 12 mand blev reddet. Fra *Defence* omkom 538 mand. 6 mand blev reddet.

Ind under jul i strenge døgn
fraaded det vestjyske hav.
Hundreder unge orlogsmænd fandt
i klitterne her deres grav.
Stenen rejst til deres minde
værnes skal, mens sekler svinde.

I Hardsyssels aarbog for 1911 findes en udførlig beskrivelse af begivenheden. Paa landkortet har den ogsaa sat sine spor, for endnu kaldes mange af de klitter de ilanddrevne lig blev begravet i, for dødmandsbjergene. Paa strækningen syd for Nymindegab fandtes ikke mindre end 80 lig.

FOT.: VAGN HANSEN

*Der er liv og travlhed i to havne,
som i 1948 havde indregistreret 166 kuttere over 15 tons. Samme aar indbragtes der fisk
til Hvide Sande og Thyborøn for over 13 millioner kr.*

Endnu i mine drengeaar var vi meget optaget af de strandinger der blev fortalt om, og af de redningsmænd der fik ry. I Bjærgbuse i Fjand boede Laust Bjerger og hans kone Ane. Hans tapre indsats for som redningsbaadsfører at redde de strandedes liv, og hendes forudsigelser af de tragiske hændelsers tit underordnede detailler, er der mange beretninger om. Mylius Erichsen har i sin bog »Fra Klit og Hav« nedskrevet nogle af dem, andre har jeg fra min nærmeste familie der stod Laust og Ane nær. Da jeg i august 1916 passerede deres gaard, havde min far paalagt mig at gaa ind og hilse dem fra ham. I den stue jeg kom ind i, laa en gammel rynket kvinde til sengs. Jeg spurgte om det var her Laust Bjerger boede og fik til svar at det var det, »men han ligger lig i æ tid«. Laust var død to dage før. Jeg overbragte min hilsen fra min far. »Di faar, Rahbek Smith, aah herregud, har han saa stuer barn?« (Min far var paa det tidspunkt 70 og jeg er den yngste af ni børn.) Men virkeligheden havde endnu sit tag i

Ane. »Ska du nard o?« spurgte hun mig, og da jeg svarede bekræftende snakkede hun noget om færgemand og telefon. Da jeg en time senere kom til Nissum fjords udløb, der dengang var aabent vand uden sluse og bro, var en mand nord fra roet over for at hente mig.

I Fjand begynder de klitter jeg regner for noget. Det er mægtige havbjerge med en storslaaet udsigt langt ind i landet. Syd for Fjand har man forsøgt at beplante klitterne med fyr; det er den saakaldte Husby klitplantage. Jeg foretrækker nu at gaa strandlangs et stykke og smage solskinet og blæsten og ensomheden paa den brede forstrand udfør Husby klit. Jeg nærmer mig de terrainformer jeg er mest fortrolig med, og møder ogsaa det gammelkendte optiske fænomen jeg aldrig er blevet rigtig klog paa. En strand er endeløs til begge sider. Man gaar og gaar og befinder sig stadig inderst i den svage bue man synes man ser, og man kommer aldrig rundt om et næs eller et af de fremspring jeg som dreng kendte saa godt, og bag hvilke et stykke forjættet land maatte ligge. Jeg fik det aldrig konstateret dengang, for jeg skulle jo altid tilbage igen. Ogsaa paa den baggrund kan jeg endnu nyde den fremadrettede march, selv om jeg altsaa ikke faar løst det optiske fænomen.

Hvor er en strand iøvrigt dejlig, lidet afvekslende og dog aldrig ensformig. Er det bølgenes evige bevægelse der gør det, ligesom aaben ild kan underholde en i det uendelige?

Men blæst og blændende solskin i timevis kan ligesom tære paa et uundværligt stof i sjælen. Jeg føler trang til at komme i læ og lukke øjnene i en slags akkumulerende proces. Jeg gaar op i klitterne et tilfældigt sted som jeg aldrig mere vil kunne finde, for der er ikke meget at ta kending af paa disse himmelstrøg. Befriet for rygsækken lægger jeg mig i en gryde, lukker øjnene og overvejer om jeg nu skal samle mig om de livsalige lyde der naar mig, havets evige kogen, akkompagneret af en enlig lærke lodret over mig. Naar jeg indstiller paa fint, hører jeg vindens tynde lyde i marhalmen. Eller skal jeg samle mig om de mærkelige levende figurer som, uden at jeg kan dirigere dem, passere forbi paa indersiden af øjenlaagene. Besynderligt nok kan jeg ikke paa eengang se og høre med rette udbytte, og før jeg faar valgt er min sjæl langt inde i noget helt tredie, som jeg endnu mindre raader for. Da jeg vaagner op, er jeg mere »helbredt« end en nats søvn i min egen seng kan gøre mig. En meter til højre for mit hoved staar der en klynge klitroser i fuld blomst. Det er noget nær den utroligste vegetation der findes i Danmark. Saa skær og fin og yndefuld en blomst, og saa i sand. Man skal imidlertid ikke plukke den med de bare næver. Den stikker værre end den mest knibske jomfru.

Ved sømærket i Vedersø klit forlader jeg stranden. Mad og drikke lokker.

Efter de mange kilometres rene natur, er det kultur i formildet form jeg møder. Der er givet strenge regler for bebyggelsen her. Belært af sørgelige erfaringer fra andre sommerhusbebyggelser har man stillet ganske bestemte krav til grundenes størrelse og husenes udseende. Og indtil videre med held.

For en tid holder jeg mig herefter til vejen der gaar mellem klitbæltet og et lavt areal der maa være gammel fjordbund uden egentligt vejnet. Bagved ses Vedersø kirke og fra en høj klit Nørresø ved hvis nordvestlige bred præstegaarden ligger. Sært hvordan et sognenavn man har kendt fra barnsben, kan skille sig ud og skifte karakter paa grund af en enkelt mands liv og virke og død. Nu valfarter man til Kaj Munks kirke.

Langsomt nærmer jeg mig Houvig og Søndervig og kan identificere flere og flere af de velkendte terraingenstande, Kloster kirke, gaardene paa Stadilø der bagved de mægtige arealer med rørskår virker som groet op af jorden.

Mon ikke Søndervig er et af de ældste badesteder paa denne del af Vestkysten. Hotellet stammer fra firserne. Efter sigende tog man i begyndelsen lidt forsigtigt paa selve badningen. Ifølge en vise fra hotellets fyrreaars jubilæum efterkom man en læges lidt mærkelige forskrifter om brug af havvand ved at hente vandet op i en balje der stod i klitterne.

Manden blev rask, men flere kom te'
og saa blev baljen for lille ved de'.
Saa gravede de indenfor yderste klit
og kantede basinet med svensk stakit.
Der laa de og plaskede' dejligt i grunden,
ved højvande tre tommer vand til bunden.
Det var en sær fornøjels', men hva,
her gør de'et altid saa godt de ka'.

Iøvrigt er det gaet meget gradvis fremad med badelivet. I min barndom var der fuldt af badehuse paa stranden og store ruller tov og ankre, og den arme badekarl skulle være baade her og der. Badedragterne fra dengang er jo endnu en brugelig vittighed.

Tove bruges saa at sige ikke mere, og dog er havet ikke til at spøge med, her hvor der er dybt vand faa meter ude. Foruden god svømmefærdighed kræver det en bestemt teknik at komme udenfor brændingen, men lykkes det, løftes og sænkes man i en vidunderlig rytme, der er indgaaet som tilbagevendende element i mine drømme. Til gengæld har de prægtige vesterhavsbad medført at jeg ser med foragt paa badning de fleste andre steder. Saltvandets desinficerende virkninger paa svælg og paa rifter i huden o. l.

kan enhver jo konstatere. Uden at kunne bevise det mener jeg at ogsaa selve hjernen faar sig en grundig kemisk rensning ved et vesterhavsbad.

Søndervig er efterhaanden blevet lidt tæt bebygget og er maalet for mange eendagsudflugter, men noget af sit gamle præg har stedet dog bevaret, bl. a. ligger der endnu et par af de gamle gaarde der er saa typiske for Holmslands klit. I en af dem boede der i min barndom en kone, der »selv var hjemme«, som man sae, Da civilisationen naaede til Søndervig i form af en telefonledning, protesterede hun mod at ledningen førtes over hendes jord. »A will æt ha den snakken over mi mark.« Saa vidt jeg husker fik hun telefoncentralen. Det har maaske løst spørgsmaalet.

Jeg har tit spurgt mig selv og andre om aarsagen til at næsten alle gaarde Klitten ned er saa velholdte og harmoniske i deres arkitektur, og fremfor alt saa store. Jordtilliggendet og den almindelige velstand har kun faa steder berettiget til det. Oprindelsen til god byggeskik er det ikke let at gøre rede for, men den er der og synes ogsaa at være bevaret i de sidste aartiens nybygninger, der ellers har et helt andet præg. Dog vil jeg ikke sige god for alle »paladserne« i Hvide Sande. De gamle gaarde havde store lader, fordi landbruget var baseret paa høavlen som til dels hentedes fra Tipperne. Og stuehusene var rummelige fordi der tit med kort varsel skulle skaffes sengeplads til mandskabet fra de strandede skibe. Til gengæld var det ogsaa havet der bragte det tømmer der satte dem i stand til at bygge saa stort og godt som de gjorde. En af de gode arkitektoniske virkninger opstaar iøvrigt ved at der ikke er haver omkring gaardene. Mur og mark mødes i klare smukke linier.

Hvide Sande, efterhaanden det vigtigste sted paa Holmslands klit, har i min levetid været:

Et ubeboet sted paa Klitten, karakteristisk ved at der ingen enge fandtes mellem klitterne og fjorden.

I aarene 1910—1915 et aabent udløb for fjordvandet, men desværre ogsaa ubeskyttet mod Vesterhavet, som under vestenstormene satte vand ind i alt for rigelige mængder.

Et ofte omtalt eksempel paa hvordan statens penge kan bortødsles paa grund af ukyndige menneskers indgriben og politikeres uenighed. Siden 1930 et sikret udløb med skibsfarts- og vandreguleringsluser og med en mindre havn kaldet »Mamrelund« ind mod fjorden, og en større havn til de søgaaende kuttere mellem sluseanlægget og dækmolerne.

En hastigt og lidt planløst opstaaet by med godt og vel 1000 indbyggere.

Derudover har Hvide Sande betydet at store afvandingsprojekter fjorden

*Der bydes ved en fiske-auktion,
sindigt, forsigtigt og eftertænksomt.*

FOT.: VAGN HANSEN

rundt har kunnet realiseres, fordi den rigtige vandstand kan holdes. Og endnu større planer venter paa at blive gennemført, med virkninger langt op i Skjernaadalen.

Det er en lang og tit dramatisk kamp om herredømmet over Ringkøbing fjord der nu er ført til ende. Jo sydligere det gamle udløb kom, desto oftere sandede det til og desto vanskeligere blev vilkaarene for skibsfarten, der før jernbanens tid betød meget for Ringkøbing by og opland. Med de midler der dengang var til raadighed, var det tit en uløselig opgave. Fra en artikelserie som genealogen Th. Lodberg engang skrev om emnet, har jeg en lille beretning som af flere grunde appellerer til noget oprindeligt i mig. Helt glemmer man jo aldrig sine drengelege med sand og vand, og bassiner og dæmninger, og strømme og vandfald. Omkring 1845 var det helt galt fat ved Nymindegab. Tilsandingen var næsten total. Men under en vestenstorm en nat i december steg vandet saa højt at det paa sine steder gik op i klitterne, og en 71aarig pramfører, Hans Chr. Lønne, fik da ved nogle fiskeres hjælp gravet en smal rende gennem klittangen, og saa snart vandet fik frit løb, blev renden hurtigt udvidet,

og et brugbart udløb opstod. Der var jo ikke lejlighed til at indhente myndighedernes billigelse af aktionen, saa det var paa egen risiko Hans Lønne maatte handle. Han vandt dog stor paaskønnelse for sin bedrift, og hans navn er — velsagtens dog af andre grunde — kommet paa landkortet, idet en aflang banke i Nymindestrømmen, oprindeligt opstaaet ved at opskrabt sand og dynd blev afkastet et bestemt sted, har faaet navnet Hans Lønnes Pold.

Takket være fiskebilerne og anden trafik som Hvide Sande afføder, er den lange smalle vej paa langs af Holmslands klit ikke mere den fredelige færdselsaare gennem et afsides landskab som den var i min barndom, men de brede klitbælter, der som sagt hører til de vildeste og smukkeste paa hele vestkysten, henligger de fleste steder i saa uberørt natur som man kan opdrive det i Danmark. Og langs stranden kan man færdes i timevis uden at træffe et menneske.

Til en afveksling foretages den sidste del af min lille rejse i en motorjolle, der ikke stikker dybere end at den kan passere i den rende der inde i fjorden er gravet fra Hvide Sande og syd paa til Nymindestrømmen. Den sparer fiskerne for en lang omvej ud i den dybere del af fjorden. Vejret er — som de fleste dage — lidt blæsende og let skyet. Nogle skytag driver hver sin vej, og øverst oppe, nærmest evigheden, er der et tyndt hvidt skydække der synes at staa stille. Solen leger lidt med, sommetider kun med et par lyststave der listes gennem skyerne ned paa fjorden eller paa nogle af de majestætiske klitter. Det særlige ved sejladsen er iøvrigt at vi ligger saa lavt at alt hvad der hæver sig en bagatel eller kæmpehøjt over fjordens overflade, ses i de usædvanligste synsvinkler. En flok vilde svaner (for resten et sjældent syn ved sommertid) faar med solen paa sig karakter af smaa, skinnende hvide isbjerge. Men det ejendommeligste ved de vestjyske fjordes sommerfysiognomi er og blir spejlingerne. Det blanke vand og den varme dis gør alting saa uvirkeligt. Haurvig ny kirke, som vi langsomt nærmer os, begynder oppe i luften, siden svømmer den paa vandet, og først da vi er nogle kilometer fra den, staar den paa fast grund.

Tipperne og de lave grønne øer vi passerer, ændrer ogsaa ansigt efterhaanden som afstanden formindskes, og om de hvidkalkede kirker paa fjordens østside med de store bankers mørke baggrund, ved vi slet ikke hvad vi skal tænke.

Til den anden side har vi klitternes mærkelige profil. De vender den mørke side til, nu solen er i sydvest, og her og der ses det at vinden har revet en klit op og faaet frit spil med sandet. Der er partier der minder om alpetoppe.

Omsider kommer vi ind i Nymindestrømmen, der er som en bred flod

mellem lave enge. Et par flyvesandsklitter løfter sig hist og her, bl. a. Lille Mjøl og Store Mjøl, og længere sydpaa Bjaalund klit. I gamle dage var det denne vej skibene og aavandet skulle ud, nu er det en blindtarm hvis sydligste, spidse ende er den rene forhistorie.

De aflange brakvandssøer er ikke alene enestaaende som akvarier, men er omgivet af en vegetation og henlagt i en stemning som jeg ikke kender andre steder fra. Ja, nu er det for resten ti aar siden jeg var der, saa maa-ske »kulturen« eller tyskerne har skamferet stedet.

Vi gaar i land ved Gl. Bjerregaard, den sydligste gaard paa Holmslands klit. Den er typisk for de gamle strandfogedgaarde med et utal af navne-skilte fra de strandede skibe. Den ligger paa en lille banke, og godt det samme, for under stormfloderne har den flere gange været omgivet af vand paa alle sider.

Man er midt i faareklipningen, men tid til lidt snak blir der da, og emner er der nok af. Strandinger og oversvømmelser, sandflugt og kystlinien (her er der et sted hvor havet lægger til) tyskertiden og dens problemer, iland-drevne lig og den smukke begravelse de engelske marinere har faaet paa

*Nymindestrømmen,
Ringkjøbing fjords gamle udløb til havet.*

FOT.: JONALS

Haurvig kirkegaard, baade de ukendte og dem der har faaet navn paa en sten.

Nogle timer senere er vi tilbage i Hvide Sande, hvorfra vi med »moderskibet« sejljer hjem til Ringkøbing. Ind under midnat lister vi stilfærdigt ind i den lille havn. Næste midnat vil jeg igen være i København.

Det er vidt forskelligt, det folk forlanger af en ferie, og det er vel kun godt det samme. Selv foretrækker jeg egne hvor naturen siger mig noget, hvor den har lidt alvor i mælet, baade af de svundne tider og af den kamp der staar paa. Men det er ikke alt. Jeg har boet i sommerhusbyer hvor strand og vand og værelse var ideelle, men vigtigere end disse ting er det for mig at komme ind paa livet af den uforfalskede hverdag, saadan som jeg møder den langs landeveje og paa havne, og i de gamle gaarde og der hvor folk har tid til og sans for at fortælle.

Ud fra de forudsætninger har jeg samlet disse indtryk fra en af landets ejendommeligste egne, som af flere, tildels private grunde, — det maa man undskylde mig — staar mit hjerte nær.

FOT.: D. G. U.

Mange steder i de vestjydske fjorde dukker smaaøer op af det lave vand. De planter der slaar rod, holder paa slikket, og betingelserne for ny vegetation øges.

*Ringkøbings lave gamle huse
er bygget brede og faste; vestenstormene kan jo tage haardt.*

FOT.: A. GRIMSTRUP

HARDSYSSELS BYER

Af JOHANNES LINDSKOV HANSEN

TJAE, det hedder jo Ringkøbing amt — *endnu*, siger man overmodigt i Herning, der er Hardsyssels største købstad. Herning er meget betaget af sin egen vækst, og den smiler overbærende til Ringkøbing, der staar i stampe.

— Det er rigtigt nok, at vi ikke er mange, men det er kvaliteten man skal se paa, svarer man ikke uden selvfølelse i amtets gamle hyggelige hovedstad. Deri ligger ikke noget angreb paa Herning eller nogen undervurdering af menneskene der. Man vil bare fastslaa, at man har det godt i Ringkøbing.

Der er tre gamle byer og tre opkomlinge i landets mest vidtstrakte amt. Ringkøbing, Lemvig og Holstebro har alderens patina over sig og har den ro og hygge som tiden alene kan give. Men der er fut og fart over Herning og Struer, ja, ogsaa Skern synes, den følger ganske pænt med. De tre gamle byer har ærværdige huse, idyllisk beliggenhed og traditioner at pege paa. De nye byer er i centerne forvoksede stationsbyer, deres hovedgader er præget af den grimme byggeskik som desværre fandt indpas samtidig med

jernbanernes fremtrængen. Men om hver af opkomlingene slaar smaa-husene kres med kønne, velholdte haver.

Tallene viser, at Ringkøbing staar i stampe. Den har i dag 4400 indbyggere, i 1925 3800. Det er som der ligger et tønnerosesløv over den lille bys lave huse. Men staar man en dag paa Ringkøbings torv, saa spørger man sig selv, om der findes noget fredeligere købstadstorv i Danmark? Hvilket lykkeligt greb paany at rejse den gamle brønd paa torvet. I vandets sagte rislen genfinder man en melodi som erindres fra ungdomsbesøg i gamle, sydeuropæiske byer. Naar saa ogsaa kirkens og raadhusets klokker falder i slag, saa er man helt stemningen i vold. Raadhusets klokkespil er en borgergave fra 1943, da byen fandt paa at fejre 500 aars jubilæum. Til melodien digtede *Kaj Munk* disse strofer:

Det kan se swot, ja men ilywel blywe godt:
spil os din sang om at sejre gennem savn,
Ringkøbing med klokker i dit navn.

Ringkøbing er nok mere end de fem hundrede aar. Man diskuterer endog det spørgsmaal om den ikke er Danmarks ældste og dermed fornemste by. Det tør man dog ikke helt fastholde, men man leger i Ringkøbing hyggeligt med tanken. Man mener i hvert fald at vide, at den stammer helt fra Valdemarernes tid. Christoffer af Bayern skal i 1443 have stadfæstet de af kong Valdemar givne privilegier, men noget dokument herpaa ejer man ikke.

Ikke uden stolthed taler byen om, at den holdt med borger- og bondekongen Kristian den II. Derfor brændte Rantzau byen af, og ogsaa under tredveaarskrigene kom byen under fremmedherredømme. Naar ulykken var gæst, laa byen ikke for afsides. Den kunne ellers godt være forskaanet for menneskelige ulykker. Naturen lige udenfor var ikke altid at spøge med.

I det sejstende aarhundrede blomstrer byen op. Den erhverver ret til at udskibe kvæg, og den bliver toldsted. Paa den tid har Ringkøbing ogsaa en latinskole, der er saa kendt, at den faar elever helt oppe fra Norge. Paa den tid var der jo, navnlig mellem Nordjylland og Sydnorge en livlig trafik over Skagerak. Men stor var byen heller ikke dengang. I 1770 opgør man indbyggertallet til 312 borgere over 12 aar, og de faar den karakteristisk, at de er godgørende, høflige, arbejdssomme og flittige.

Det har nok ogsaa været nødvendigt, at være baade arbejdssom og flittig for at bjerge føden i denne barske egn lige overfor Vestehavet, hvorfra stormen huserer om vinteren, gusen kommer snigende om sommeren og hvor heden naar tæt ind til byen.

FOT.: JONALS

*Trods Vesterhavets barske vind kan der være lunt
i Ringkøbings smalle gader, hvor vildvinen kan brede sig frodigt over de gamle tage.*

Det store hav udenfor har lokket til store bedrifter, men det forblev i det smaa. I forrige aarhundrede havde købmændene selv skibe. De stod ind og ud gennem Nymindegab og ankrede op udenfor byen, et virkeligt havneanlæg med kajer og moler ejede Ringkøbing ikke dengang, men trafik søværts var der. I 1857 nævner man med stolthed, at der var 79 ind- og udgaaende skibe paa fjorden.

Ogsaa i dette aarhundrede drømte den lille by store drømme. Nymindegab var upaalidelig som Vesterhavet selv. Snart var der adgang til havet, snart var det lukket, og saa fyldte Skernaaen og Vonaen fjorden over alle bredder. Man ville have et nyt og stort udløb fra fjorden til havet. Det blev til Hvide Sande. Engang et omtumlet projekt. Nu har det fundet sin form. Den smalle klittange mellem fjorden og havet er gennemgravet og forsynet med en solid sluse. Ringkøbing har faaet sin havn, men fiskerne slog sig ned ude paa klitbræmmen. De forsagede Ringkøbings hygge, for i den barske hverdag at være klods op ad den »blaa ko«.

Forbindelsen med fortiden lever først og fremmest i de smalle gader, hvor de lave huse er rykket saa tæt sammen for at holde stand mod blæsten. Den lever og næres paa byens musæum, skabt af Mathias Kløkker. Her er mange slags minder fra by og egn. Her er I. C. Christensens store møntsamling, hans berømte »gal skjællinger«, og her er Mylius Erichsens efterladenskaber, der er ogsaa en statue af polarforskeren udenfor musæumsbygningen. Han staar her let foroverbøjet som slider han sig frem over de ismarker, der tilsidst overmandede ham.

Man gaar gennem smalle gader og gaderne bliver til villaveje langs fjorden. Ude mod vest rejser klitterne sig svagt takkede i disen. Mod syd og mod nord som mod vest er her fladt, men ikke øde, og man hører endnu klokkekerne ringe og vandet risle, da man forlader byen og drager mod nord til Lemvig.

Kommer man med banen skuffes man straks. Hvilket tilfældigt opløb af triste huse, men det er maaske ikke saa galt, at forventningerne nedstemmes, for saa kan de stige endnu voldsommere, naar man dukker ned i dybet. Man følger Vesterbjergs haarnaalesving, ser fjorden bryde frem gennem træerne, ser røgen fra røde og hvide huse, skimter søen inde i dalen bag byen, og i havnen ligger kutter ved kutter, motorerne tøffer livligt. Hvilken havn har naturen ikke lavet her. Den inderste læmole er Vinkelhage, den ydre Gjeller odde.

Med havnen herind, søen bag ved og skrænterne rundt om det hele, ledes tanken et øjeblik hen paa Bergen en miniature. Her behøves ganske vist ingen tovbane for at naa op paa højderne, men bilisten maa mindes kørsel i bjergene, naar han langsomt og forsigtigt ruller ned i staden.

Er man kommet fra Struer over Toftum bakker, saa har man forhaabentlig ikke haft mere travlt end at man gjorde holdt ved Lem kirke. Dette spil af fjord og brinker, det er Limfjordsegnen, hvor den er allerskønnest — det maa selv en gammel tybo indrømme. Kan man forlange mere?

Lemvig er en meget gammel by, det fastslaar Trap, men føjer til: trods sin ælde har den aldrig været af nogen betydning. Naa, det skal man nu ikke gaa og brovte sig med i Lemvig, hvis man hører til de fremmede. Byens egne ved nok, at Lemvig ligger lidt udenfor. De kan ogsaa godt sige Lemhul, et øgenavn, der er dobbelttydigt, men vi andre skal lade være, hvis vi da vil staa os godt med Lemvigerne.

Læmwich kaldtes den i de ældste papirer. Plaget har den været af de ildebrande som Hardsyssels andre gamle byer, baade Ringkøbing og Holstebro. Historien er ofte rullet udenom den, for den ligger ikke paa hovedlandevejen som Ringkøbing og Holstebro. Men H. P. Holst har dog sat byen et historisk minde i digtet om »Bonden fra Lemvig«. Svenske krigere

FOT.: VAGN HANSEN

*Stejle er næsten alle gader i Lemvig.
Man bliver lidt af en bjergbestiger af at bo der. Men kravl op til Lem kirke,
som ses i baggrunden. Der er en af Danmarks mest storslaaede udsigter.*

tvang bonden til at være vejviser. Han red foran og red ud over skrænten og svenskerne fulgte med.

Lemvig har et rigt opland, og det er en god handelsby med forretninger af en størrelse som man skal gaa langt for at se magen til. Byen har som Ringkøbing haft sin drøm om at spinde guld paa forbindelsen med Vesterhavet, og nu ser det ud som det i nogen grad lykkes i Lemvig. Tyborøn hører jo til oplandet. Da havet brød igennem tændtes haabet i Lemvig om en storhavn for fiskeri. Men i første omgang gik det her som med Hvide Sande og Ringkøbing Tyborøn voksede og voksede. Nu i efterkrigsaaene

har Lemvig lavet isværk og lynfrysningsanlæg og flere og flere kuttere kommer herind og lossere deres fiskelast. Det er de moderne og mere effektive motordrevne fiskekuttere som giver den lille by en chance. Der er ogsaa lunere herinde under bankerne end ude paa de nøgne klitter mellem hav og fjord.

Ingen kan tale om Lemvig uden at nævne Thøger Larsen. Her levede han og her digtede han, det store naturgeni, autodidakten. Gaa ned paa centralbiblioteket og se hans stue. Den staar som da han alt for tidligt forlod den. I første omgang kan den maaske synes lidt trist og lidt støvet, man kan faa de samme tanker om digterstuer, som naar man forsøger at finde J. P. Jacobsen i Tisted, men lidt efter lidt kommer der liv i det altsammen. Her er hans stjernebillede, hans hjemmelavede trykpresse, hans mange haandskrevne bøger, hvori han tumler med de største problemer. Og her paa biblioteket er ogsaa Niels Bjerres solide og gedigne billeder. Det var et par vestjyder de to, det er ikke sært Lemvig er stolt af dem.

Østerbjerg, Sønderbjerg og Vesterbjerg. Bankerne er kraftige og stærke i linjerne. Husene kan synes som de trimler ned ad de stejle skrænter, smaa og større mellem hinanden. Kirken midt i byen. Den har faaet spidset taarnet, hvad det saa skulle gøre godt for, men det solide landsbytaarn stod vel ikke til købstadforømmelserne. Det er dog ellers en korskirke, der i ældre tider bar navnet Vor Frue.

Vi drejer mod øst, ind gennem det bakkede, frodige Limfjorslandskab, for vi skal til Struer. Onde tunger paastaar, at Lemvigboerne torpederede planer om en bane fra Humlum til Lemvig, for det ville bringe byen i alt for nær forbindelse med Struer og navnlig Holstebro, der — siger Lemvigborgeren den dag i dag — ligger som en polyp midt i amtet og vil suge alt til sig. Oplandsmæssigt betyder banen fra Vemb sikkert ogsaa mere, og store rutebiler sørger nu for en livlig trafik til Struer, den yngste af Hardsyssels købstæder. Den sniger sig nu op mod de 7000 indbyggere, mens Lemvig maa nøjes med godt 5000, men i Struer er det gaaet hurtigt, for i 1801 var der kun 53 i de faa gaarde og huse som laa her i udkanten af Gimsing sogn. Det var dengang det hed vadestedet ved Struer. Siden kom Holstebro havn ved Struer, det har den heddet indtil den nyeste tid, men der er flere Holstebro-yinglinge som er vendt hjem fra Struer med glødende øren for at have talt saa formasteligt. Byen fik sit store opsving, da den ved anlæggelsen af den jyske ringbane i 1875 blev et jernbaneknudepunkt og siden hjemsted for hovedsædet for statsbanernes tredje distrikt, en begunstigelse man i tredeverne mistede igen, men resolut tog man og oprettede et gymnasium i den store administrationsbygning.

— Byen er der ikke meget ved, siger man ærligt i Struer. Ingen idyller,

*Dalstrøg ved Kappel nord for Lemvig:
Et oldtidslandskab, der ligger som gletscherne har efterladt det.*

FOT.: JONALS

ingen historiske huse, et kedeligt ordinært byggeri, derfor tager man en ordentlig mundfuld af omegnen naar man skal lokke husarerne ind. Der er baade Vestervig i Ty, Hjerl hede og meget andet man ønsker at byde paa, om det saa er Vesterhavet, saa synes Struerboerne man skal se det fra Struer. Men lige udenfor er der nu meget skønt at hente. Der er tørst og fremmest fjorden, og der er kilen. Der er Venø lige overfor. Der er et ganske kønt anlæg, som nu har faaet et udmærket friluftsteater. Man har i det hele taget store planer i Struer. Man vil frem, man vil op i storstædernes rækker.

I hvert fald føler man sig overbevist om, at man en skønne dag slaar Holstebro ud. Der er meget jalousi mellem de to byer. Det føles i Holstebro som en koloni har løsrevet sig og erklæret sig selvstændig. Op gennem aarene har de gamle Holstebro-købmænd ruget over deres privilegier, og naar der blev handlet fra skibene som ankrede op ved Struerkysten, saa klagede de. Efterhaanden saa Holstebro-købmændene ikke anden udvej end at oprette en fælles købmandsgaard i Struer. Det gik ikke særlig godt i den første tid, men da havn og bane skabte naturlige betingelser for en han-

delsplads, saa flyttede flere Holstebrogensere derned og har været med til at give byen dens opsving.

Den tredie og sidste af Hardsyssels gamle byer Holstebro har nok ladet sig overflyve som den største, men stille har den ikke staaet. De 9000 indbyggere i 1925 er blevet til knap 14000, det er dog en ganske pæn tilvækst. Det har været Hardsyssels hovedstad, her var tingstedet. Men det er studene, der har skabt byen. De er kommet drivende med dem oppe fra Ty paa vej ned gennem Jylland til Hamborg. Her ved vadestedet gjorde de holdt, og her slog de vel undertiden en handel af. Saa groede byen op. Den er delt i det større Nørreland og det mindre Sønderland. Men det er aaen, der præger hele byen, den kommer ude øst fra, deler sig lunefuldt og skaber en ø, Svinevigen, faar tilløb dels fra Vegena og dels fra Lægaard aa. Og saa har den de mange landeveje: Ringkøbingvej, Skernvej, Herningvej, Viborgvej, Skivevej, Struervej og sidst er kommet vejen til Lemvig. Jo, den kan godt ligge som en polyp og suge til sig, hvad der kan suges. Mod syd er det flade, sandede hedeland nu ved at være opdyrket, og mod nord er jorden fed og kraftig.

Holstebro er en af landets store markedsbyer. Naar der er hestemarked slaar markedspladsen ikke til, der handles ogsaa i gaderne. Der er et fast kreaturmarked, og paa de dage er der livligt i de mange butikker navnlig i Nørregade. Vil man se vestjyden handle, skal man tage til Holstebro. Det er en oplevelse at drive op gennem Skolegade, hvor hestene udbydes til salg, at se og høre sælgers og købers finter. Der kan være en stoisk ro over en vestjydsk pranger, som en statue kan staa der med haanden strakt frem, mens sælgeren kvier sig ved tilbudet. Han ser ud, som hans gaard er brændt den samme morgen, da han endelig tjatter med haanden.

Holstebros smalle hovedgade har den vanlige butiksarkitektur. Man kan gaa gennem den en morgen og se koner sidde i privatlejlighedens vinduer ovenover butikken og tale med genboen. Det er by som byer er, men hovedgaden har en hemmelighed, der er haver bag, dejlige store gamle haver midt i byens centrum. Der er ogsaa de yndige haver langs Storaanen, og der er Svinevigens villakvarter, hvor aarer og træer og buske smelter sammen til en yndig helhed.

Og saa er der anlæget. Alle Hardsyssels byer har anlæg, hvor borgeren kan gaa sin aftentur, men det er kun fordi man kender det i Holstebro bedst, at det nu engang synes det smukkeste? Her som saa mange steder har man med vestjydens sans for økonomi faaet udnyttet nogle ellers uanvendelige skrænter, beplantet dem, anlagt gange og stier som slynger sig op og ned, snart gaar man i grønne portaler, snart dukker aaløbet frem, den smalle Lægaard aa, som har haft en mølle at drive, for Holstebro har selvfølgelig

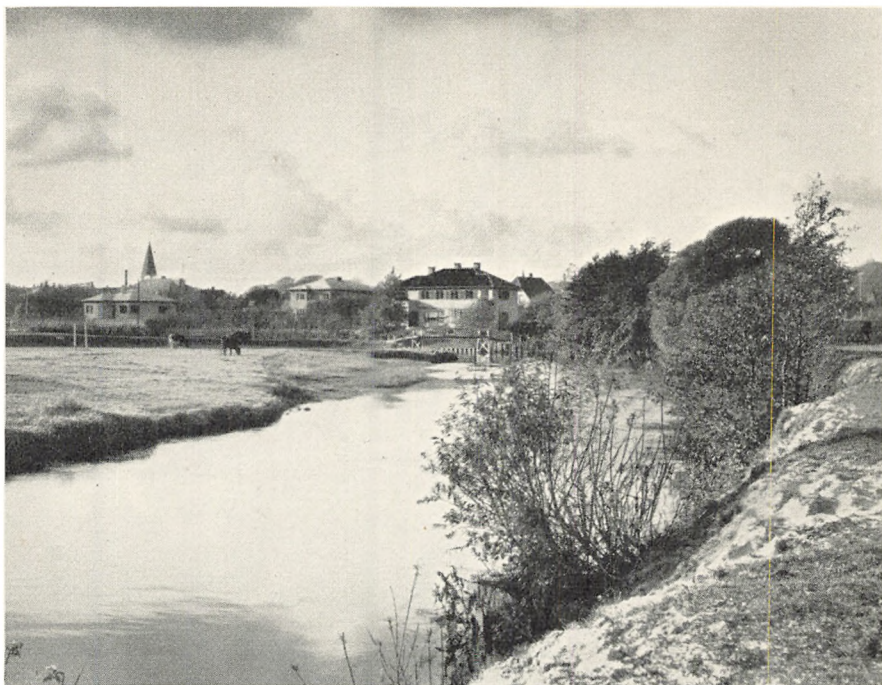

FOT.: JONALS

Struer har ikke alene jernbanen, men ogsaa havnen, som med aarene har faaet en ikke ringe trafik. Her gøres postbaaden til Venø klar til afgang.

været vandmøllernes by. Lidt syd for byen ligger Vegem mølle, lidt nord er Lægaard mølle, midt i byen er savmølle, og der har været flere. Nu domineres de alle af det store nye vandkraftanlæg, som har lagt Storaen, den lange, lade og undertiden uberegnelige lømmel i tømme. Vandkraftanlægget øst for byen har skabt et nyt smukt parti, den ti kilometer lange Mølleløse har fordrevet flere jordbrugere, men her holder nu kajakroerne til. For bare en halv snes aar siden var fodbold Holstebro's sport. De klarede sig fint de unge mennesker fra Holstebro, naar der blev budt til dyst paa grønsværet. I dag er det pagajen de slaas med, og de hævder sig flot overalt i landet, dog trængt af Struerboerne som heller ikke her staar tilbage.

Holstebro har som baade Lemvig og Struer været hærget af ildebrande. Ret mange gamle bygninger er der ikke, men der er et henrivende lille bomhus ude ved Sønderport. Paa Sønderland er der ogsaa den gamle

FOT.: P. A. KJÆR

*Holstebro er præget af Storaanen,
der slynger sig gennem byen.*

Brænderigaard, som viger skraat tilbage fra gaden. Der er et par købmandsgaarde, men naar den gamle middelalderkirke er forsvundet, saa skyldes det borgerlig vilje. Den var blevet for lille, man rev den ned og byggede en større, ganske net, men næppe kønnere. Nu knejser dens taarn som en velspidset blyant over byens røde tage.

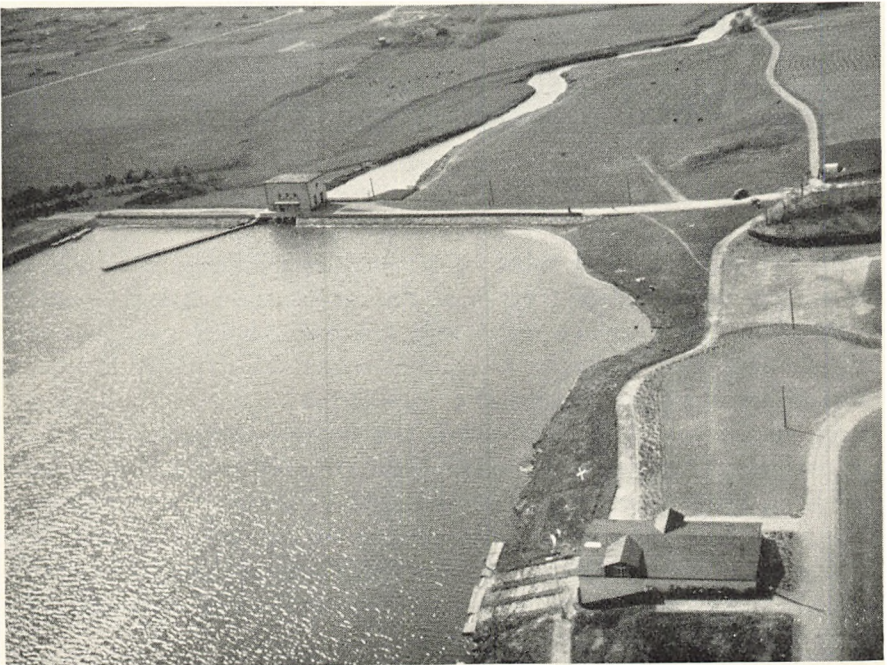
Paa vor rundfart i Hardsyssel møder vi i Holstebro det første spor af storindustri. Struer har den landskendte Bang & Olufsens radiofabrik med egen arbejderby, men større er Færchs tobaksfabriker. Holstebro har gennem aarene været vidne til udvidelse efter udvidelse. Det begyndte smaat paa et hjørne i Østergade, saa blev en stor karre slugt og nu er ogsaa det gamle aktiebryggeri lavet om til tobaksfabrik. Det begyndte med skraa-tobak, det fortsatte med cigarer, nu laves der ogsaa shagtobak og cigaretter.

Smukt har byen hævdet sig i kapløbet med andre danske byer, men hvad den helst ville bevare, førerstillingen i Hardsyssel, det har den tabt til Herning. Vi drager ud over hederne, som ikke mere er heder. De har opfyldt H. C. Andersens spaadom og bølger nu som kornmarker eller snart

gamle plantager. Holstebro har plantager i øst, i syd og i vest. Herning har ogsaa sine, men Herning er først og fremmest uldjdens eventyr. De kender ham vel, den slagfærdige fyr med sækken paa nakken. Han er ikke langt fra at sætte en fod i døren, naar De aabner den og tungebaandet har en rivende fart paa, mens han løser op for de varme sager.

Det er ham, der har skabt denne forvoksede stationsby, som er helt uden arkitektoniske skønhedsindtryk. Alt er praktisk her. Som man nede paa musæet kan opleve, hvordan vestjyden har formaaet at faa meget ud af lidt, saaledes forener vestjyden den dag i dag det nyttige med det behagelige, hvis man kan sige saadan, om det eksempel, der nu skal nævnes. Herning savner to ting, en ny kirke og et vandtaarn. Hvad gør man saa i Herning? Man slaar de to ting sammen, anbringer vandbeholderen i kirke-taarnet. Er der nogen anden by i landet, hvor man har fundet en saa praktisk løsning?

Uldjyden er i dag tekstilfabrikant i Herning. Drej bort fra den kedelige hovedgade, der er stationsbyggeri akkurat saa slemt som det kan være, find en tilfældig villavej. Her er smukke, grønne haver med blomster i

FOT.: P. A. KJÆR

*Under besættelsen blev Storaen lagt i arbejdselen.
Det store vandkraftanlæg krævede en vældig opdæmning, og en stor sø blev skabt.
I forgrunden ses kajakroernes klubhus.*

FOT.: JONALS

Herning er den af Hardsyssels byer, der har mindst historie, men den værner bedst om det, den har. Her er den gamle bindstouw fra Musæet.

mange farver omkring et solidt og praktisk enfamiliehus. Men kik saa ind gennem havens frodige træer og se, derinde bag træer og buske ligger et større udhus. Det er en trikotagefabrik. Kik over i haven paa den anden side af vejen, ogsaa der finder De en fabrik. Der er i dag over 100 trikotagefabriker i Herning. Enkelte store beskæftiger op til 4—500 arbejdere, mange mindre har 10 til 50 arbejdere. Det er den moderne bindstouw. Et par menneskealdre er gaaet siden familierne sad i den lave stue og karded, spandt og bandt hoser og derefter drog ud i verden for at sælge dem. Faarene bjergede føden mellem lyngtotterne, og menneskene hentede skillingerne langt omkring. Men i dag importerer man sjældn uld fra Frankrig som bliver spundet paa hypermoderne amerikanske maskiner. Uldjyden har stadig blikket aabent udadtil.

Herning skylder sin tilblivelse flere ting. Hedens opdyrkning maatte sætte frugt i en by herinde midt i Jylland. Det blev Herning, fordi den blev et vejknudepunkt, og fra 1860 og til i dag har den været i stadig og

jævn vækst, er steget med en syv til otte hundrede indbyggere om aaret og er nu stærkt paa vej til de 19000.

I Herning som har mindst historie hører man mest om tilblivelsen. Historien er saa ny og saa betagende og alle kender den. Man kan fortælle om bedstefaderen, der boede i en rønne og som en morgen spændte stude-
ne for vognen og drog mod sydøst. Veje var der intet af. Han tog bestik af solen og saa hændte det i reglen, at han paa et eller andet tidspunkt fik øje paa havet og snart efter kending af Horsens. Her slog han sin handel af, solgte hoser og sorte jydepotter og vendte saa hjem igen.

Men Horsens blev inspirerende for Herningegnen. Her blev i midten af forrige aarhundrede opført det store tugthus og her indførtes spindemaskinen. Uldjyden saa den og fik den snart taget i brug. Det blev til spinde- og strikkemaskiner, og Hammerum herred kunne producere endnu flere uldsager. Hensigten med det hele var dengang at skaffe sig penge til at købe gaard for. Ellers kunne man jo ikke eksistere. Nu er det snarere omvendt.

Herning har landets ejendommeligste musæum. Her er nøjsomhedens saga illustreret gennem gammelt bohave. Det var lærer Trøstrup som skabte

Bag Herning Musæum er skabt et smukt frilandsmusæum, hvis ældste del er den gamle bedegaard.

FOT.: H. P. HANSEN

Hardsyssels byer

disse enestaaende samlinger, men H. P. Hansen har fortsat og udvidet dem og har vet sit enestaaende forfatterskab om hedens almue og taterne udvidet kendskabet til livet paa disse egne før spindemaskinens tid. Herning er Hedens Esbjerg. Her hedder det ogsaa, at rask maa det gaa og rask gaar det. Sydvest her for ligger Skern ved den vidtforrenede aa. En lille driftig by som skylder sin opvækst, at den blev et jernbaneknudepunkt. Her som i Brande er der farverier, hvor Herningfabrikanterne faar deres stoffer farvede, og herfra kan landmænd fra hele landet forskaffe sig reservedele til deres landbrugsmaskiner.

Skern, Ringkøbing, Holstebro og Herning ligger som en firkant i Hardsyssel. Trækker man en linje fra denne firkant nord paa over Struer til Lemvig har man karlsvognen. De har hver sit særpræg, disse seks byer. Der er de to friske limfjordsbyer. Her kan man i nætterne staa paa brinkerne og høre trækfuglenes vingeslag. Der handles i Holstebro og Herning. Der er gammelt traditionspræget haandværksliv i Ringkøbing. Byerne snakker nok om at de ligger i et hjørne af landet, men de mener nu alle, at det er det bedste hjørne.

FOT. I P. TH. GRAVERSEN

Vestjyllands vandrige aaer giver lejlighed baade til kanosport og fiskeri. Skernboerne plasker husvant til søs, selv om de bor inde i landet.

FOT.: P. A. KJÆR

Kaj Munk færdedes overalt i Klitterne, Hederne og Plantagerne paa sine Jagtture. Her staar han, faldet i Tanker.

HEDEN, PLANTAGERNE OG VILDTET I HARDSYSSEL

AF POUL HANSEN

NAAR man skal behandle et Emne som Landskabet og Jagten i Hardsyssel, maa det fremhæves som en ganske ejendommelig Kendsgerning, at hvis man skulde have belyst det samme Problem for blot 50 Aar siden, var Resultatet blevet et helt andet. Det lyder mærkeligt, men enhver, der kender lidt til den Udvikling, der har fundet Sted over store Dele af Jylland, ved, at det er rigtigt. Den lange Halvø har jo forandret Træk, efter at Hedeselskabet tog fat 1866. I Almindelighed kan det vel siges, at det danske Landskab i Dag ser ud som for et halvt Aarhundrede siden. Alle Byer, Købstæder som Landsbyer, har udvidet sig. Udbygder, der før kun var en lille Samling lave Gaarde og Huse, der laa bortgemt i Ensomheden, er nu blevet til moderne Landsbyer, hvor røde Tage dominerer i Stedet for Straa og Lyng. Der er kommet mange flere og langt bedre Veje, der er anlagt en Mængde Jernbaner, Gaardenes og Husenes Tal paa Landet er

FOT.: HEDESELSKABET

*Parti fra det øde, stenede Omraade Øst for Straasø.
Lyngen kan knapt gro i den fattige Bund, men ogsaa her
kan den nøjsomme Bjergfyr slaa Rod.*

blevet mangedoblet, der er blevet færre Moser, og Træerne i Skovene er blevet højere. Men paa Øerne og i Østjylland har selve Landskabet ikke ændret Konturer. Linjerne er stort set de samme som før.

Til Gengæld har Ændringerne i Vestjylland og, som nævnt, mange andre Steder i Jylland, været saa gennemgribende, at man med fuld Berettigelse kan tale om en landskabelig Revolution. Hvis en Vestjyde, der ikke har set sin Hjemegn i 50—60 Aar, i Dag blev plantet et Sted mellem Holstebro og Ringkøbing (eller mellem Herning og Grindsted), vilde han faa vanskeligt ved at tro, at han stod paa sin Barndoms Egn. Da han saa den i sin Drengetid, var den en Ødemark. I Dag er den pletvis dækket af store Naaleskove, og ny Landbrug ligger spredt til alle Sider. Hvis han — naar han var kommet sig af sin Undren — vilde spørge sig lidt for, saa vilde han faa den overraskende Oplysning, at Ringkøbing Amt, det gamle Hardsyssel, i sin Tid var det skovfattigste i hele Landet, men at det nu er blevet det skovrigeste. De Gamle, der har set Landet dengang det meste var Lyng (nogle enkelte lever endnu), kender ikke deres Barndoms Rige mere. Et Par Tal vil vise, hvor stærkt det er svundet i Lyngen i Hardsyssel. 1880 fandtes der i Ringkøbing Amt, Landets største, over 200.000 ha Hede, Mose, Kær og Klit. Af disse Ørkener er der i Dag ikke 50.000 ha

FOT.: NORDISK PRESSEFOTO

*Indsande ved Klausig Plantage
ca. 20 km fra Vesterhavet. Her vokser kun selvsaaet Bjergfyr.
Mange af disse Sander er af en egen, storslaaet Skønhed.*

tilbage. I Stedet er der kommet Tusinder ny Landbrug, og mange Tusind ha Hede er blevet til Naaetræsplantager. Naar Jyllands Skovprocent i Løbet af de sidste 75 Aar er steget fra 2,4 til godt 9, kan Vestjyderne med god Samvittighed sige, at de har været med. En pæn Del af de ny 7 Procent kan de skrive paa deres egen Konto. Hvor meget af de 40—50.000 ha Hede og Mose og Klit, der endnu findes inden for Ringkøbing Amts Grænser, som er værd at beplante eller lave til Landbrug, er endda et Spørgsmaal. Men hvis der stadig oprettes Smaaplantager, saadan som det sker i Udmarker hvert Aar, kan man overse den Tidsperiode, da der ikke plantes flere Bjergfyr i Amtet.

Men Hede er der altsaa endnu, hvor store Indhuggene i den end har været. Der er baade den næsten helt flade Hede med den elendige Lyng og de fattige og sure Græsser, og der er de karakteristiske Bakkedrag med den kraftige Lyng og de spredte Enebuske og maaske smaa Egekrat i Lavningerne. Det er paa disse Bakker Gyvelen tænder sine straalende Lys i Forsommeren. Og der er endda enkelte gamle Indlandsklitter tilbage, Indsander, som de kaldes, der hverken kan bære det ene eller det andet. Jo, eet Træ kan gro i det brune Sand, den tapre, nøjsomme Bjergfyr. Men den kan som bekendt suge Næring, hvor intet andet levende kan slaa

Rødder. Den har præget Jylland og givet Landet et nyt Ansigt. Det er ogsaa den, der har skabt Hardsyssel om og gjort Syslet til det Skovland, det ikke var før.

Der er tyndet saa stærkt ud i de jydske Heder, at man nu maa frede visse Strækninger, f. Eks. noget af Alheden. For bare et Hundrede Aar tilbage kunde man købe saa megen Hede, man vilde, og den kostede ikke Alverden. For nogle faa Aar siden kom en Mand op paa Hedeselskabets Kontor i Viborg og bad om at faa anvist 400 Tdr. Land Hede, som han gjerne vilde eje. Selskabet maatte sige Nej. Der var Hedestykker nok, men man kunde ikke pege paa et samlet Areal paa 400 Tdr. Land, der var til Salg. Saa kan det iøvrigt føjes til, at hvis der havde været en Sælger, vilde Heden ikke være blevet helt billig.

Kan der ikke siges andet om de Hedestrækninger, der er tilbage i Hardsyssel, saa kan det i hvert Fald nævnes, at der er levnet nogle af de køneste og mest ejendommelige. Der er de særprægede Bakkedrag ved Dejbjerg, der er de forrevne Indsander mellem Vind og Ulfborg, der er noget af den vilde Alhede (Ringkøbing Amts Østgrænse paa dette Strøg ligger ved det gamle, historisk kendte Karup), og baade ved Borris og andre Steder ser man ud over mægtige Hedeflader. Paa disse Flader er Underlaget ofte saa magert, at selv Lyngen ikke vil være der. Den kan ganske simpelt ikke trives. Den er tilfreds med en krybende Tilværelse, hvis den viser sig. Det er ikke paa Fladerne med Surhed i Grunden, at Bierne henter, hvad de skal bruge til Lynghonningen. Hvis man kommer over den Slags Hede en Regnvejrdsdag, gør man hurtigt den Opdagelse, at man skal træde nogenlunde sikkert, hvis man ikke vil risikere at glide. Det er hændt for Vandrere, at de pludselig uden nogen tilsyneladende Aarsag har sat sig paa Halen. Grunden til den Slags uventede Forsvindingsnumre er ingen anden, end at de graa Lav, der trives særdeles godt paa Fladerne, svulmer op og bliver elastisk i Regn. Undertiden kan det være helt slimet at træde i. Omvendt vil man efter lang Tids stærk Varme gøre den Erfaring, at Heden ogsaa kan knase. I Solen skrumper og tørrer Lavet fuldstændigt ind. I samme Øjeblik, man sætter Foden paa det, mases det til Pulver og vejres bort som smaa Røgskyer. Den Støj, det knuste Lav foraarsager, naar Støvlerne maser det, har i stille Vejr reddet nogle Harers Liv, naar Støjen bares ud over Fladen og advarede mod de Fremmede, der kom. Engang slog en Urfuglejagt, jeg deltog i, helt Fejl. Vi havde saamænd ikke engang set saa meget som Skyggen af en Urkok. Det stundede mod Middag, og vi lod Hundene slaa ud over et stort Lyngareal, der endte i nogle lave Bakker, for at holde Frokost i en Slugt, der skulde ligge, hvor Fladen

gik over i Bakkerne. Hundene fandt intet, men vi fandt en Oase. Slugten var et lille Paradis af Grønt midt i den brune Hede. Bunden var foret med det herligste Mos og Fingræs, og op langs Skrænterne kæmpede en Mængde spredte Egebuske for deres kummerlige Liv. De var ikke ene. Mellem dem levede Stumper af Pil og Røn, Hassel og Birk og Asp, altsammen i Dværgformat. Og der var Liljekonvaller og blege Kodrivere. Af den Art Rester fra Fortidens Skove er der mangfoldige paa Hederne, mange flere end man tror. Det smukke Gindeskov Krat er jo landskendt. Ved Hammelsvang lidt Øst for Ringkøbing gror der en Egeskov paa en Snes ha. Vestenvinden har krøget den, men den har holdt sig tappert, velsagtens i et Tusind Aar eller maaske mere. Det var for Resten i den, at Kaj Munk hentede de Grævlinger, han satte ud hjemme i Vedersø. Med ringe Held, eftersom de stak af igen. Hvem ved — maaske har de fundet Vej tilbage til Barndomshjemmet mellem Egene østpaa.

Da Tanken om Hedens Beplantning slog igennem i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede, efter at Dalgas havde overvundet Hedebøndernes Betænkkeligheder, var der nok at tage fat paa. Endnu for godt 75 Aar siden kunde man uden at forville sig i nogen Tykning gaa i Lyng fra Vejle til Ringkøbing, fra Holstebro til Holsted og fra Skive til Varde. Statens da aarhundredgamle Planteforsøg paa Hederne havde sandt at sige ikke givet særlig straalende Resultater. Ved Hedeselskabets 25 Aars Jubilæum 1891 oplyste Dalgas lidt om, hvad der var skabt af Skove paa Hederne i de foregaaende 100 Aar. Staten og private havde da tilplantet 16.600 Tdr. Land, men af fuldførte Plantager fandtes der kun 7000 Tdr. Land. Naar de tvivlsomme Dele af Plantagerne toges med, var der i de 100 Aar fremkommet højst 10.000 Tdr. Land Hedeplantning. Navnlig Statens Forsøg havde kostet store Penge.

Netop paa det Tidspunkt, da Dalgas nævnede disse Tal, var der kommet Gang i Arbejdet. Naar man kører ad Landevejen fra Holstebro til Viborg, kommer man en god halv Snes Kilometer fra Holstebro gennem en meget smuk Granskov med ranke, høje Stammer. Det er den nordligste Del af Feldborg Statsskovdistrikt, man befinder sig i, og det strækker sig langt sydpaa og omfatter nu henvend 4000 ha. Begyndelsen blev gjort 1827, da Staten maatte overtage fem store Hedegaarde for Skatterestancer. I Amtets nordøstligste Hjørne ligger de store Plantager omkring Stubbergaard Sø og Flyndersø, og gaar vi sydpaa ned til de vide Hedeomraader omkring Grove, breder Gedhus, Myremalms og Haraldslunds Plantager sig til alle Sider. Paa de udstrakte Heder, hvor der før ikke fandtes et Træ, er det nu Granernes og Fyrretræernes mørke Masser, der lukker for Hori-

FOT.: HEDESELSKABET

*Overalt i Vestjylland ser man de vindhærgede
Vestsider af Plantagerne.*

zonten. Men den største samlede Skov i Hardsyssels østlige Del skal man Syd for Herning for at finde. Man behøver ikke at lede. 3000 ha Naaleskov, efterhaanden med en Del Løvskov imellem, præger helt den tidligere Hedeorken. Meget beskedent begyndte Dalgas her 1867 med Køb af en gammel Hedegaard, Nr. Høgildgaard, der med Bygninger, 700 Tdr. Land og lidt Agermark kostede 3000 Rigsdaler. Pengene maatte han laane af andre. Det nystiftede Hedeselskab havde ingen. Senere købte andre Privatmænd endnu større Hedegaarde i Nabolaget, og med Tiden voksede den Storskov op, der nu kendes bedre under Navn af Birkebæk-Komplekset. Men ude mod Vest blev der ogsaa plantet. Allerede 1871 blev Ulborg Aktieplantage anlagt tæt Øst for Ulborg Stationsby. Senere tog Ulborg Kommune fat i samme Omraade, og ved Udvidelser og Nyanlæg i Egnen lige ved er der kommet en næsten samlet Naaleskov paa over 800 ha ud af det. Lidt længere inde i Landet begyndte Beboerne 1882 med Anlæg af Klausig Plantage paa Sand- og Lyngarealer, der var saa magre, at kun Faarene kunde skrabbe lidt Føde sammen. Nu er det blevet til 700 ha, og selv om der endnu er Huller i Plantagen, saa er der dog vokset en Skov op, hvor ingen i ældre Tider vilde have drømt om, at der nogen-

Og overalt i Hardsyssel bøjer de fritstaaende Træer
Kronerne mod Øst.

FOT.: VAGN HANSEN

sinde skulde komme andre Træer end de forblæste Smaastammer, der søgte Læ ved Gaardene. Ogsaa Staten begyndte nu at arbejde vestpaa. Af Kronhedens og Klosterhedens mægtige Hedestrækninger Syd for Lemvig købtes der 11,000 Td. Land, og sydligere erhvervede Staten af Nørre Vosborg og andre Herregaarde 2400 Tdr. Land, der laa nogenlunde samlet om Straasøgaard. Samtidig købtes 3000 Td. Land i Torsted og Hoverdal. Under sidste Verdenskrig indkøbtes der yderligere betydelige Arealer. To Statsskovdistrikter er blevet Resultatet af Statens Indsats paa disse Egne. Det nordligste, Klosterhedens Distrikt, er paa over 6000 ha, og Ulborg Distrikt, det sydligste, vil med Tiden blive lige saa stort.

Det private Initiativ var ogsaa virksomt mange andre Steder paa Vestkysten. Her skal blot nævnes Velling Plantage (hvis Begyndelse gaar tilbage til 1827) tæt Øst for Ringkøbing, og Dejbjerg, Løvstrup og Mourier-Petersens Plantager i samme Egn. Men det er kun de største og nogle af de næststørste Plantager i Hardsyssel, der er nævnt her. Ringkøbing Amt er fremdeles det Amt, der har mest Hede, men det er samtidig, som nævnt i Indledningen, det Amt, der har mest Skov. Til Storplantagerne kommer Hundreder af mindre Plantager i næsten alle Egne af Amtet, og yder-

ligere maa til dem lægges talløse Smaaplantager i hvert Sogn. Paa visse Egne har hver Gaard sin lille Plantning, om ikke for andet saa for at give Læ til Ejendommen. Og til alle store og smaa Plantager kommer endelig de mange Tusind Kilometer levende Hegn. Fra Sogn til Sogn, fra Herred til Herred trækker Læhegnene deres bugtede, grønne Linjer gennem Landskabet. Det er sagt, at Ringkøbing Amt var brunt i det 19. Aarhundrede, men blev grønt i det 20. Selv om der endnu er Lyngbakker og Hedeflader, saa er det dog Naaetræernes eviggrønne Farve, der nu giver Landskabet Karakter. Det er Fyrren og Granen, der har givet det gamle Hardsyssels Ansigt ny og levende Træk. Det er dem, der har lavet Omvæltningen, den store Revolution, den, der er sket i det stille.

De samfundsmæssige Værdier, der blev en Følge af Omvæltningen, kan ikke gøres op her. Dertil er de for store og omfattende. Naar Tusinder af daarlige Hedebrug erstattes med gode Agerbrug, naar Rugen, Roerne og Havren gror op, hvor Lyngen herskede alene, siger det sig selv, at der maa anlægges en helt anden Maalestok for Brugenes Værdi. Endnu vanskeligere bliver det at vurdere Hedens Ændring til Skov. Men et Par Tal kan dog sige lidt. 1850 udgjorde Jyllands samlede Skovareal ca. 36.500 ha. Nu udgør det vel 210.000 ha. Det overlades Læserne at fundere lidt over, hvorledes Mejerier og Bagerier — for blot at nævne disse to Industrier — skulde have klaret Brændselsproblemet i de to Verdenskrige, hvis ikke de ny Naaleskoves umaadelige Reserver havde staaet paa de tidligere Heder.

Naar en hel Landsdel, der er saa godt som træløs, bliver oversaaet med store og smaa Skove, er det givet, at Faunaen ændrer Karakter. Den landskabelige Revolution har betydet umaadeligt for de vilde Skabninger. At det er gaet ud over Hugormene, beklages næppe af nogen. Værre er det, at det er svundet stærkt i Urfuglene, og at Hedens gamle Karakterfugl, Hjejlen, næsten er udryddet som Ynglefugl. Om Urfuglene skal dog siges, at de takket være lang Fredning har bredt sig paany. Men af nyt er der alle Skovfuglene, der skal have et Træ til Redebygning. De kom meget hurtigt — Ringduer, Skovskader, Spætter og Rovfugle. At Egernet med sin Paagaenhed har vist sig overalt, hvor der er en Kogle at undersøge, var kun, hvad der kunde ventes. Noget helt nyt for Jylland er Indvandringen af Hedehøgen som Ynglefugl, og det ser ogsaa ud til, at Storspoven vil slaa sig ned som fast Sommergæst nogle Steder.

Af jagtbart Vildt fandtes paa Hederne, før Skovene kom, de almindelige danske Vildtarter, Harer, Agerhøns, i Moser og Kær Ænder og Vadefugle. Ræve og Grævlinger manglede heller ikke. Der var nok snarere lovlig mange. At dømme efter en Beretning fra omkring 1880 har der været rige-

*I det indre af Plantagerne staar Træerne frodigt.
Her lugter der af Sommerdag og Harpiks.*

FOT.: JONALS

ligt med Fuglevildt. En Jæger, der betegnede Hammerum Herred som et Eldorado for Jægere, kunde da berette, at Skovrideren i Feldborg skulde levere 100 Agerhøns paa tre Dage, og han brugte kun to. Og det vrimlede med Harer, Ænder, Urfugle og Bekkasiner.

Men i Stedet for det lidet, der er forsvundet sammen med Lyngen, er der kommet rigelig Erstatning. Revolutionens Plus-Sider træder meget skarpt frem.

Det er formodentlig almindelig kendt, at det største Eventyr, Landskabets Omdannelse fra Hede til Skov, førte med sig, var det østjydske Kronvildts Indvandring i det yderste Vest. Naar man indprenter sig den Kendsgerning, at det samlede Antal Krondyr for godt og vel 50 Aar siden næppe talte over 1200 (alle staaende i Østjylland med Undtagelse af en ret stor Bestand i Frijsenborg-Skovene, der forlængst er borte), og at Stammerne i Dag er meget nær det dobbelte Antal, saa vil det maaske staa klarere for dem, der ikke kender Tingene, at de Resultater, der blev Følgen af den fundamentale Ændring i Landets Udseende, er lige saa bemærkelsesværdige som glædelige. Ingen dansk Zoolog eller Jæger havde nogen Sinde

tænkt sig Muligheden af, at Kronvildtet vilde tage væsentlig til i Tal, saa lidt som nogen paa noget Tidspunkt havde regnet med, at man fra at tale om enkelte Bestande i Østjylland skulde naa til at konstatere Tilstedeværelse af faste Stammer over næsten hele Jylland.

Med Krondyrets Indvandring i Vest forholder det sig som med alt andet Vildt, der er kommet til i den nyere Tid: Skabningerne holdt deres Indtog, da Betingelserne for en Livseksistens var til Stede. Det gælder dem, der kom løbende, ganske som det gælder dem, der kom flyvende til den ny Verden. De vilde Dyr er i denne Henseende temmelig lige til. Menneskene kan lave nok saa meget om paa Landet, men passer Resultaterne ikke Dyrene, forsvinder baade det løbende og det flyvende igen. Mange Aar før Plantagerne groede op, havde enkelte Kronhjorte og Hinder fra Tid til anden forvildet sig tværs gennem Jylland og var havnet langt vestpaa, undertiden helt ude ved Havet. Dengang var alt Kronvildt fredløst, og

FOT.: HEDESELSKABET

*Her er en 2. Kultur fra Birkebæk.
Bjergfyrren er ryddet paa nær nogle faa Træer, og i Stedet er plantet Graner.*

det er vel tvivlsomt, om de enkelte Individder, der havde slaaet sig gennem hele Landet, nogensinde naaede tilbage til deres Hjemsted østpaa, eftersom der blev gjort Jagt paa dem overalt, hvor de viste sig. De blev der nemlig ikke, for den Hovedbetingelse, de stillede, godt Skjul og god Dækning i en tilstrækkelig stor Skov og nogenlunde Fred Aaret rundt, fandtes ingen Steder. Det var disse Betingelser, Plantagerne skabte. Saa snart Plantagerne i Vest var tilstrækkelig tætte og omfangsrige, kom Krondyrene igen. Og de blev der.

Fra omkring Aar 1900 kan man med Sikkerhed regne, at Kronvildtet er blevet fast Vildt i Vestjylland. Fra Stammerne i Frijsborgskovene (der først var borte saa sent som i 1923), fra de gamle Stammer i Rold Skov og paa Djursland havde de store Dyr naaet Klitplantagerne Vest for Varde og Plantagerne omkring Dejbjerg længere mod Nord. I Klitplantagerne bredte de sig efterhaanden til alle Sider i det store Plantageomraade fra Nymindgab i Nord til Ho i Syd, men i Dejbjerg blev de

Saa smukke Granskove fylder nu store Omraader ved Birkebæk, hvor der, før Dalgas tog fat, kun var Lyng.

FOT.: HEDELSKABET

ikke. Der var for megen Uro i denne Del af Hardsyssel, og de forsvandt nordpaa til Plantagerne i det nuværende Ulborg Statskovdistrikt paa de gamle Heder omtrent midt mellem Holstebro og Ringkøbing — Straasø, Torsted og Hoverdal Plantager, som de hedder. Her blev der temmelig tidligt en mindre, fast Bestand, der i Aarenes Løb voksede stærkt, da Forstmændene fra første Begyndelse fredede om den. Senere bredte Dyrene sig til de nærliggende private Plantager ved Ulborg, og andre gik østpaa og slog sig ned og dannede en fast Bestand i de nærliggende Plantager mellem Vildbjerg og Ørnhøj. Noget senere end denne Indvandring i det sydlige og nordlige Vestjylland slog nogle faa Dyr sig ned i Skovsønde Plantage ved Sønder Omme inde i Landet, og ogsaa denne, meget beskedne Bestand voksede Aar for Aar og sendte Strejfer og senere smaa faste Bestande til de omliggende Plantager.

I Aarevis har Krondyrene nu vandret i alle Retninger. I Landet mellem Viborg i Nord og Holsted i Syd er der med Aarene kommet mindre, faste Bestande i nye og gamle Plantager, og de synes at trives vel. Og der findes næppe nogen Plantage indenfor samme Omraade (og mange Steder langt udenfor), der ikke en kortere eller længere Tid af Aaret huser nogle Kron-dyr. Som Helhed kan man slaa fast, at Vildtet ustandseligt er paa Vandring, hvilket dog ogsaa har sin Forklaring i den Kendsgerning, at der i alle Kronvildtstammer findes en Mængde Individuer, som er fødte Vagabonder. Det er mange Gange konstateret, at enlige Hjorte, undertiden ogsaa Hinder, begiver sig paa Vandringer, der, med rummelige Standsninger og Ophold paa passende Steder, kan vare i mange Maaneder. Det beror sikkert paa rene Tilfældigheder, hvor en saadan Vandringsmand ender. Der kan ikke være Tvivl om, at naar der en Dag konstateres Tilstedeværelse af en Hind med Kalv i en lille Plantage, hvor ingen nogen Sinde havde drømt om Kronvildt, saa skyldes det, enten at en drægtig Hind er udvandret fra sin faste Boplads, eller ogsaa, at en Hind er ankommet til Stedet, hvor det saa viste sig, at der i Forvejen boede en vagabonderende Hjort. En ny Familie var dermed grundlagt.

Ogsaa Raadyrene har forlængst bredt sig over hele Jylland, tiltrukket af Plantagerne. De findes overalt, helt ud til de yderste Klitter, og det er disse spinkle, skønne Dyr, der har sat Præget paa Midtjyllands og Vestjyllands ny Fauna og Vildtbestand. Der er jo den afgørende Forskel paa Krondyrene og Raadyrene, at de sidste er Dagdyr. De *skal* have en Skov som Centrum for Tilværelsen, men de lever ofte deres halve Liv paa aaben Mark og i fuldt Dagslys. De Raadyr, der aldrig kommer ud af den Plantage, i hvilken de holder til, ser som Regel ikke allerbedst ud i

*Spanielen kom med Hjorten, hvor den skulde,
netop hvor Jægeren havde taget Standplads.*

Staturen. Der er Mennesker, der har levet i Aarevis i Nærheden af et Plantageomraade, der huser Kronvildt, uden nogen Sinde at have set en Kronhjort. Der er derimod meget faa, der ikke har set en Buk eller en Raa. Og mangfoldige Mennesker har set det skønneste Syn, man kan opleve i dansk Natur — Raaen, der forsigtigt og spejdende træder ud af Plantagen med sine Lam.

Udviklingen er gaaet uhyre langsomt, og hvis der med et Militærudtryk kan tales om springvis Fremrykning, saa gælder det overalt, hvor Raa-vildtet har indfundet sig. Kun et har været afgørende for Indvandringen — at der fandtes nødtørftig Føde paa Ruten, og at der, var Mad nok og Ro nok i det ny Hjem, naar Dyrene eller Dyret var naaet til Vejs Ende. Gang paa Gang er det konstateret, at en enkelt Buk eller en enkelt Raa kom vandrende og slog sig ned, hvor et Raadyr aldrig var set før. Fra de

FOT.: HEDESELSKABET

I Bunden af dette Brunkulsleje er der plantet Høidel og Bøg, som gror rigtig pænt. Med Tiden vil ogsaa Bankerne blive beplantet.

gamle Skove i Østjylland var der altid saa stort et Overskud, at et vist Antal Individuer af en eller anden Grund sagde Farvel og satte Kursen mod Vest ud i det uvisse. Man kan tidsfæste Udvandringen klarere ved at nævne, at hvis man drager en Linje fra Viborg sydover gennem Silkeborg til Kolding, saa vilde det, hvis man undersøgte Forholdene omkring 1885, vise sig, at der Vest for denne Linje intet Raavildt fandtes med Undtagelse af mindre Bestande, der pletvis havde slaaget sig ned, hvor der bødes Dyrene saadanne Vilkaar, at de kunde leve nogenlunde godt og nogenlunde i Fred. Det vil altsaa sige, at det meste af Midtjylland og hele Vestjylland er blevet raavildtbefolket i Løbet af de sidste 65 Aar. Forlængst har Raaer og Bukke taget Plantagerne i de yderste Havklitter i Besiddelse.

Nogen større Opsigt vakte den Fornyse af Faunaen, som Hjortevildtet betød, ikke. I hvert Fald ikke til at begynde med. Men det maa dog straks tilføjes, at der naturligvis skulde gaa et vist Aaremaal, inden Fornysen blev synlig. En halv Snes eller selv 20—30 Krondyr, der ikke for ofte viser sig uden for en stor Plantages skærmende Dække, bliver ikke Genstand for

Men mange Steder ligger Brunkulslejerne endnu som grimme Ødemarker. Dette kunde godt være et Udsnit af Sahara.

FOT.: HEDESELSKABET

Allemands Opmærksomhed. Først da Tallet paa Dyrene steg, fik Landmændene deres Tilværelse at mærke, som Regel paa en Maade, de ikke satte særlig Pris paa.

Det store Vildt kan ikke godt klare sig med den Føde, de finder inden for en Naaletræsplantages Omraade. De sætter megen Pris paa et Foder Havre eller Rug og navnlig paa Kartoffler og Roer. Der kom derfor et Tidspunkt, hvor det ny Vildt ikke blev ligefrem velsignet af Bønderne. Naar man bare een Gang har set, hvad en halv Snes Kron dyr kan udrette en enkelt Nat paa en Husmandsmark, maa man give Husmanden Ret i, at han ønsker dem alle andre Steder hen.

Heller ikke de første Raadyr vakte Sensation. Men da Raavildtet, som før nævnt, lever sit halve Liv uden for Plantagerne, varede det ikke længe, inden de smukke Dyr blev iagttaget mange Steder. Men det kan dog nævnes, at endnu saa sent som i 1907, da en Raa blev skudt paa en Klappjagt i en Plantage Vest for Herning, var Klapperdrengene meget vrede over, at Jægerne havde nedlagt — en Ged. Det minder om en Begivenhed i en anden Plantage. En Jæger skød en Skovskade og en Flagspætte. Ingen

kendte de spraglede Fugle. De var aldrig set før, og ingen troede, at de hørte hjemme paa Egnen. Men det gjorde de.

Der er to Billeder i dansk Jagt, som er lige smukke og lige spændende. Det ene er den lyse Setter, der paa den mørke Lyngs Baggrund staar fast for Agerhønsene foran. Det andet er Glammene fra Naaleskovens Dyb, som forkynder, at Støveren har fundet stort Vildt. Et af Billederne kan opleves mange Steder i Jylland, men Spændingen i begge Scenerierne er altid mest levende, hvor det store Lyngrige har givet Plads for dunkle Tykninger. Man ved aldrig, hvad der kommer. Alt muligt kan bryde ud af Fyrretræernes Jungle eller melde sig lydløst ad en gammel Veksel. Det kan være en Ræv, der har opfanget Advarslen i Glammene. Det kan være en Raa, der finder det klogest at flytte i Tide. Men det kan ogsaa være selve Skovens ukronede Konge, der er blevet urolig og vil bringe sig i Sikkerhed.

Det er ikke sandsynligt, at nogen Jæger i Hammerum Herred eller andre Steder inden for Hardsyssels Grænser i 1949 vil komme op paa Siden af Jægeren fra 1880 og levere 100 Agerhøns paa to Dage. Mindre kan nok ogsaa gøre det. Siden den Tid er der kommet mange flere Mennesker og dermed flere Bøsser og Hunde. Selv hvor der er rigeligt med Agerhøns, er der nok om at jage dem i vore Dage. Er Landboerne ikke selv interesseret i Jagten, skal der nok være Jægere i den nærmeste Købstad, som vil betale godt for Jagtretten. Men Jægerne i Hardsyssel kan iøvrigt ikke klage over Udviklingen (det skulde da være over, at de nu er alt for mange om det), thi den har i Sandhed været paa deres Side. Der er kort sagt, vildtmæssigt sket det, at for første Gang i Hundreder af Aar er Vestjylland, og dermed ogsaa Hardsyssel, kommet paa lige Fod med og over Øerne og Østjylland. Før fandtes det frie danske Kronvildt kun i Østjylland, og Raavildtet levede overalt i de gamle Skove. Nu kan Vestjyderne jage Landets ældgamle Adelvildt næsten hvor de vil, naturligvis forudsat, at de har Jagtretten i Orden. Det kan Jægerne paa Øerne ikke, ganske simpelt fordi der intet fritlevende Kronvildt findes dèr. Og i Østjylland er Bestandene hurtigt indkredset. Som en særlig Tilgift har Hedejyderne deres egen Urfugl.

De gamle, nøjsomme Slidere, der skabte Heden om, arbejdede kun for de Slægter, der skulde komme efter dem. De, der sled i Hardsyssel, vidste ikke, at de var med at skabe nyt Land for Faunaen og dermed ogsaa for Jægerne.

Spindefiskeeri i Limfjorden efter Havørred.

FOT.: C. ELIASSEN

I Æ W A N D —

Af C. ELIASSEN

»Men hvor kan den glitre en Sensommerkvæld,
naar Laksen gaar op mod dens Strøm,
naar Siv og naar Flæg
faar Dugstænk i Skæg,
og Dagen gaar bort som en Drøm!«

JEPPE AAKJÆR var ikke Sportsfisker, men Lyriker. Derfor maa man tilgive ham, at han forveksler Laks og Havørred. Det er jo Havørreden, der gaar op for at yngle i Eftersommeren, medens Laksen kommer i det allertidligste Foraar. Men Forskellen paa de to Fisks Udseende er iøvrigt saa ringe, at man skal være Videnskabsmand eller Ridder af Fiskestangen for at se Forskel. Vil man ikke tælle Skæl eller Gællegitterstave, er det lettest at karakterisere de to nærbeslægtede Fisk paa Halerodens Tykkelse. Og heller ikke svært at huske, at Laksens er den slankeste: Da Loke forvandlede sig til en Laks, kunde Thor gribe ham om Halen. Det kunde den

FOT.: A. GRIMSTRUP

*De smaa Vandløb har deres Ynde saa vel som de store;
og er Fiskene end mindre her, saa er de i Reglen til Gengæld talrigere.*

gamle Krigsgud ikke have gjort, hvis han havde været en Havørred ... Lad os altsaa ikke gaa i rette med vor store Digter. Han har kort og smukt givet Udtryk for den Stemning, der er saa fortryllende ved de store jyske Aaer. Og naar her skal skrives lidt om Sportsfiskeri i Vestjylland, saa karakteriseres det jo netop af de tre store Aaer i og langs Hardsyssels Grænser: Skern Aa, Storaæn og Karup Aa. Alle tre »skrider de til Havs i en sindig Spiral, forinden de drev det til Flod«, og alle tre byder de Sportsfiskeren Chancer baade for de største og de flotteste Fisk, vi kan præsentere herhjemme i Ferskvand, Fisk med Kampmod og Styrke, og samtidig med en Skyhed og et Skarpsyn, som gør dem til værdige Modstandere.

Den rigtige Sportsfisker forlanger imidlertid mere end store Fisk. For ham er Turen mere end Fangsten. Man møder saa ofte blandt Ikke-Fiskere den sædvanlige Betragtning om, at det maa dog være et værre Taalmodighedsarbejde at sidde stille og vente paa Bid, ofte i timevis. Det er langtfra gaaet op for den almindelige Befolkning, at den danske Sportsfisker ikke *meder* mere, eller i alt Fald kun undtagelsesvis, naar det gælder Fredfiskene. Nej, han bruger moderne Grejer, Spinder eller Flue, han bevæger

Disse Smaa-Aaer kan slynge sig, saa de næsten er ved at slaa Knude paa sig selv, men Fiskene holder til i Svingene.

FOT.: JONALS

sig hele Tiden og kaster sin Agn i den glidende Strøm. Har han ikke Bid ustandselig — og det faar han heller ikke i Vestjylland! — saa glæder han sig over den Lethed, hvormed de forfinede Redskaber tillader ham at placere sin Spinder eller sin Flue netop paa det rette Sted. Maaske er det kun faa Kvadratcentimeter, det drejer sig om at ramme mellem Grødebuske. Her gaar Strømmen, her er der Skjul for den sky Fisk, her er der Chance for det Hug, der skal belønne hans Anstrengelser. Og han nyder Naturen, det stadig afvekslende Sceneri, de store Vidder og de smaa Idyller, langs den brede Aa eller den smalle Bæk. Han faar en sund Motion og en Dag, hvor han kan lægge alle Trædemølle-Bekymringerne fra sig og føle sig som Et med den Natur, ogsaa han er et Led af.

Og naar dette er rigtigt — og det er det! — saa har Vestjylland noget at byde ham, som han ikke kan finde andre Steder. Ikke blot er de jydskke og specielt de vestjydske Aaer Fluefiskernes Eldorado — paa Sjælland og Fyn er der praktisk talt ikke Mulighed for at udøve denne den mest forfinede og mest elegante Form for Fiskeri — men man skal ogsaa til Vestjylland for at finde de sidste Rester af den danske Laksestamme. Lad os saa ikke strides om, hvor den bedst kan fanges. Sandheden er jo dog, at

FOT.: VAGN HANSEN

*Lystfiskerne kan gaa den ene Kilometer
efter den anden langs Vestjyllands mange Aaer, helt fordybet i deres Sport.*

Laksen desværre er paa retur, baade fordi Aaernes Forurening generer Opgangen, og fordi Opgangsforholdene paa Grund af Tilsanding af Aaumundingerne mange Steder generes eller næsten hindres og sidst, men ikke mindst, fordi der fanges for mange — set med Sportsfiskerens Øjne — i Fjordene foran Skern Aa og Storaæn.

Men samtidig maa det understreges, at der dog stadig fanges adskillige Laks af Sportsfiskerne, og at de Vanskeligheder, Laksen har at kæmpe med for at naa frem til Gydepladserne langt inde i Jylland, ikke synes at indvirke paa Størrelsen af de fangede Fisk, omend nok paa Antallet. Kæmpe-laksen paa 45 Pund fra Storaæn vakte jo Opsigt paa »Den jydsk Udstilling« i København i Fjor, og kort forinden var der samme Sted taget en Kammerat paa 40 Pund. Det lader sig gøre igen, og selv om den lokal-kendte Fisker vel her, som andre Steder, har de største Chancer — fordi han kender sit Vand og kan besøge det, naar hans Fornemmelser eller Erfaring fortæller ham, at Timen er inde — ja, saa er der jo et vidt udbredt Broderskab mellem Fiskere, og en god Fidus er ikke svær at faa mellem Brødre. Iøvrigt er der ved alle de store Aaer Fiskeriforeninger, som yder al den Vejledning, der kan gives, selv om det med et gammelt Mundheld hedder, at det er svært at kende Laksens Tankegang!

*Langs lave Bredder og stejle Skrænter —
gennem Hede og Eng lister Aaerne sig mod Havet.*

FOT.: VAGN HANSEN

Men Laksen er jo ikke alt. Selv om det er den, der trækker Gæster til langvejs, ogsaa ofte udenlands, fra, saa er der meget andet Fiskeri i Vestjylland end Jagten paa de ferske Vandes Konge. Havørreden maa i alt Fald kaldes Dronningen, hvis vi skal blive i Billedsproget. Og den har den Fordel, at den er lettest at fange, medens der endnu er Sommerluft over brede Enge, medens de store Laks oftest tages i det gryende Foraars Sludbyger. Der er mange flere Havørreder, end der er Laks — i Karup Aa endda kun Havørreder. Til Gengæld er de saa store, at vi herhjemme kan prale med nogle af de største Eksemplarer, der overhovedet fanges i hele Verden. Og der er mindst lige saa megen Kamp i en Havørred som i en Laks. Erfarne Fiskere vil være tilbøjelig til at sige, at den kæmper endnu haardere, Pund for Pund. Selv om de samme Veteraner ogsaa klager over, at der var flere Havørreder i deres unge Dage, saa kan der stadig gøres store Fangster, om Sportsfiskeren kan sin Metier, kan gaa forsigtigt og fiske varligt paa rette Tid og Sted. Det vil i Reglen sige om Aftenen i Eftersommeren, naar det store Træk af de blanke, legemodne Fisk begynder fra Havet og Limfjorden ind i Aaerne og videre op i deres mange Tilløb. Saa er der Liv og Røre de mange, mange Kilometer langs Aabredderne. Dog er der altid Plads nok til en Fisker endnu, og ofte ser man Ny-

begynderen gør det store Kup, vel sagtens fordi han ikke er bundet af de Traditioner, som nok er rigtige, naar det drejer sig om Gennemsnit, men ikke gælder Individualisterne blandt Fiskerne. Dem er der selvfølgelig ogsaa nogle af — ellers vilde det jo ikke være Vestjyder!

De store Aaer, de tre store, skal nu ikke have al Virak, naar det gælder Sportsfiskeri. Her er ganske vist Chansen for den store Fisk, den helt store Oplevelse. Men der er ogsaa mange Nittere, naar Gevinsten er stor, og mange foretrækker derfor at fiske i de mindre Aaer, som ikke mindst Vestjylland er saa rig paa. De tre store har næsten talløse Tiløb, og i mange af dem kan man faa Lejlighed til at fiske, enten for en ringe Betaling eller maaske gratis. Vestjyden er gæstfri, naar han har set sin Mand an og bedømt ham til at være en ordentlig Karl, der ikke vil træde Bondens gode Enggræs ned, splitte hans Hegn eller jage med hans Kreatur-

Laksene i Stora og Skern Aa kan opnaa en Vægt af 20 kg og derover. Her er Rekordfisken fra Storaen, 22½ kg, fanget i Foråret 1949.

FOT.: C. ELIASSEN

rer. Og vil den fremmede saa ogsaa fortælle lidt om sig selv og maaske om sin Familie med, ja saa er det ikke svært at faa Lov at prøve Fiskelykken i de smaa Aaer. Her — og i de store Aaers øvre Del (Storaen og Skern Aa) — findes den specielt vestjydske Fisk, Stallingen, en Laksefisk, der vel ikke kommer over et Par Pund i Vægt, men til Gengæld er den, der villigst honorerer Fluefiskerens Anstrengelser og naar op mod sin mere kendte Fætter, Bækørreden, naar det drejer sig om at kildre Ganen. Blot maa Stallingen spises saa frisk som mulig, og den taaler ikke Forsendelse.

Stallingen fortjener iøvrigt en særlig Omtale, fordi den saa udmærket illustrerer det store i det smaa. Sportsfiskeren har jo, som andre Hobby-Folk, meget mere ud af sin Fritidsbeskæftigelse, end den uindviede umiddelbart tror, naar han da gaar lidt dybere ind i sit Emne end det rent overfladiske. Fisks Vaner og Udbredelse er et mangeartet og interessant Kapitel, og ofte kan der af tilsyneladende ubetydelige Ting udledes vidtrækkende Slutninger. For Stallingens Vedkommende gælder det saaledes, at denne, økonomisk set ganske uvæsentlige Fisk simpelthen er et af Beviserne paa, at Danmark engang har været landfast med England!

Tro nu ikke, at dette er en »Fiskerhistorie«. Nej, det er Videnskaben, der fortæller den — i lærde Afhandlinger og kommende Doktordisputater. Stallingen findes *kun* i de vestjydske Aaer. Hvorfor? Tidligere sagde »man«, at det var, fordi denne Fisk kun kunde leve i Vand, der løb mod *Vest*. Men Forklaringen var aabenlys uholdbar, for i England lever Stallingen ogsaa, men mærkværdigvis kun i Vand, der løber mod *Øst*! Nu kommer saa Videnskaben med Forklaringen, der tilfredsstiller disse saa selvmodsigende Kendsgerninger. Stallingen har oprindeligt levet i den forhistoriske Flod, som vi nu kalder Elben, og i alle dens Bifloder. Og de vestjyske Aaer plus de østengelske Floder maa altsaa have været Bifloder til Elben. Ergo maa denne have været Flod langt nordligere end nu, hvilket vil sige, at den sydlige Del af Nordsøen har været Land, og altsaa har England og Danmark dengang været landfaste.

Saa meget fortæller »Blaamanden« (som man kalder de store Stallinger i Vestjylland) den, der forstaar at aflure Naturen dens Hemmeligheder. Tænk lidt paa det, naar De en Dag staar med den smukke Fisk i Haanden og fjerner Fluekrogen fra dens seje Mundbrusk — eller fortæl det til den uvidende, der »ikke kan begribe, at der kan være noget ved at fiske i dagevis«.

Der er naturligvis meget mere at fiske i Hardsyssel. Nu har vi nævnt Specialiteterne. Bækørred kan man fange mange Steder, om end væsentligst i Jylland, og Vestjylland er godt med her, selv om Brunkulsvandet hist og her har været slemt ved Bestanden. Og alle de andre Ferskvandsfisk,

FOT.: C. ELIASSEN

*Ørreden er en meget sky Fisk,
og den knælende Fisker fanger derfor mere end den alt for frimodige.*

som man i det meste af Landet maa nøjes med, findes her i rigt Maal. Der er mange Søer i Hardsyssel, der er de brakke Fjorde, og alle Steder er der Gedder og Aborrer, Brasen og Aal. Det er lige ved, at de »indfødte« Fiskere ikke regner med den Slags Fisk, saa det er endnu lettere at leje sig ind i eller gratis faa Tilladelse til at fiske i Søer og Damme end i Smaa-aarne. Fiskeriet i de brakke Fjorde er jo helt frit for alle danske Statsborgere, ligesom Fiskeriet i Havet.

Fiskeriet i Havet — det fortjente egentlig et Kapitel for sig. For selv om en Sportsfisker ved Havet endnu er noget nyt, særligt paa Vestkysten, saa nyt, at han ofte vil blive mødt med et overbærende, om end næppe mærkbart Smil — vi er jo stadig Vestjyder! — saa er det givet, at der her vil ske et Opsving i Sporten, som vil blive afgørende. Forlængst har man i andre Landsdele indset, at de ferske Vande ikke kan svare til det stedse stigende Antal Sportsfiskere, og selv om Vestjylland, takket være de mange og store Vandløb, endnu kan byde paa et virkeligt tillokkende Ferskvandsfiskeri, saa er der ingen Tvivl om, at »Fremtiden ligger paa Havet«. Her er baade Plads nok og Fisk nok, og kan man f. Eks. i Amerikas forenede Stater, langs hele Atlanterhavskysten, se talløse Sportsfiskere med de rette Grejer hale store og spændende Fangster i Land, hvorfor kan det saa ikke

FOT.: A. GRINSTRUP

*Fine Grejer eller hjemmelavede —
Glæden ved Fiskeriet er lige stor og Fangsten undertiden ogsaa.*

gøres ved den jyske Vestkyst? Endnu er det kun blevet til faa og spredte Forsøg, efter Torsk Foraar og Efteraar og Makrel i den varmeste Sommer-tid, men vent blot og se! Tunfiskeriet i Øresund vil ikke blive noget ene-staaende, om Interessen for Sportsfiskeri ellers vil holde sig. Der kan — og er — fanget store Sildehajer fra Vestkysten af Sportsfiskere, og vil man ud over Revlerne — hvad der langtfra altid er nødvendigt — saa er der Lejlighed nok til det i de mange Fiskerihavne. Det spændende er ikke blot de store Fangster, som Pirk og Spinder kan bjerge op, men at det uanede kan vise sig. For nylig fangedes en stor Sværdfisk i Kanalen ved Thyborøn. Tænk, om en Sportsfisker en skønne Dag fik en saadan Krabat med et halvandet Meter langt Sværd paa Krogen! Læserne smiler maaske — men i Havet er det utrolige muligt, og Sportsfiskernes Blik er altsaa i Øjeblikket vendt mod Havet. Der vil høres nyt fra den jyske Vestkyst i de kommende Aars Fangstrapperter.

Der er naturligvis ogsaa Limfjorden, med dens talløse Vige og særprægede Skønhed. En kendt Sportsfisker har nylig skrevet, at Limfjorden er det bedste Havørredvand i Danmark. Endnu er det ikke bevist, men det er sikkert rigtigt. Det gælder blot om at finde Tiden, Stedet og den rette Metode. Havørreden er der jo — hvert Aar gaar den fra Limfjorden op

i Karup Aa og de mange andre Aaer, der løber ud i den store Vandvej tværs gennem Jylland. Ved Sjælland kan Sportsfiskeren fange den i Saltvand, ligesaa ved Gudenaas Udløb — hvorfor saa ikke ogsaa i Limfjorden? Den er der, og Sportsfiskerne er der, saa ogsaa her vil man høre nyt.

»I æ Wand« hedder denne lille Skildring af Hardsyssels Tillokkelser for Sportsfiskeren. Hvorfor? Fordi et Ophold her som Sportsfisker har endnu en Charme: Mødet med den lune, stille, men altid rammende vestjydske Humor. Her er Historien:

Gamle Martin var — i gamle Dage — ret en Fisker for Herren. Altid fangede han Fisk, selv naar andre gik forgæves. Han var en af Pionererne for Sporten i hin Tid. Men spurgte man ham, *hvor* han fik sine store Fangster, var han ikke meget meddelssom: »I æ Wand!« var alt, hvad man i den Retning kunde faa ud af ham.

Lille Martin var kun en halvstor Knægt, men naturligvis ogsaa Fisker. Han havde baade Lysten, Energi og Haandelaget. Og derfor skete det en Dag, at gamle Martin for en Gangs Skyld kom hjem uden Fangst, medens lille Martin havde fanget en stor Aal. Og da gamle Martin havde været saa letsindig at indbyde Gæster til en Ret Fisk, inden den var fanget — det gør ingen klog Fisker i Dag! — saa maatte lille Martins Aal naturligvis holde for. Først forhørte Faderen dog Sønnen om, hvor den var fanget, men fik kun sit eget Svar: »I æ Wand«. Det slog han sig til Taals med, indtil Gæsterne begyndte at vrænge Mund af hans Aftensmad. Aalen var fra et udpræget Mudderhul og just ikke velmagende. Saa vankede der til lille Martin, saa han aldrig mere vovede at sige »I æ Wand«. Men skulde mine Læsere, naar de som Sportsfiskere kommer til Hardsyssel, møde det samme Svar, saa skal de vide, at nu er det kun et Mundheld — den rigtige Besked kommer bagefter! Hverken Gæstfriheden eller Lunet har tabt sig i Vestjylland . . . de Egenskaber skal nok vare ved, saa længe vore Aaer løber mod Vest.

*Ansgård, en gammel hedegård i Kølvrå
i udkanten af Grove hede med Karup å og kirke til nabo.
Bygningerne er nu erhvervet af Frilandsmusæet.*

FOT.: H. P. HANSEN

HARDERNES MÅL

AF PETER SKAUTRUP

VI tør vel tro, at det nogenlunde ensartede mål, som endnu lyder i landet mellem de to floder og to vande, Skernå mod syd, Limfjorden mod nord, Karupå mod øst og Vesterhavet mod vest, er overleveret os gennem svundne slægtled i det mindste fra Kristi fødsels tid, da harderne skrev verdenshistorie. Om vi kunde få et møde i stand med de gamle, vilde vi vel nok have vanskelighed ved at forstå hinanden, men alligevel har der næppe været noget brud i den totusindårige sproglige udvikling. De mest begivenhedsrige perioder i sproglig henseende synes at indtræde med ca. 1000 års mellemrum, den første kom i vikingetidens slutning, og den anden lever vi ved indgangen til. Folk fødtes og mange drog ud, nogle kom hjem igen og døde, men ellers åndede folkelegemet sindigt, om end ofte tungt, slægt efter slægt under den samme himmel og i den stride vestenvind, der i gammel tid så skove gå til og mørke heder brede sig og i en ny tid så plantager vokse op og agre tavles i lyse farver.

Denne sindighed og tålsomhed blev også et særkende for hardernes mål. Ingen store udsving, aldrig jodlende jubel og sjældent højlydt gråd. De fleste fremmede vil nok kalde vort sprog for *monoton*, ensformigt i sætningernes tonegang, overvejende med en sænket tone til slut. Men der er dog egne, hvor jeg har hørt gamle folk tale med ret store tonebevægelser, især mod øst, langs Karupå. En sætning som »nej såmænd ka du e't« kan have en stærk stigning på »nej så(mænd)« og derpå et pludseligt fald, omtrent:

Fremmede kalder også vort sprog *hårdt*. Nu er det altid vanskeligt at diskutere sådanne almindelige udtalelser, som hviler på fornemmelser. Men hvad der ligger til grund for en sådan vurdering, er sikkert først og fremmest den særlige anvendelse af stødet her og i vestjysk i det hele taget, d. v. s. i det område som ligger vest for en linie fra Lildtangen over Silkeborgsøerne til Horsens fjord, idet vi her træffer stød på kort vokal foran *pp*, *tt* og *kk* samt foran visse andre konsonantforbindelser. Dette stød, som fremmede vanskeligt kan anvende rigtigt, får utvivlsomt sproget til at lyde hårdt. Prøv at lytte til en vestjyde, når han udtaler ord som *ha'tno'l*, *hattenål*, *tæ'kman'*, *tækkemand*, *ble'kestel*, *blikstille*, *kwål'kedre'k*, *drikke så det klukker i halsen*, *lo'tpå't*, »luttepotte«, om en der står og lytter (af nysgerrighed), *hwe'pski'r*, »vippeskid«, om en fusentast, osv. Og læg så mærke til den rytme, som talen får. Da de udlydende tryksvage vokaler i stor udstrækning er forsvundet, får vi en helt anden rytme end i rigssproget, — i de ovennævnte eksempler får vi to fuldt betonedede stødstavelser i følge, det som man i den gamle metrik kaldte en *spondæ*. Når hertil kommer den gennemgribende forskel mellem vestjysk og de øvrige danske mål, at vi i vestjysk har foransat artikel, altså siger *æ 'man'*, *æ 'kuøn*, *æ 'hu's* osv. over for rigssprogets *'manden*, *'kønen*, *'huset*, hvorved vi i rytmen får overvejende jamber (en tryksvag plus en trykstærk stavelse) i stedet for trokæer (en trykstærk plus en tryksvag stavelse), forstår man, at målet må få en helt anden rytme end de andre danske mål i Østjylland og på Øerne og derved for fremmede lyde skurrende og hårdt. Lydligt er vel ellers det mest karakteristiske — set udefra — det forhold, at vi ikke i Hardsyssel kan udtale det bløde *d*. Vi trækker fortungen lidt tilbage, op mod ganen, og udtaler et *fortunge-r* i stedet for. Er man født hård, kræver det megen energi og tunggymnastik at komme bort fra

den tungestilling. Det hedder altså i målet *grø·r* i *æ gry·r*, grød i gryden, og *æn pa hwi·r stu·r*, et par hvide stude. Og de allerfleste udensyssels hardere — en forhenværende statsminister medregnet — bevarer denne *r*-udtale. Kendt er vel også den gamle udtalelse — der tillægges den afdøde fysiker, professor C. Christiansen — om venstre, der »*frem satte et mo·r-forslag*«.

Også talrige andre lydforhold sætter skel, men som regel kun til en enkelt side. Vi siger *a'ter* efter, men tyboerne siger *æ'ter*. Tyboerne har *w*- overalt i forlyd, siger *wand'*, vand, *wæj*, vej, og *willing*, vælling, mens vi kun har *w*- foran bagtungevokal: *wal*, vel, *wåld*, vold, men ellers *v*-: *væj*, *vild'*, væld, *vel*, vil osv. — Mod øst er den lettest hørlige forskel den mellem fjandboernes *søng·*, synge, *løng'*, lyng, og *døng·*, dyng, og vort *sjöng·*, *ljöng'* og *djöng·*. — Ved Skernå møder vi udtalen *hju·l*, *skju·l* og *ju·l*, ligesom i rigsmålet, mens vi siger *hyw'l*, *skyw'l* og *yw'l*, og her løber i øvrigt en lang række dialektskel, som ikke skal opremses i denne skitse, men som vidner om, at vi her står ved et gammelt samfærdselskel.

Vort mål er altså lydligt forholdsvis let at afgrænse, mindre ved særforhold, som kun findes her, end ved forhold, som det har fælles med nabodialekter, men som det har i en særlig kombination, der ikke findes andetsteds. Danner jeg en sætning som *han vel sjöng· ater nu·ærer*, han vil synge efter noder, kan den kun høres således i Hardsyssel, selv om vi kan finde de enkelte ord udtalt på samme måde uden for syslet, men blot ikke alle på et og samme sted i netop denne form.

Det er vistnok en almindelig anskuelse, at vore dialekter er gammeldags mål, har bevaret gamle drag, som rigsmålet har opgivet. Men intet er mere fejlagtigt, når det gælder det lydlig. Her som så ofte i livet gør man sig skyldig i en forveksling eller sammenblanding af to sociale udtryksformer. Man tror, at fordi levevis og sæder er (eller nu snarere: var) gammeldags, er også den sproglige udtryksform, som hører hjemme i dette samfund, gammeldags. Men det forholder sig tværtimod således, at de fleste af vore dialekter sprogligt set har adskillige flere nyudviklinger end rigsmålet, altså har fjernet sig mere fra det fælles gamle sprog, som engang har rådet over hele landet. Herpå blot et par eksempler. I vestjysk har vi udviklet en helt ny kønsadskillelse i navneordene. Man siger ofte, at vi kun har et køn, men det er galt, vi har to. Vi skelner blot ikke som i rigsmålet mellem fælleskøn og intetkøn (eller som i det gamle sprog og endnu i enkelte dialekter mellem tre køn: han-, hun- og intetkøn), men mellem en stor gruppe fælleskønsord (som man også kunde kalde kønsløse), hvortil de almindelige tings- og tankenavne hører, og en lille gruppe stofkønsord, der kun omfatter stofnavne, hvortil vi henviser ved intetkønsformen

af stedord. Vi siger altså: *det kaffe, det jord, det mælk*, osv. — Endvidere har vi i de fleste svagtbojede udsagnsord ingen forskel mellem nutid og datid, hvad der tilsyneladende ikke virker forstyrrende for samkvem eller forståelse. En sætning som *a wander æ fo·'r hæn· ve æ hæj'n* kan strengt taget have 24 betydninger. Formen *wander* kan betyde »vander«, »vandede« eller »vil vande«, *æ fo·'r* kan betyde »fåret« eller »fårene«, *hæn·* kan knytte sig til *wander*, d.v.s. vandingen foregår (foregik, vil foregå) henne ved hegnet, men fårene står et andet sted, eller det kan knytte sig til *æ fo·'r* d.v.s. de(t) får, som står henne ved hegnet, og endelig kan *æ hæj'n* betyde »hegnet« eller »hegnene«! Men situationen vil jo i ethvert tilfælde klarlægge meningen.

Så meget om sprogets yderside!

Men sproget som social institution er jo først og fremmest interessant ved sin indholdsside. Og selv om der også sker småændringer på det lydlige område, hvor rytme, accentuation og artikulationsvaner dog sikkert længe vil leve uforstyrret fremefter i de slægtled, som fører målet videre på hjemlig grund, er det på indholdssiden, i ordforrådet, den nye tid er ved at gennemføre en sproglig revolution. Jeppe Aakjær har et sted sagt, at han var født i stenalderen. Og som en digterisk formet pointe kan udtalelsen nok forsvares for sprogets vedkommende. Aakjær og generationen før 1900 havde endnu så fast rod i det gamle samfund, naturalhusholdningens, selvforsyningens og selvhjælpens tid, at de havde nøje føling med urgamle vaner og vedtægter, således som disse havde nedfældet sig fra forhistorisk tid, og de ejede derfor også gennem selvoplevelsen den ordskat, som dækkede de gamles tings- og tankeverden, og den var på mange områder rig. Men i dette gamle ordforråd er der med den nye tid, maskinernes og organisationernes, fartens og offentlighedens tid, sket en revolutionerende udrensning. Og i stedet for de gamle danske (og nordiske) ord tvinges målet til at optage rigsmålets tusinder af fremmede, ofte internationale låneord, som i ydre form kan være meget afstikkende. Denne kendsgerning må man se i øjnene. Man kan af sproglige eller følelsesmæssige grunde beklage det, men der er intet at gøre derved. Vi kan ikke — og vil heller næppe — leve på fortidens vis, men det koster at tage dette skridt. Man kan så blot håbe, at skiftet ikke vil komme til at foregå alt for eksplosionsagtigt, at folket må få tid til en rolig tilegnelse. — Og det er det gamle mål, som her med nogle ord skal omtales.

Den gamle havde den store fordel frem for det moderne menneske, at hvad han vidste, havde han lært sig til. Derfor var han så ganske anderledes sikker end det menneske kan være, som blot har lært sig til sin viden. Hans kundskaber var selvfølgelig på mange områder mindre, men

FOT.: A. GRIMSTRUP

Harderne gemmer endnu de smukke folkedragter på kistebunden. Her sidder et par unge piger ved brønden på Ringkøbing torv, i kirkegangsdragten med den ejendommelige høje hat og de store blondekraver med de lange bånd.

hans viden var livsnær. Og i den cirkel, inden for hvilken hans virke faldt, havde han levet sig til stor erfaring. Der var nu først naturen omkring ham. Ja, ganske vist havde han ikke noget ord for naturen, det fik han først, da han blev mere kendt med den plejede natur, d.v.s kulturen (og den kom bl. a. med Hedeselskabets kultivering af engdragene, med redskabet kultivatoren osv.), men han havde heller ikke brug derfor. Det var jo natur altsammen. Han var fortrolig med jord og himmel, med vejr og vind. *Di gammel vil sæj, te . . .*, lød det, og så havde man jo da også selv oplevet det. Når mosekonen bryggede, blev det varmt, og når stederne

FOT.: H. P. HANSEN

Gammel hedebonde i søndagstøj: Hjemmevirket vadmel og sort krave. Der er fasthed og ro over ansigtstrækkene. Mundens vige og øjenkrogenes rynker fortæller om kløgt og lune, men også om livets alvor gennem 85 år. — Det er godt at ældes med ære, sagde de gamle.

FOT.: VAGN HANSEN

Hvide Sande fiskeren i arbejdstøjet, lige gået i havn med sin kutter i det lune hjørne, som nævnes »Mamrelund«. Han står endnu med saltvandsstænk på tøjet, sildeskæl på batten og et lunt genkendelsens smil bag overskægget.

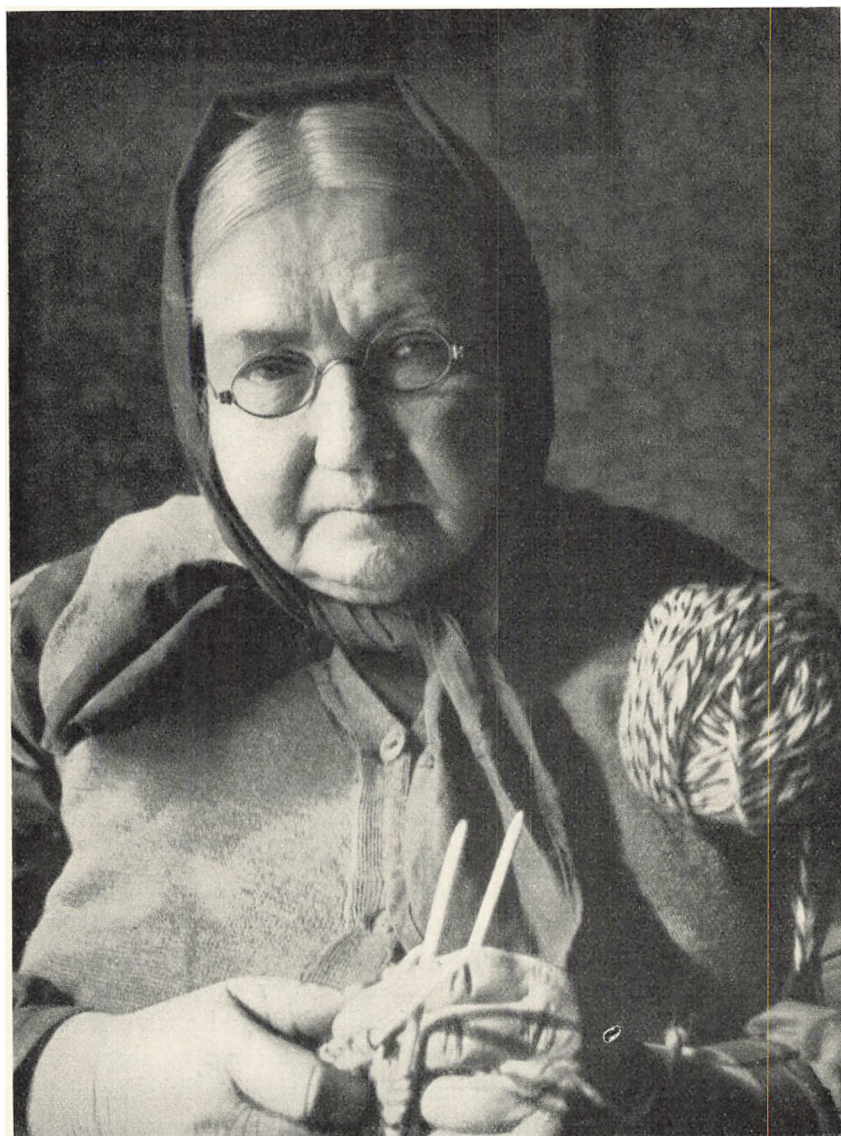
FOT.: VAGN HANSEN

En rørskeer i færd med at støde og bundte tagrør — rørtag er aristokratiet blandt stråtage. Lyng var altid fattigmandstag. Lyng og halm skiftevis i lag var bedre og er nylagt fint sribet som en lagkage. Rughalmstag er det gængse.

»lå højt«, vilde det fryse om natten. Når hønsene skræbte, eller når det satte pletter på vinduerne, vilde det blæse. Når arkerne gik i sønder og nær, vilde det regne. Så gjaldt det da om at bjerge høet eller dog få det stakket, at få negene sat i rade eller kornet kørt i hus. Foreteelserne havde livsinteresse, derfor var det en livsens nødvendighed at erfare og huske. Nu lytter man vel til radioens vejrmedling eller høstmelding, der serveres til klokkeslet — og de gamles ord er blevet skrift i sandet.

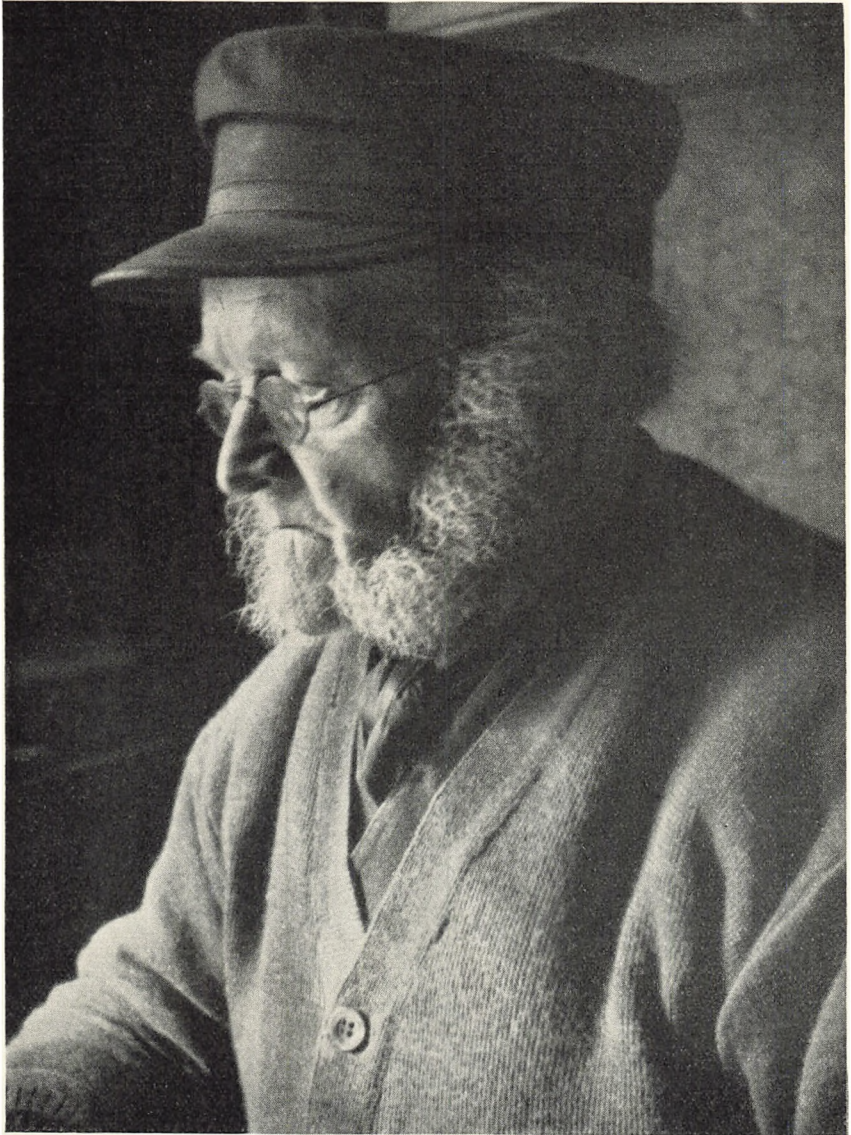
Eller den gamle bondes samliv med *d y r e n e*! Lige fra den tid, da vejrliget blev så koldt, at koen måtte i hus — *æ kjörhu's* — om vinteren, har de levet under samme tag. Han hjalp kalven til verden og fik til gengæld dejlig råmælk i dagene derefter, han så den blive kvie, blive *åvwin*, blive *sprong·æn, lø·v, kal·* og blive ko som moderen. Han slagtede både den og grisen og åd dem, han kendte hver del af deres krop og havde navn dertil. — Og nu! Nu står dyrene i række og geled med numre og stam- og fodringstavler på bæslingernes halepæle, passes af fodermestren, fodres videnskabeligt efter vitaminer og decimaler, malkes af en elektrisk malke-maskines kolde gummisugekopper og befrugtes kunstigt af insemineringsmesteren eller hvad han hedder. Slagtning og partering er nu — i det mindste officielt — slagterens hemmelighed. Han leverer stegen. Så organiseret stemningsforladt er det blevet.

Eller de gamles *r e d s k a b e r* inden- og udendørs. De var hjemmegjorte. Man kendte hver en del. Gik riven i stykker eller fik leen nykker, så blev den *standet* af manden selv. Min bedstefar havde et lille værksted med en høvlebænk, hvor træredskaber, hestetøj osv. blev repareret, og i en lille indhegning, *æn lo'k*, lå en smedje, hvor jærntøjet blev hamret til. Nu er dette en saga blot. Det hele er maskiniseret, øjets skøn og håndens snille er overflødiggjort, og strejker maskinen, leverer maskinstationen service. Eller de gamle *a r b e j d e r*, der samlede folkene — især om vinteraftnerne. Her i bindestuens egn blev de gamle emter, eventyr og folkeviser overleveret, til Evald Tang Kristensen og andre fik dem reddet fra glemselen. Her blev de gamles sagn og sang båret videre fra slægt til slægt, mens hænderne syslede med simple, men nødvendige arbejder, forudsætningen for husfliden, som man — efter at den var opgivet i hjemmene — en årrække søgte at holde i live ved offentlig støtte, men som vel nu er opgivet overalt. Hvem kan karte, spinde, binde, hvem stryger sime eller binder løb nu? Hvem bager mon en bægt nu? Hvem brygger øl? Hvem støber lys? Ingen! Trug og kar er blevet gistne, tejen og lejlen er faldet i staver. Løbene blev museædt og vævel og rok, karter og strangler er nu museumsgenstande. I den otte timers arbejdsdag har man nok at gøre med at smøre og passe maskinerne, og derefter har man travlt med at

FOT.: H. P. HANSEN

Saa smuk kan en husmoder i en hedegård ældes trods små kår, et langt livs hårdt slid og mange barnefødsler. Der er mildhed og livsviden i blikket bag brillerne. Og de flittige fingre med bindepindene kæder stadig masker sammen.

FOT. H. P. HANSEN

80årig jydsk hedebonde. En mand, der har tænkt over tingene og fundet sit ståsted, derom vidner mundens faste drag. Det er mænd af hans type, der gav styrke til de gudelige forsamlinger og siden til indre missions vækkelse.

komme afsted — ud, for dog at give livet lidt indhold. Og det kan man vel ikke fortænke ungdommen i!

Men dette lyder vist som en klagesang!

Og det skulde dog have været en kærlighedserklæring! Ikke til en, man elskede, for man elsker ikke på jysk, — man bare holder af. En kærlighedserklæring til en, man holdt meget af, og som man gerne vilde fastholde i mindet, lige så ung og yndig som dengang. En, som man også gerne vilde møde igen, helst i høst, med røde kinder under kysen, med ru hænder af stråenes stik og med en stemme, der mindede om mors.

Hun er der også endnu, ganske sikkert. Men hun har lært at kende en anden, der bruger rouge og neglelak, og som taler »fint«.

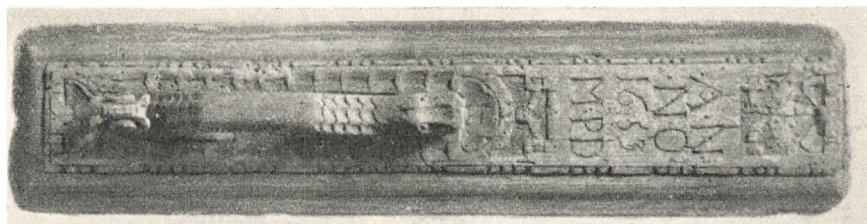
Og alene tiden vil kunne vise, hvor meget natur hun kan redde med sig over i det selskab. Men jeg tror, at hun stadig er stærk og sund.

Jeg vil tro det.

FOT.: VAGN HANSEN

*Det nøjsomme får, der før var
bedehjemmenes vigtigste husdyr findes stadig i Vestjylland i ret stort tal. Og under
verdenskrigens afspærring fik fåreavlen en stærk opblomstring.*

Manglebrædt fra 1653. Herning Museum.

FOT.: H. P. HANSEN

VESTJYDSK HUSFLID

Af H. P. HANSEN

I ældre tid var de vestjyske bønder i almindelighed såre flittige, og det var de nødt til at være, for at de kunde eksistere. Deres arbejdsdag var både lang og trang, og blev der en smule tid tilovers, så blev denne udnyttet ved, at man syslede med forskellig husflid, thi ledige hænder tåltes ikke.

Blandt sådan husflid har *hosebindingen* især spillet en stor rolle for befolkningen i de magre hedeegne. I mange hjem var fårene de vigtigste husdyr, thi af disse fik man kød, der i speget tilstand kunde holde sig et par år eller længere; af tællen støbte man lys, af det garvede skind blev der lavet læder-trøjer, bukser, skørter, dyne- og pudebetræk m. m., og af ulden tilvirkede man det undertøj og de klæder, man fik brug for. Sidst men ikke mindst må fremhæves, at der i bindeegnene blev strikket en mængde uldvarer: hoser, trøjer, underbukser, vanter, muffedisser, nat-huer osv. til salg både her hjemme og i udlandet.

Fortjenesten ved at strikke var yderst ringe, set med vore øjne; men alle, både unge og gamle af begge køn, hængte i med strikningen, når de ikke havde andet arbejde for, og skilling lagt til skilling blev efterhånden til en daler.

Enkelte typiske træk kan bedre end mange ord vise, hvor flittig og nøjsom befolkningen var i disse egne, og illustrere, hvorledes man forstod at tage tiden i agt: En dag spurgte pigen i en gård i Bording sin madmoder, om folkene ikke måtte få et kødben at gnave til deres meldmad. Men konen vinkede straks af ved at sige: *Så ka di jo et' pas djæ bindhwæves!* Der, og mange andre steder, skulde man sidde og strikke samtidig med, at man spiste meldmad.

Kvinderne strikkede, når de drog ud i marken, og når de gik hjem; konerne

gik og bandt hose på vej til og fra kirken; mændene bandt undertiden, når de kørte gødning ud eller de kørte til mølle; ja det hændte endog, at de sad og bandt, når de red hestene ud i marken. En af de skrappeste bindere i Sunds sogn, Mikkel Holstener, drev det saa vidt, at han gik og bandt hose, når han kørte ind over heden med sin trillebør på vej til Viborg. Ved hjælp af et reb, der gik over mandens skuldre ned til trillebørens arme, kunde han på jævn vej godt styre køretøjet.

I forfatterens barndom var det almindelig snak, at en dygtig kvinde skulde kunne tvinde, binde, vugge sit barn og kærne smør på en gang; men Ane Bjerg i Bording drev det endnu videre, idet hun en dag, det gjaldt et væddemål, tvandt garn, bandt hose, vuggede sit barn, kærned smør, åd sin meldmad og læste avisen på samme tid.

For en øvet spinder er det ikke vanskeligt at styre de to tråde, der skal tvindes, mellem to fingre, og så kan kvinden udmærket sidde og strikke samtidig med, at hun træder sin rok, hvortil hun kun bruger den ene fod. Fra den anden fod bandt Ane en snor hen til vuggen, og det voldte ingen større vanskelighed at holde vuggen igang. Smørkærningen klarede hun

FOT.: H. P. HANSEN

Fåreklipning. Birkemose i Timring. 1932.

ved at lægge en flaske med fløde i vuggen, og ved dennes bevægelse blev fløden skvulpet til smør. Hendes meldmad og avisen lå på bordet ved siden af, og hun kunde derfor let læse og spise samtidig med, at hun passede sit arbejde.

I modsætning til anden husflid er hosebindingen en forholdsvis ung kunst, og den synes først at være udbredt i Midtjylland hen imod slutningen af 1600årene. Omkring midten af forrige århundrede var produktionen på sit højeste, og der blev i 1845 i Hammerum herred håndstrikket til salg: 93.228 par helstrømper, 100.524 par halvstrømper (sokker), 17.772 stykker trøjer, 7.368 stykker bukser og 35.688 par vanter. Foruden ulden af egne får, og dengang var fåreholdet stort, blev der købt o. 190.000 pund uld og 29.476 pund garn.

Men få årtier senere afløste strikkemaskinerne efterhånden de fem pinde, og i vor tid producerer talrige trikotagefabrikker i de gamle bindeegne kolosale mængder af smukke trikotagevarer; karter, rok og strikkepinde er blevet museumsgenstande.

Der var et par sider ved omtalte husflid, som ikke må glemmes: I vinter-

En 80årig »hosekræmmer« ude på handelen.

FOT.: H. P. HANSEN

FOT.: H. P. HANSEN

Pottekonen former en jydepotte.

halvåret samlede ungdommen skiftevis i hjemmene om aftenen for at holde *bindestue*. Derved sparede man på lyset, de unge kappedes om arbejdet og samtidig underholdt man hverandre ved at fortælle historier, sagn, eventyr osv. og ved at synge ældgamle folkeviser, der havde levet i den mundtlige tradition fra slægt til slægt. På denne måde blev ungdommen opdraget til at lytte, fortælle og synge. I 1866 blev den senere så berømte folkemindesamler Evald Tang Kristensen lærer i Gjellerup. Han blev opmærksom på den rige skat af folkeminder, der levede i egnen. Så gav han sig til at samle og fik en rig høst, hvoraf en stor del var ukendt før, og som ellers vilde være gået tabt.

Endelig må nævnes, at mange unge karle drog ud fra de midtjyske sogne med uldtøj, som de i kraft af et privilegium fra 1741 måtte sælge overalt i landet. På deres færd som hosekræmmere blev de rige på erfaring, nogle blev også rige på penge, adskillige slog sig ned i København eller i provinsbyerne, hvor de arbejdede sig frem til både velstand og anseelse; men flertallet kunde ikke tåle at have mange penge mellem hænderne, og så

Gamle hosebindere fra Hammerum herred.

FOT.: H. P. HANSEN

vendte de tilbage til deres hjemegn ligeså fattige, som de drog ud, eller de gik til grunde, hvor de havde gået og handlet.

Før Hedeselskabet blev oprettet i 1866 var Midt- og Vestjylland yderst træfattig. Derfor blev trætøj, vogndele, træplove og harver, forskellige redskaber af træ, træsko osv. indført fra de østjyske skovegne, hvor den slags varer blev fremstillet som husflid.

I skovegnene lavede man også forskellige beholdere af træ til brug i hjemmene; men i de træfattige egne klarede man sig med *løb*, dvs. spiralopbyggede stråkurve, som man selv kunde lave, eller med *yydepotter*, der blev lavet rundt om, hvor der var ler og lyngtørv. Således havde forholdet naturligvis været lige siden den grå oldtid. Der er nemlig det ejendommelige og interessante ved den primitive husflid, at denne har holdt sig temmelig uforandret gennem de skiftende tider, og at den danner grundlaget for senere tiders håndværk og kunst.

Ofte var det ældre mænd, der ikke længere havde kræfter til at arbejde ved landbruget, som slog sig på løbbindingen. Råmaterialer, rugstrå til

vulsten og pil til skinner, til at binde med, kunde man få de fleste steder; men kneb det med at skaffe passende pil, så syede man med *simer*, dvs. halmreb. At man også i oldtiden har måttet ty til *simer*, det fremgår af et fund i en hustomt fra jernalderen i Ginderup på Thy.

Redskaberne, der brugtes ved løbbindingen var få og simple, kun en *prægl* eller pren af ben, horn, træ eller jern og en *binding* af lignende materialer til at holde stråene sammen med; dog var der enkelte, der bandt løb uden at bruge en ring, idet de holdt stråene med den ene hånd.

Løb fik en forbavsende rig anvendelse. Man bandt sædeløb, bikuber, mel-, gryn-, malt- og humleløb, hakkelseløb, store beholdere til at opbevare korn i, andre til brød eller til flæsk, endvidere dejgløb, karlæg, tallerkner (såkaldte pandekagelåg), solde, løbdøre, løb til at gemme uld i, andre til tæjer, når man spandt, sykurve, løb til rejsebrug, hatteløb, hankekurve, brandspande osv., ja, man har endog mange steder i begyndelsen af forrige århundrede lavet ligkister af løb.

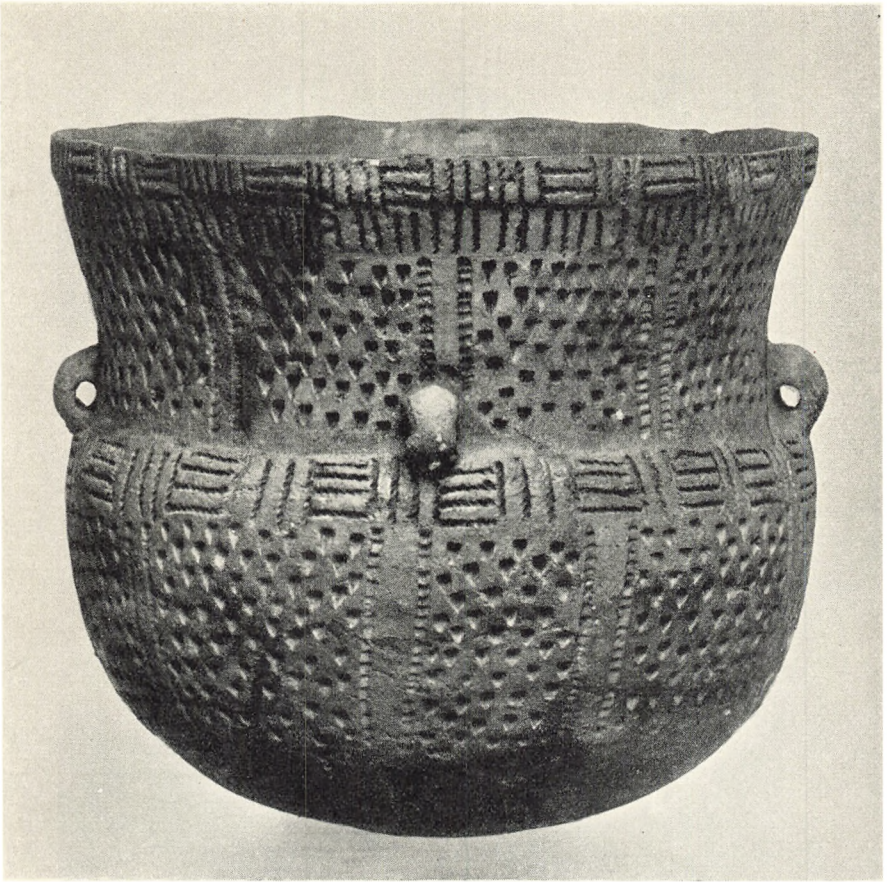
Da enhver håndsnild karl eller mand kunde binde løb, blev disse genstande ikke i almindelighed nogen handelsvare, derimod var det ikke sjældent, at særlig dygtige løbbindere gav deres smukke arbejder bort til slægt og venner.

Efterhånden var denne husflid ved at dø ud; men for en halvsnes år siden fik den en uventet renaissance ved, at det blev mode, at man skulde have sådanne løb stående til stoppekurv, til vasketøj og andet, og da disse løb kunde købes i butikkerne, og de kostede en temmelig god pris, så gik de som varmt brød. Og nu er der folk, der driver den gamle husflid under en ny form, nemlig industrielt. Men det moderne arbejde kan ikke nær måle sig med de smukke, gamle løb, der er havnet i vore museer.

Ligesom Hammerum herred blev et centrum for bindeindustrien, således blev hedesognene øst for Varde berømt for deres jydepotter, der blev solgt vidt omkring. Men der blev lavet jydepotter mange andre steder, også i Hardsyssel, omend i mindre udstrækning.

I oldtiden har kvinderne utvivlsomt lavet lerkar overalt, hvor man havde passende materialer, thi det fremgår tydeligt nok af fundene, at oldtidens lerkar ikke var nogen handelsvare her hjemme. Efterhånden opstod der byer; der, og hvor man manglede ler og lyngtørv, måtte man naturligvis købe eller tilbytte sig potter fra steder, hvor man lavede sådanne, og så blev disse kar en handelsvare, der endog blev solgt til udlandet.

Det mest iøjnefaldende ved en jydepotte er, at den er sort, og derfor kaldte jyderne disse for *swåt' påt'er* i modsætning til de røde lerkar. Den sorte farve stammer fra, at potterne blev tildækket under brændingen; brændte man potterne ved lueild, så blev de røde. Ved formningen er der

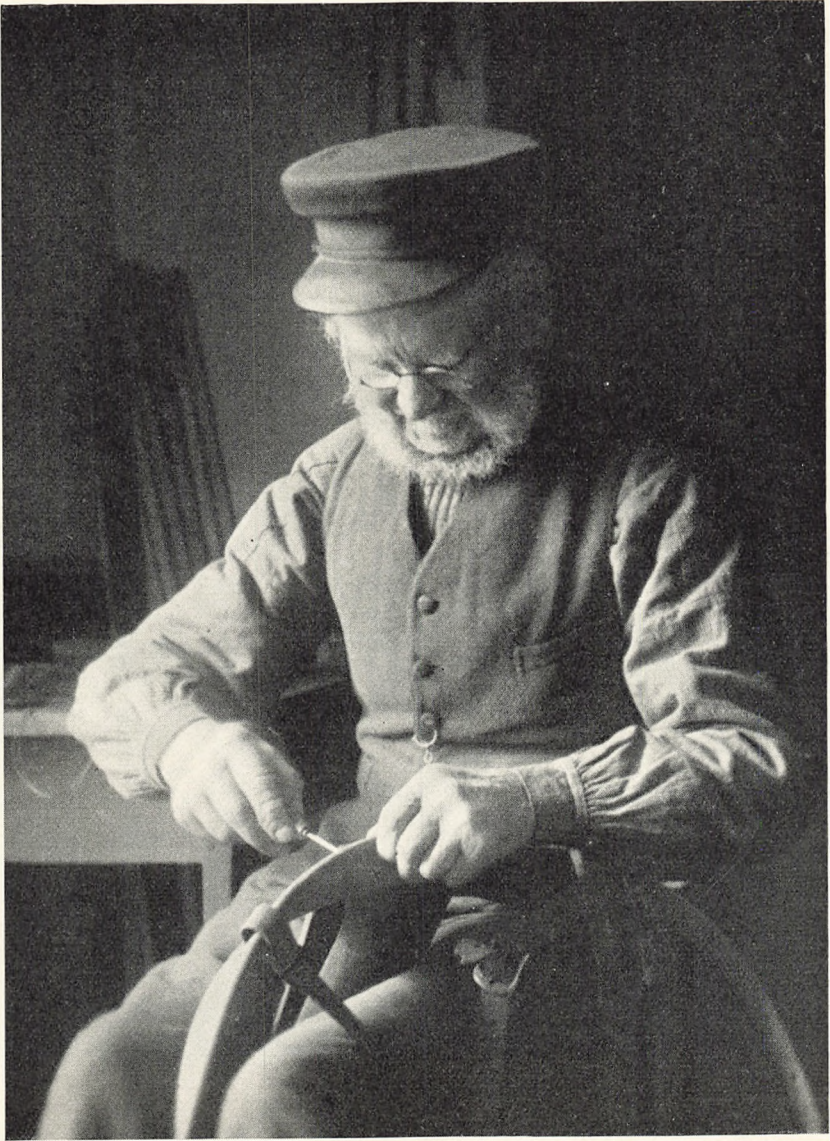
FOT.: NATIONALMUSEET

*Hardsyssels første beboere har også haft et godt hånd-
lag. Her er et stykke oldtids-husflid, der viser dette mere
end mange ord. Det pragtfulde lerkar fra den yngre
stenalders dyssetid blev i 1943 fundet i en mose i Rin-
dum og kan nu ses i Ringkøbing museum.*

FOT.: H. P. HANSEN

En løbbinder fra Sønder Felding. Det gamle fritidsarbejde var næsten gået af brug. Nu kan man igen se dets skønhed, og i de senere år er løbarbejderne dukket frem i købstædernes butikker.

FOT.: H. P. HANSEN

Her sidder den 80årige husmand og husflidsmand fra Timring og reparerer gammelt seletøj. Der kunne være langt til sadelmageren, og hvad der var sparet, det var da endelig også tjent.

FOT.: H. P. HANSEN

En gammel hornslemager saver et afmærket horn i stykker. På hornet ses skeens omrids trukket op med kridt.

den ejendommelighed, at de blev lavet uden drejeskive ved, at pottekonen drejede lerklumpen med den ene hånd under arbejdet, og videre må nævnes, at den karakteristiske blanke overflade og dekorationerne blev frembragt ved gnidning med en glat flintesten, den såkaldte *glåssti'en*.

Først og fremmest lavede man naturligvis brugskar til husholdningen, navnlig gryder og potter, til opbevaring af fødevarer og til kogning af maden, samt *mjælk'sæt'er* (mælkefåde). Videre blev der lavet pander, flødegryder med en tap i bunden, så man kunde tappe vullen fra, kærner, mælkekander, øltragte, kaffekander, æbleskivepander, brændevinstøj (hat, låg og piber), lysestøbegryder, lysestager, fedtlamper, sengevarmere, kakkepottes, ostekopper, sier, urtepotter osv. I Herning museums righoldige samling findes desuden bikuber, bakkelseform m. m. af sortbrændt ler.

Blandt sogne i Hardsyssel, hvor man i forrige århundrede har lavet sorte potter, kan nævnes: Bording, Gjellerup, Rind, Snebjerg, Ørre, Timring, Ulfborg, Råsted, Idom og vistnok endnu flere steder. Typerne fra Idom er særlig interessante, fordi de har et temmelig primitivt præg. De er grove og klodsede, er kun sjældent *glåst* (der kaldte man forresten stenen for *skygsti'en*), og karrene derfra er fladbundede, medens gryder og potter fra andre egne i reglen har tæer. I dette sogn blev der, såvidt jeg skønner, kun lavet de almindeligste brugskar, og de blev især solgt i Holstebro- og Lemvig-egnen.

Da bønderne efterhånden blev mere velhavende hen i sidste halvdel af forrige århundrede, gik man over til at anskaffe komfurer, jydepotterne tålte ikke det skrappere brændsel, man gik over til at bruge lettere, mere holdbare og mere hygiejniske metalkar, og så blev også jydepotten en museumsgenstand.

I Nees sogn blev der i forrige århundrede lavet en mængde *hornskeer*, som skekræmmerne gik omkring og solgte. En karl fra sognet, han hed Knud Høj, skal i begyndelsen af forrige århundrede have lært kunsten under engelsk fangenskab, og da han kom hjem, begyndte han at lave skeer, og andre småfolk fulgte eksemplet. Derved fik den fattige befolkning en kærkommen indtægt, indtil folk henimod slutningen af samme århundrede foretrak metalskeer til spisebrug. Da døde denne husflid ud i egnen; men den er senere taget op af P. Husted i Bøvlingbjerg — han stammer ned fra de gamle skemagere.

Fiskerne bandt selv deres garn, og nogle vestkystboere lavede smykker af rav. Det var heller ikke sjældent at træffe en *kræng'* eller *snøt'e*, dvs. håndsnilde karl, der var dygtig *te o snit'* (skære ud i træ), og der findes i museerne mange smukt udskårne mangletræer, æsker etc., der er skåret af en forelsket ungersvend til sin pigelil. I enkelte gårde havde man *en*

hårvhus, hvor man kunde udføre småreparationer på redskaber, der gik itu, og man havde hist og her en gårdsmedie, men det var dog ikke almindeligt. Nu og da lavede en maler eller en smed smukke møbler til eget brug i deres fritid, og enkelte ikke-fagmænd lavede stueuhre; nogle præntede og dekorerede gravskrifter, brudesange og lignende osv., og man kunde undertiden træffe en tusindkunstner, der kunde lave alt muligt. En sådan mand, Niels Kragelund, der var født i Rind 1806 og som døde i Arnborg 1894, skrev følgende i sin dagbog:

»Nu har den gode Gud opholdt mig i 78 Aar og opfyldt mit Ønske at blive et nyttigt Medlem i Verden, thi jeg har fungeret: 1) som Tømmermand, 2) Snedker, 3) Bødker, 4) Hjuler, 5) Murer, 6) Tækkemand, 7) Maler, 8) Glarmester, 9) Møllebygger, 10) Blikkenslager, 11) Rokkedrejer, 12) Beendrejer, 13) Skomager, 14) Uhrmager, 15) Keddelflikker, 16) Børstenbinder, 17) Blytækker, 18) Klejnsmed, 19) Rebslager, 20) Løbbinder, 21) Kurvefletter, 22) Kostebinder, 23) Skjersliber, 24) Klinker, 25) Stenhugger.«

Dog havde manden ikke fået alt med, thi han var desuden skemager, entreprenør, opfinder og landmand.

*Jydepotte med indgnedne kruseduller.
Herning Museum.*

FOT.: BJERG-THOMSEN

Den lille, yndefulde Bynkefugl.

FUGLELIVET I VESTJYLLAND

Af J. BJERG-THOMSEN

DA jeg for Aar tilbage fik Achton Friis's: De Jyders Land, i Hænde, bladede jeg straks ind for at se, hvad han, der havde set en Del af Verdens Herlighed og først og fremmest sit eget Land, fik ud af denne skønne, barske Egn mod Vest, hvor jeg har traadt mine Barnesko og slidt min Ungdoms Stier.

Jeg fandt det.

Achton Friis staar paa en Klittop, netop der, hvor jeg har staaet de Hundrede af Gange, og skuer ud over det Terræn, der for mig er kærest og skønnest. Bag ham buldrer Havet og vælter Bølgerne graa og hvide i sin evige Strid mod Jyllands krumme Ryg. For ham ligger de blinkende Fjorde og Søer, bræmmet med Rør, kaalgrønne eller gule efter Aarstiden, de stille, glidende Strømme gennem vældige Engdrag og det brede, flade Land, hvor hvide Kirker lyser op mellem mørke, straatækte, grundmurede Gaarde. Længst inde løfter Landet en blaanende Kalot af udstrakte Plan-tager over Hedernes Egn.

FOT.: BJERG-THOMSEN

Rørdrummen gylper Mad til Kuldet.

Her sønderdeles en halvfordøjjet Gedde, før den serveres for de nyklækkede Unger.

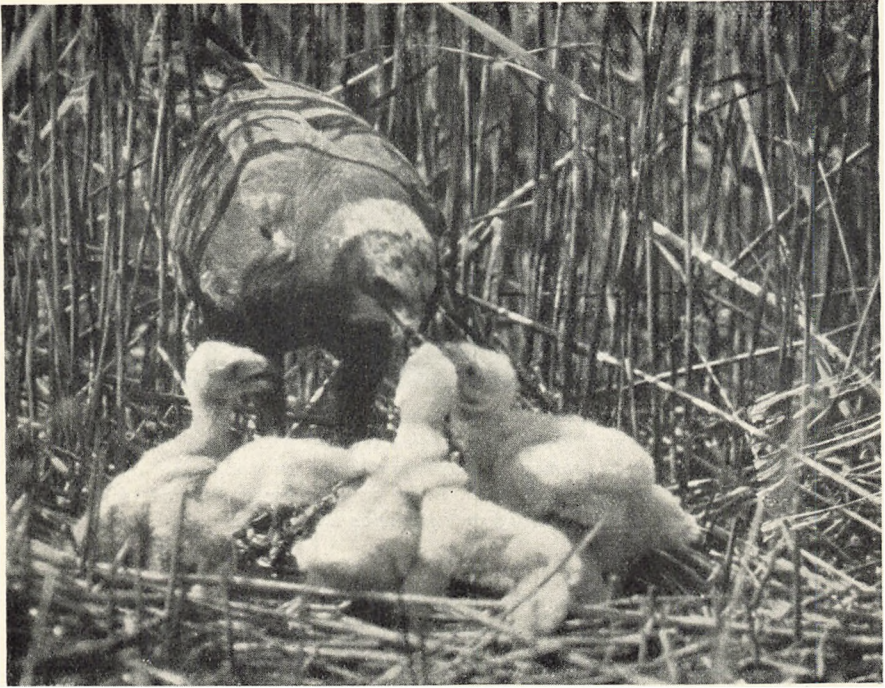
Og han ser: »et Land med en Mængde Søer og gennemstraalet af brede Vanddrag, tæt bebygget og præget af en vis Velstand, men ellers trøstesløst kedsommeligt. Kun Fuglene skænker det Skønhed og Liv —.«

Saa mange var Ordene —.

Men de er skrevet af Djurslands Søn, født i Idyllernes Land, vant til det bølgende, frodige Land med malerisk Bindingsværk i lune Æblehaver. Hvordan skulde han kunne fatte Skønheden i Vestjyllands strenge Ansigt. Kun et har han Ret i, usvigelig Ret, at Fuglene skænker Landet Liv og Skønhed som intet andet.

Vestjylland er Fuglenes Land. Hvert Minde, hvert Billede, der trænger sig frem i Erindringen derovre fra, er præget deraf.

— En Morgentur i Engene en tidlig Foraarsdag, naar Blæsten stryger saltmættet ind fra Havet, og Solen skinner over vide, dugfriske, grønne Flader. Himlen rundt hænger Lærkernes Kor, og intet Sted synger Lærken som over det vestjydske Land. Rødbenene smælder, Kobbensnepperne vitter, og Viben slaar Volter om Ørerne paa En, mens Rørdrummen støder i Basunen fra de ufremkommelige Tagrørskove.

FOT.: BJERG-THOMSEN

Rørhøgen mader sine Unger. Med sit stærke Næb parterer Moderen Byttet og fordeler det i Smaabidder mellem Ungerne.

— En mild og stille Regnvejrsgang omkring ved Maj med Fluestangen langs den blanke Aa, saa fast forbundet med Gøgekuk og Gulspruesang, med fjerne Kluk fra et forsinket Urfuglespil og Skovduens monotone Kurren fra Plantagen.

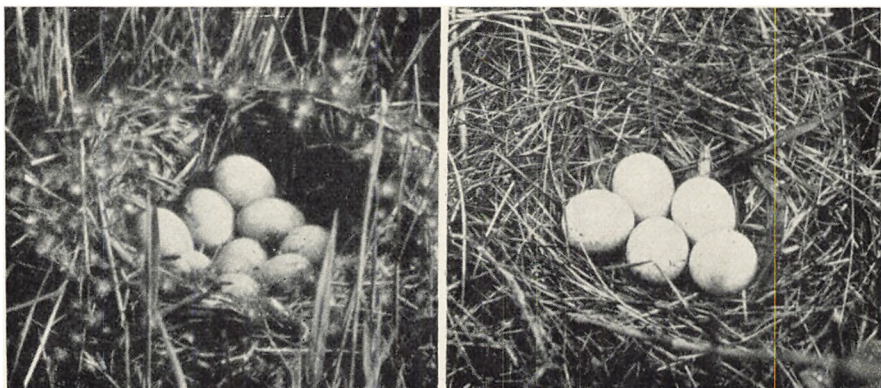
— Eller Stormen i Oktober ned langs Klitten, naar man maatte stemme sig frem imod Blæstens Pres. Da raser Havet i ubændig Vælde og maler Bølgerne til Skum, hvis Flager løftes højt over Klitterne og fyger langt over Engene. Og Krikænderne kommer som Striber gennem Luften. Gæssene trækker deres Kiler tungt og sejt mod Vejret, mens Pibeændernes Flokke søger Ly under Rørkanten.

Hvert Billede er Fuglenes, det er dem, baade først og sidst.

Og den, der ikke har Sans eller Øje for Fuglenes Skønhed, har aldrig oplevet Vestjylland helt —.

Saa følg mig, Læser, paa en Fugletur gennem det vestjydske Land.

Kommer man fra Ringkøbing nordpaa ad Hovedvejen, vil vi dreje vestpaa ved Korsvejen i Tim.

FOT.: BJERG-THOMSEN

Graaandens Kuld, til venstre, ligger i en Krans af Dun, der omhyggeligt dækkes over Æggene, naar Fuglen forlader Reden. Her er Anden skræmt væk og har ikke foretaget Tildækning. — Rørbøgen bygger en stor og høj Rede af grove Rørstængler; men Hedehøgens Bo, til højre, er ganske lille, bygget af blødt Materiale og næsten altid beliggende paa selve Engbunden.

Vi kunde selvfølgelig ogsaa køre mod Øst til Hederne og de store Statsplantager der. Herude har vi Urfuglene i Hedemoserne, og Tinksmenden ruger her. Maaske kan vi endnu træffe et af de faa Par Hjejler, de jydsk Heder har tilbage, her var i hvert Fald for Aar siden en af deres sidste Ynglepladser, men højst sandsynligt er de her ikke mere. I Plantagerne spinder Natravnen, og over Rydningerne eller de aabne Pladser her kan man høre Hedelærkens klokketonende Sang. Den Fugl kendes kun af de faa, og den er heller ikke almindelig.

Men vi tager nu vestover, fordi Terrænerne og Fuglelivet her er saa rent vestjydske. Vi kører gennem Vester Tim og Stadil til de store Tagrørskove ved Vest Stadil Fjord, en af Danmarks ejendommeligste Fuglepladser. Milelangt bølger Rørene i Sommerbrisen, der er Tusinder af Hektar Tagrør her, og midt ude ligger Dybenes Vandflader. Herude hersker Freden, ingen Mennesker kommer her, her er Fuglenes Rige.

Der stiger et Kor af Stemmer fra Rørriget. For Resten er det Frøerne, der behersker Orkesteret, deres Kvækken danner sammen med Havets aldrig stilnede Sang Undertonen i Symfonien.

Sivsangeren kommer ind som en flot Nr. 2, dens snerrende Sang slaar imod En overalt, den tager helt Tonen fra den talmæssigt svagere repræsenterede Rørsanger, og Rørspurvene kvadrer sagte.

Fra Dybene høres Vandhønsenes Gyppen. Der er Blishøns, Rørhøns, Vandrix, Plettet Sumphøne, og Vagtelkongen eller Engsnarren lever sit skjulte Liv i Engene, hvor dens underlige Skrig høres i de stille Aftener.

Ogsaa Lappedykkerne lader Røsten høre, et underligt uharmonisk Skrig eller en sagte Gokken. Stor Lappedykker ruger overalt i Dunhammerpletterne, og der er ogsaa flere Kolonier af den mindre og mere sjældne Sorthalset Lappedykker.

Er man her en tidlig, lun Foraarsaften, pauker Rørdrummen baade her og der. Hult og trolddomsagtigt stiger Brølene fra de skjulte Opholdssteder. Og Bekkasinen trommer over Kærene.

Det er de Fugle, man mere hører end ser. Men ogsaa Øjnene fanger Indtryk af Stedets Fuglerigdom.

Allerede paa Engdragene herover bed man Mærke i flere Fugle. Storken spankede i Moserne. Endnu findes der en Del Par herovre, mange af Stationsbyerne har deres Par paa Telefonpælen udfor Centralen, den har en Dobbelttrække af Klokker i Toppen og indbyder derfor Storkene til Redebyggeri. I en Plantage ude ved Fjorden har et Par bygget Rede paa en knækket Gran.

Over de gamle Tørvegrave svæver Blaa- eller Moseternen, vor eneste Ferskvandsterne, der er talrig herude og har Smaakolonier mange Steder. Klirerne saa man, og Kobbersnepperne. Og Brushanerne har Skoggerpladser paa Grøftekanterne eller endog lige midt paa Vejene.

Hattemaagen, Danmarks almindeligste Maageart, ruger altid i Kolonier. Redernes Antal kan variere fra en halv Snes til adskillige Tusinder.

FOT.: BJERG-THOMSEN

FOT.: BJERG-THONSEN

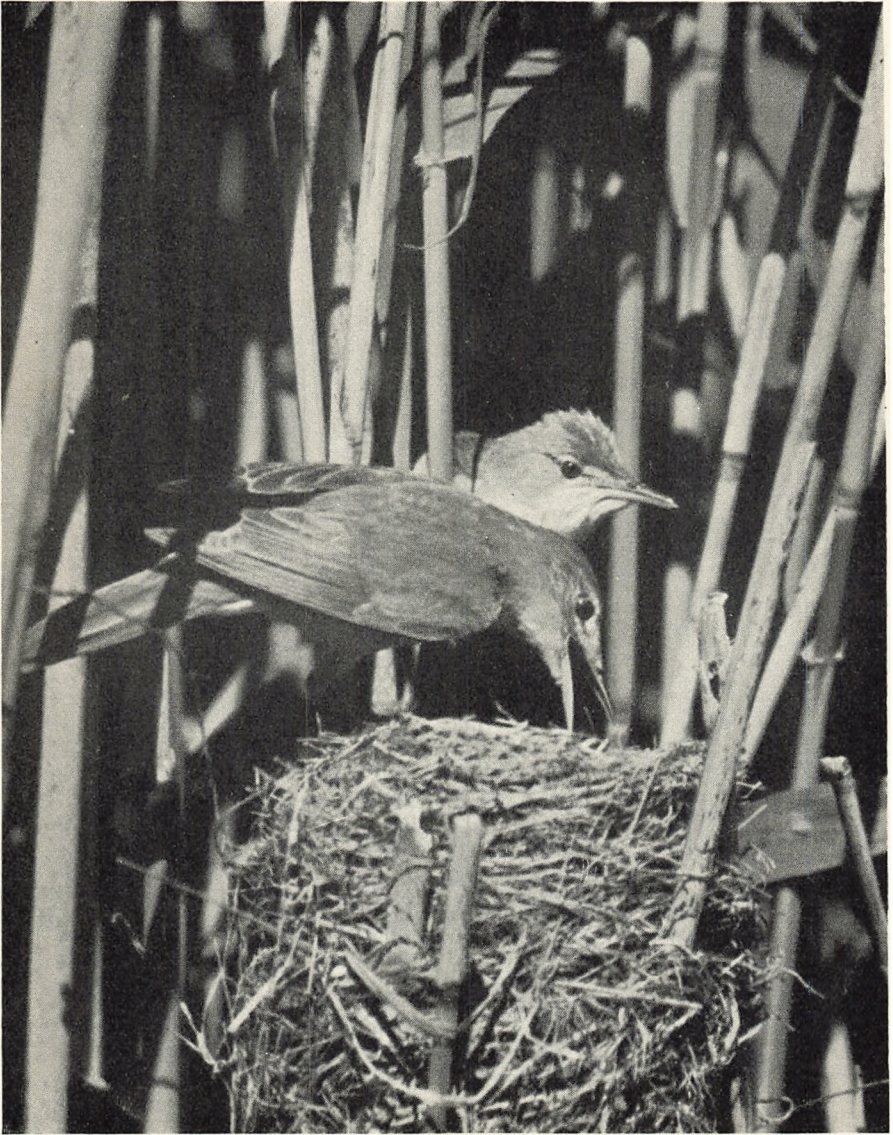
Gulbug i Hyldebusken. Denne pragtfulde Sanger er mærkelig nok mere almindelig i Vestjylland end i nogen anden Del af Landet. Den findes selv her i de barske og næsten træløse Klitegne.

Ogsaa over selve Fjorden og Rørene ser vi Terrænets Beboere. Der er til Stadighed Ænder i Luften. Tunge Graaænder, spraglede Skeandriker, blaa-vingede Atlingænder og rappe Krikænder. De perlegraa Taffelandriker med det rustrøde Hoved pynter i Kanalerne. Spidsanden ruger her ogsaa, og Troidanden har ynglet her.

Men først og fremmest lægger vi Mærke til Kærhøgene, Rødbrun Kærhøg eller Rørhøgen, som den kaldes mest, og den mindre og mere elegante Hedehøg, hvis lyseblaa Han er meget iøjnefaldende.

Rørhøgen bygger sin store, grove Rede i de højeste og tætteste Rørbevoksninger, og man ser den i lav og dinglende Søg over Rørene eller langs med Rørkanten, hvor den driver Jagt paa Vandhøns og Mosegrise (Vandrotter). Hedehøgen vælger de mere aabne Pladser til sine Rugepladser, Overgangen mellem Rør og Eng, hvor den bygger sin ganske lille Rede direkte paa Jorden, og dens Jagtmark er mest Engene, hvor det gaar ud over Vibe- og Lærkeunger, Frøer og Firben, der er dens almindeligste Bytte.

Hunnerne opholder sig mest hos Yngelen, mens Hannerne jager. Ejen-

FOT.: BJERG THOMSEN

Rørsangere ved deres Bo. Reden anbringes i Modsætning til Sivsangerens ret højt til Vejs — fra en halv til en hel Meter fra Jorden — kunstfærdig flettet fast mellem Rørstænglerne.

FOT.: BJERG-THOMSEN

Rørdrum paa sin Rede. Fuglen, der har mærket Uro, sidder med strakt Hals og søger at følge med i Begivenhederne. En Unge titter nysgerrig frem under Moderen.

FOT.: DJERG. THOMSEN

Rørhøgen lander ved Reden med Bytte, i dette Tilfælde en Kylling af Blishøne. Unger af Vandhøns og Vandrotter udgør langt den største Del af Rørhøgens Føde.

dommeligt er det at se, særlig for Hedehøgens Vedkommende, hvordan Hannen bringer Mad, Hunnen gaar paa Vingerne, saa snart Hannen viser sig, den gaar op til Magen, der slipper Byttet i Luften, og det gribes let og usvigeligt af Hunnen, der bringer det til Ungerne, parterer det og deler det ud, saa alle faar deres Part.

Paa Tangerne, der skyder sig ud i Dybene, har Hættemaagerne store Kolonier med Hundreder af Reder eller Tusinder paa et lille Omraade. De rejser i øredøvende Spektakel, om Rørhøgen kommer for nær, og følger Røveren til Døren.

Herovre ser man ogsaa af og til den lille, yndefulde og sjældne Dværgmaage paa Insektfangst langs Kanalerne, den har ikke ynglet paa selve Omraadet, men paa to nærtliggende, Hindø i Øst Stadil Fjord og ved Husby Sø.

Rørdrummen er dog Fjordens fornemste Fugl. Den er en af Landets sjældneste. For Aar tilbage regnede man med, at vi ialt kun havde eet, højst to Par tilbage, og man regnede ogsaa med, at det kun vilde vare faa Aar, før den helt var forsvundet fra Landets Fauna, men det gik heldigvis ikke saa slemt. Den voksende Forstaaelse for vore Sjældenheder og Erkendelsen af, at disse skal værnes og ikke skydes og udstoppes, eller bare tankeløst skydes og bortslænges, har skabt Fuglen bedre Kaar. Og den har bredt sig op og ned i Jylland, saa vi i Dag sikkert har omkring et halvt Hundrede Par fordelt paa flere Lokalteter. Alene herude har jeg talt i hvert Fald en Snes paukende Hanner, og et Foraar kendte jeg 6 Reder paa en begrænset Del af Terrænet, ganske vist den bedste Del.

Rørdrummen er en mærkelig Fugl. Man ser den næsten aldrig. Om Dagen gaar den sjældent paa Vingerne, men holder sig skjult i Rørene, først naar Tusmørket falder, ses den i lydløs, ugleagtig Flugt paa Vej til Fiskepladserne. Men man undgaar ikke at høre den, hvor den er. Der lyder dens Brøl eller Pauken Foraarsnatten lang.

Det lyder halvt som et Kobrøl, halvt som et Basunstød, en Lyd omtrent som den, der fremkommer, naar man puster ned i en tom Flaske. Og en stille Nat kan Brølet høres næsten milelangt, i hvert Fald over flere Kilometer.

Man har fremsat mange Formodninger om, hvordan Rørdrummen udstøder dette Brøl. Det er ganske lige til, jeg har set det paa helt klods Hold. Den indleder i Reglen med tre korte Grynt, der ikke høres paa Afstand: Yv-yv-yv. Saa suger den Luften ind og udstøder den med vældig Kraft gennem det halvaabne Næb, idet den samtidig bøjer Kroppen fremad. Dette sker i Reglen ogsaa tre efter hinanden følgende Gange.

Reden er ganske lille, blot saa stor, at de 5 til 7 Æg lige kan ligge der, og

FOT.: BJERG. THOMSEN

Stor- eller Sorthalet Kobbersneppe er de vestjydske Enges Karakterfugl, særlig paa Tipperne er den iøjnefaldende. Den yngler faatalligt langs Vestkysten og et Par enkelte andre Steder. Den er en af vort Lands stateligste Fugle.

ofte ryger der et Æg udenbords, hvis Rørdrummen skræmmes hurtigt fra Reden. Den anbringes i ikke alt for høje eller tætte Rør med lidt Vand i Bunden og ofte ret nær ved aabent Terræn eller fast Eng.

Ungerne er langdunede og blaaligbrune i Kuløren. De indtager meget snart Rørdrummens karakteristiske Dækstilling med Næb og Hals strakt opad, om nogen Forstyrrelse indtræder. De fodres med Frøer og Fisk paa storkevis, særlig med Geddeyngel.

Lad os haabe, dette særprægede Terræn herude, der sammen med Vejlerne i Hanherred er Rørdrummens faste Højborg, maa bevares til sene Tider. Vort Land har slet ikke Raad til at miste det.

Det kan lige nævnes, at Graagaasen har ruget herude et Par Aar uden dog at slaa sig til. Og Knopsvanerne, der jo breder sig stærkt her i Landet, har holdt sit Indtog her, der ruget flere Par herude.

Men vi maa videre.

Vi er kørt tværs gennem Rørskovene og har naaet Klitrækken, hvor vi drejer sydpaa over Søndervig og den lange Holmslands Klit mod Værnet og Tipperne.

Paa Telefontraadene gynger Gøgene — der er jo ikke saa mange Træer at sidde i — og Graa Digesmutte svitter som gyngende Kugler gennem Luften foran Vognen, længe kan de blive ved lige foran os. Langs Engdragene snakker dens nære Slægtning, den lille, nydelige Bynkefugl, ængstelig til os fra Toppen af en Tidsel eller anden høj Vegetation, og Tornirisk kvidrer i de ganske smaa Haver. Selv Gulbugen, denne pragtfulde Sanger, lader sin Røst høre helt herude i Barskheden. Den er mærkelig nok yderst almindelig i Vestjylland, hver ussel, lille Have, blot den ejer et Par forblæste Hyldebuske, har næsten sit Par.

Længere nede ved den gamle Nymindestrøm ved Poldene her møder vi Maagerne, de almindelige Hætte- og Stormmaager og de majestætiske Sølvmaager. Fjordterner og Splitterterner stryger gennem Luften, den sidste ruger i store Kolonier, hvor de Hundrede af Reder ligger saa tæt, at man bogstavelig talt ikke kan sætte en Fod imellem dem. Der er en Leben og Skrigen derovre.

Vi drejer indover Nymindestrømmen forbi den kendte Kro og nordpaa ud mod Værnet.

Vejene er ikke gode, og er man Asfaltkører, skal man ikke vove sig herud. Ad opblødte, hullede Engspor, hvor Vognen gaar i til Navet, og over store Strækninger med aabent Vand, hvor man kører frem i Haabet om, at der ingen Huller findes, og læggende sin Skæbne i Forsynets Haand, naar vi over, hvis vi da ikke bliver hængende . . .

Terrænet herude er delt i to Afsnit. Først Værnet, hvor man frit kan færdes, og yderst det fredede Tipperomraade, der er videnskabeligt Reservat og adskilt fra Værnengene med et Pigtraadshegn.

Der er noget vist betagende over disse vældige Flader af Eng, vi skuer ud over fra Bjaalum Klit. De strækker sig næsten saa langt, som Øjet naar. Langt ude løfter Tipperhuset, hvor Opsynet bor, sig højt i Varmedisen, det er, som det svømmer i Vand. Ellers er der intet, der bryder Udsynet. Eng, Eng og atter Eng, og yderst Vand. De grønne, plane Flader oplives af Loerne, de snørklede Vanddrag, der strækker sig baade her og der. Herude er der himmelhøjt til Loftet og milevidt til Væggene, man kan gaa næsten saa langt, som Himlen er blaa. Her raader en rent velsignet Fred og Ro, men her rører sig ved Siden af et myldrende Liv —

Vi kom fra Sumpfuglenes Land, hvor alt ligesom var skjult og lidt hemmelighedsfuldt, her har det aabne Lands og Viddernes Fugle hjemme.

Rødbenene skælder og smælder omkring os, Rylen pyldrer og vader paa

FOT.: P. VALENTIN JENSEN

Andetræk efter Solnedgang — en Efteraarsaften ved Tipperne, den lave græsklædte Halvø i Sydenden af Ringkøbing Fjord. Omraadet er fredet af Staten, og ingen maa færdes der uden særlig Tilladelse. Her har de danske Strand- og Havfugle fundet et Fristed.

de tynde, rappe Ben i Pytterne, og Brushanerne træder deres sælsomme Dans paa Skoggerpladserne.

Der er en saadan midt paa Vejen. Vi standser og følger fra Bilvinduet Slagets Gang. Der hoppes og springes og baskes med Vingerne, der hugges og pareres. Det ser drabeligt ud, men det betyder intet. Det er en Parade-forestilling og ikke noget andet.

Forsamlingen er broget, den straalere i alle Farver. En har hvid Halskrave og sorte Ører, og en har sort med hvide. En er brunrød, en er graa, og en er ganske spraglet. De er varieret paa saa mange Maader, saa man daarligt finder to, der er ganske ens.

Det er Kokkene, der helt behersker Pladsen. Ind imellem lander en Høne her og faar Kampen til at blusse voldsomt op. Hun er ligesaa graa og beskeden, som de andre er prangende og pralende. Hun lister saa stille og saa inderlig undselig omkring og flyver saa væk til sin i Græsset fuldstændig skjulte Rede.

Stor Kobbersneppe er Engenes Karakterfugl, man ser og hører den overalt. I skrigende, hæsblæsende Jag stryger de efter hinanden over Fladerne, og dens Vitte-vitte-vitte klinger En i Øret. Rødvitte kaldes den ogsaa herude. Ingen Fugl kan klage sig saa ynkeligt som den, om man nærmer sig dens Rede. Da jamrer den saa hjerteskkærende, som bar den Alverdens Kummer.

Det er en pragtfuld Fugl med de lange Ben, det ditto, lige Næb og den kobberskinnende, rustrøde Farve over Hals og Forkrop. Dens store aabne Rede med de 4 olivengrønne Æg ligger ganske frit paa Engen, men ve den Krage eller anden Æggerøver, der kommer for nær, den jages skaanselsløst. Og Klyderne er Terrænets Pryd. De ruger i spredte Kolonier paa Tipperne, her var engang Nordeuropas største, paa ca. 700 Par. Paa lange, lyse Ben vader de i Strandkanten og skummer Vandet med det opadkrummede, sylspidse Næb, der fuldstændig ligner en Skomagersyl og har lagt Grund til Folkenavnet: Skomagerfugl.

De hænger blyttende over os eller skaber sig som anskudte, dødssyge Fugle, dinglende, baskende, slæbende ter de sig foran os, saa snart vi er i Koloniens Nærhed, det er et helt Skuespil.

Af andre Fugle kan nævnes Sandternen, der ruger spredt og faatalligt paa Tipperengene. Den ligner Splitternen en Del, men har ikke dennes lyse Næbspids, og dens Hale er kortere. Dens Rede kendes paa, at den meget ofte er opbygget med en Krans af tørre Gaaseexkrementer og næsten altid indeholder Gylpeboller med Skarnbassevinger og andre ufordøjelige Ting. Ellers har vi alle de almindelige Eng-, Strand- og Søfugle her. Ænderne ruger her. Stor Lappedykker har Rede i Sivholmene udenfor, hvor der

FOT.: BJERG-THOMSEN

*Med Vanddraaberne perlende paa det silkeskinnende,
hvide Bryst entrer Stor Lappedykker sin flydende Rede
med de fuldstændig tildækkede Æg.*

ikke er for lavvandet. Og Vaderne piler langs Strandkanten, mens Maager og Terner kredser over Vandene.

I Træktiden gæstes Terrænerne af talløse Fugleskarer: Spover, Nordisk Kobbersneppe, Islandsk Ryle og alle de forskellige Klirearter for at nævne de væsentligste.

De nord- og østlige Ænder ligger her i store Flokke: Krikænder, Pibeænder (mest kaldet Brunnakker), Spidsænder og alle de øvrige. Og Mængder af Gæs: Sædgæs, Graagæs, Kortnæbbede Gæs og Knortegæs og sjældnere Arter som Blis- og Bramgæs.

Da drives der herude en drabelig Jagt, en altfor drabelig Jagt. Jægere fra alle Egne af Landet stævner herud, og i nedgravede Tønder eller Skydehuller lurer de paa Trækket.

Og det er iøjnefaldende, hvor Fuglene kender Grænserne for de fredede Omraader. De kommer højt og agtpaagivende over Værnet, ikke til at komme paa Skud, og 100 Meter bagved Traadhegnet kaster de sig trygt og græsser fredeligt.

Men vi maa slutte.

Et sidste Blik fra Bjaalum ud over det vidtstrakte Land, mens Sol gaar i Hav. Der er saa stille og fredfyldt — en Harmoni, man næsten kan tage og føle paa. Kun Havet dundrer sagte, og Fuglestemmerne stiger og falder. Det toner endnu i vort Øre, mens vi kører ind ad i Landet, bort fra en Egn, der, hvad Skønhed og Stemning angaar, kan sidestilles med en hvilken som helst anden; der i Ejendommelighed er enestaaende, og som er specielt vestjydk.

Fabeldyr paa Dybe Kirkes Korbvælv, opført 1517.

FOT.: NATIONALMUSEET

HARDSYSSELS KIRKER

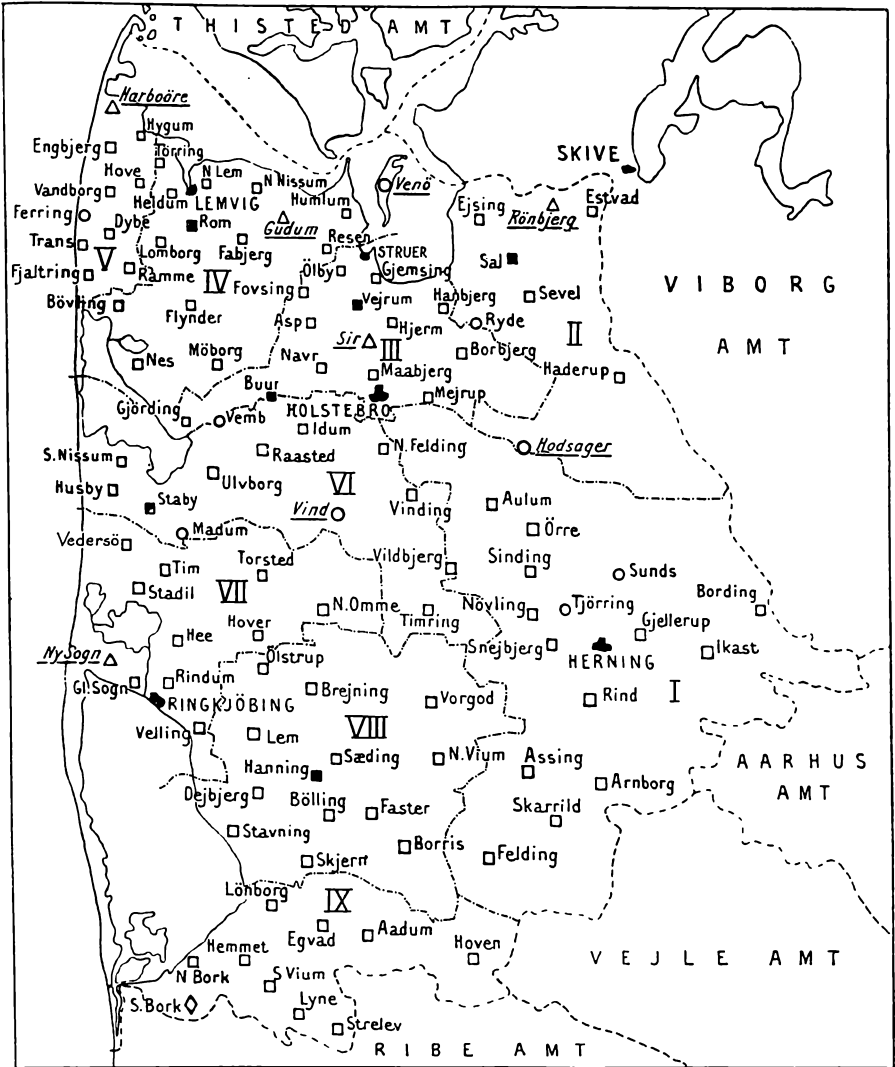
AF VICTOR HERMANSEN

Vil man en Sommer lægge Vejen ind i Hardsyssel, kan man naturligvis gøre sig Besøget bekvemt og blot følge de gængse Ruter, saa er man sikker paa at blive ført til de Steder, enhver bør have set. Men uden at sige eet ondt Ord om dem, der rejser paa denne Maade »i Bredden«, var der maaske ogsaa En og Anden, som vilde foretrække at gaa paa egen Haand og ikke sky Besværet med selv at opsøge Seværdighederne. Kæmpehøjene og Landsbyerne, Herregaardene og Kirkerne er de fire Grupper Fortid, som sætter deres Præg paa det danske Landskab i Dag, men ogsaa giver det et historisk Perspektiv. Hver for sig er de et Studium værd, men der kan dog næppe være Tvivl om, at det er de gamle Gudshuse, der fører den lettest forstaaelige Tale, og det lige fra det rigest udsmykkede ned til det mest prunkløse. For den, der vil »rejse i Dybden« og aflæse vor Kulturs Udvikling gennem de bevarede Mindesmærker, er det derfor stadig et godt Raad, selvom det nu er næsten halvandet Hundredeaar siden, Christian Molbech gav det: »Rejs ikke forbi nogen Kirke og tænk ikke: »Det er en Landsbykirke. Ere disse Mure ikke byggede som andre? staaer ikke dette

Taarn omtrent som andre Taarne? er her andet at see, end Bondehytter og en Kirke, hvis Lige man hundrede andre Steder har kiedet sig selv ved at se?«.

Lad Kirken arte sig nok saa ringe, lad den tilsyneladende være Magen til Nabosognets, det skal nok vise sig, at der trods Fattigdommen er et eller andet værdifuldt Træk, at der trods Lighederne ogsaa er Forskelligheder, som det lønner sig at opspore. Hver Kirke er Sognets ældste Hus og Ingen kan unddrage sig den umiddelbare Stemning af ærværdig Fortid, som hviler over det. Men det er tillige noget mere end en Afspejling af den sted-bundne Historie gennem de sidste otte-ni Hundredaar. Et Konge-Monogram eller et Adels-Vaaben, et Præste-Navn eller et Aarstal kan knytte en Traad til den almindelige Historie og de store Kultur-Epoker, for slet ikke at tale om, at selv de kummerligste Udtryk for de skiftende Stilarter først faar deres rette Mening, naar man ser dem som det, de i Virkeligheden er — Udløbere af Verdens-Kunsten. Ret betragtet er derfor ingen af Hardsyssels gamle Landsby-Kirker helt ligegyldig, de afslører alle, hver paa sin særlige Maade, den historiske Sammenhæng for os.

En fortræffelig Vejleder har vi i det Kort, som M. Mackeprang har udarbejdet over alle Syslets middelalderlige Kirker, deres Materiale, Grundplan og Alder. Har man det ved Haanden, naar man kommer frem til et gammelt Gudshus, giver Kort-Signaturen en hel lille Monografi over det paagældende Mindesmærke og anfører de Data, som er saa vigtige for Forstaaelsen. Men i lige saa høj Grad er Kortet værdifuldt, fordi det ogsaa giver en Oversigt over de Fælles-Træk, der præger denne Egns Kirke-Byggeri. Det viser nemlig, at ikke mindre end 91 af Hardsyssels 98 Middelalders-Kirker stammer fra Romansk Tid og at det overvejende Flertal (86) igen er opført af Granit-Kvadre, medens Resten (6) er af raa og kløvet Kamp. Som Bygge-Emne har man altsaa brugt de talløse Marksten, som Istiden havde ført hened fra Skandinaviens Bjerge, og det er derfor morsomt at se, at H. C. Andersen netop valgte denne Sammenligning, da han vilde karakterisere Hardsyssels Kirker. I Sommeren 1859, fortæller han, havde »Etatsraad Tang, Eierne af det gamle Nørre-Vosborg, nærved Nissum-Fjord indbudt mig, og en Dag kjørte vi til Husby-Klitterne ved Vesterhavet, tre Mile herfra. Udbyttet kom ved Juletid, da jeg bragte »En Historie fra Klitterne«. Selvom han ved denne Lejlighed ikke kan have besøgt mere end tre-fire Kirker, var det alligevel nok til, at han med faa Streger kunde tegne Billedet af den vestjydske Kirkes Særpræg. Om Kirkegaarden sagde han saaledes, at der »ikke findes Træ eller Busk, ikke en plantet Blomst eller en Krands lagt paa Graven; knoldede Høider vise, hvor de Døde ere jordede; et skarpt Græs, pidsket af Vinden, voxer over

Oversigts-Kort over Landsbykirkerne i Ringkøbing Amt, forfattet af M. Mackeprang til Daniel Bruuns Danmark III.

□ Kvader. ○ Raa og kløvet Kamp. △ Tegl.

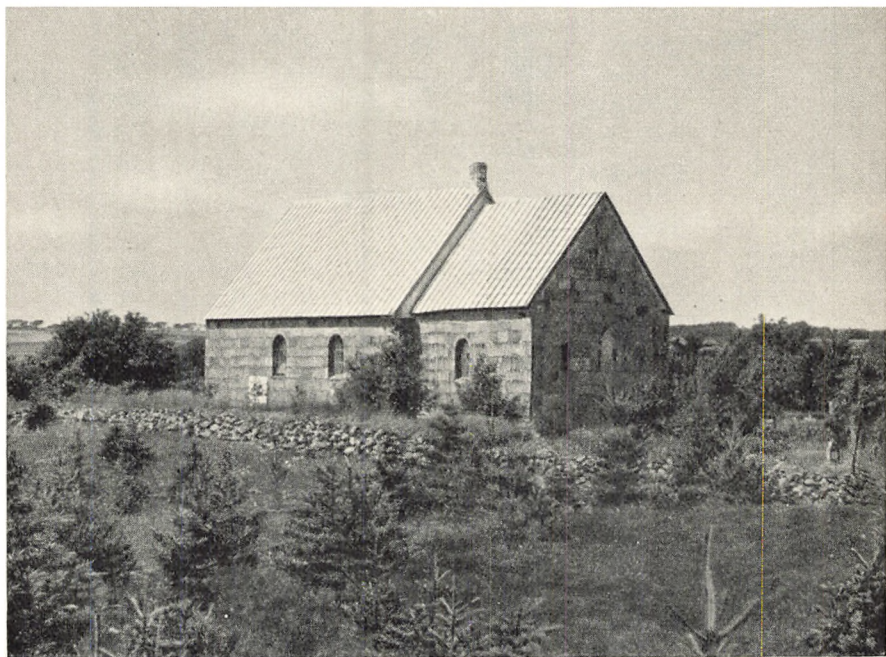
◇ Rhinsk Tuf. ■ Kirke med Apsis.

Blokskrift betyder, at Kirken er romansk; kursiveret og understreget Navn, at den er gotisk.

I Hammerum Herred. II Ginding Herred. III Hjerm Herred. IV Skodborg Herred. V Vandfuld Herred. VI Ulfborg Herred VII Hind Herred. VIII Bolling Herred. IX Nørre Horne Herred.

den hele Kirkegaard; en enkelt Grav har maaskee et Monument, det vil sige en hensmudret Træbul, tilhugget i Liigkisteform«. Og om Kirkerne, at de »staae som hugne Kampesten, hver af dem er et Stykke Fjeld; Vesterhavet kunde rulle over dem og de skulde staae; paa de fleste mangle Taarnet; Klokkerne hænge da frit ude mellem to Bjælker«.

Saalænge Danmark endnu var Missions-Omraade, har man sikkert nøjedes med at bygge Kirkerne af Træ, men af dette første Sæt Gudshuse er der ikke bevaret noget Spor indenfor Hardsyssel. Ved Midten af 1000-Tallet begyndte man imidlertid at udskifte dem med Sten-Huse og navnlig i Løbet af de næste Par Hundredaar blev saagodtsom alle vore nuværende Sognekirker opført i det uforgængelige Materiale. Over 90 pCt. af dem stammer — som ogsaa Tallene i Hardsyssel viser — fra dette vældige Kirke-Byggeri og rummer endnu romanske Minder i Murværk og Plan. Normalen er, at Koret, som var forbeholdt Gejstligheden og Messe-Tjeneren, danner et kvadratisk Rum med lige Afslutning i Øst, medens Menigheden samlede sig i Skibet, et større rektangulært Rum med Døre i Nord og Syd. Loftet var fladt og alle Aabninger (Korbue, Vinduer, Døre) af-dækket med Rundbuer. Senere Tilbygninger og Forandringer kan naturlig-

FOT.: NATIONALMUSEET

Nørre-Vium Kirke.

Hee Kirke, set fra Nordvest.

FOT.: NATIONALMUSEET

vis have tilsløret de oprindelige Forhold, men det vil i Almindelighed være let alligevel at finde til den gamle Kærne. Ikke mindst gælder det for Hardsyssels Vedkommende, at man her har særlig god Lejlighed til at studere de romanske Smaakirker i næsten urørt Stand. Høver Kirke anføres gerne som Eksempel, men man kunde ligesaavel nævne Nørre-Vium, Ølstrup, Hodsager, Assing, Sønder-Felding, Nøvling, Skarrild, Nørre-Felding, Vind.

Enkelte Kirker har dog en rigere Plan, idet der mod Øst kan være føjet en halvrund Udbygning (Apsis eller Korrunding) til Koret eller mod Vest være bygget et Taarn til Skibet. Navnlig er der her Grund til at fremhæve Kirken i Staby, som har haft begge Dele og som i det hele taget anses for en af de bedste blandt Halvøens mange Kvaderstens-Kirker. Foruden sit sengotiske Vest-Taarn har den bevaret det underste Stokværk af en Forhal eller Taarn, som har været bygget til i romansk Tid, og iøvrigt bestaar den af Skib, Kor og Apsis. Det Indre udmærker sig ved sine kvaderhugne Vægge af Jern-Ahl fra Fur, ved Skulpturer — et Mandshoved og et Kvindehoved — paa Triumfbuen, en Billedkvader med en Konge paa Triumfvæggen, og fremfor alt ved sine romanske Kalkmalerier. Men en ganske særlig

Interesse og Værdi har dog Apsis. Den er udvendig delt i seks Felter, adskilt ved Halvsøjler med forskelligt-formede Fodstykker og Kapitæler, og afdækkede med Buer af Jern-Ahl, der igen hviler paa indskudte Kragsten med Dyre- eller Menneskehoveder. Allerede dette er værd at agte paa, men sin ypperste Pryd har den dog i Vinduerne. Ikke blot er der to Cirkel-Glugger i de yderste Fag, men i de midterste sidder der to ens Firkløver-Vinduer af fremragende Arbejde, hver hugne i een Sten og indrammede af en Perlesnor. Og navnlig den sidste Enkelthed fortjener Opmærksomhed, fordi den fører os ud over dette Monument. Medens vi nemlig tør formode, at de to Billeder inde i Kirken kan forestille det Ægtepar, der grundlagde Gudshuset her, kender vi intet til den Stenmester, de tog i Arbejde, hvem han var og hvad han hed. Og alligevel kan vi følge ham videre. Perlestaven er nemlig en Slags Signatur, som vi kan finde igen i en anden, ogsaa ret sen romansk Kirke paa disse Kanter — Hee.

Vel er den stærkt restaureret i ny Tid, men trods alt hævder ogsaa den sig som en af de mærkeligste. Den bestaar af Kor og Skib — med senere Tilbygninger paa Sydsiden — men sin enestaaende Karakter faar den gamle Herredskirke dog ved den, endnu i romansk Tid tilbyggede Forhal og Taarn mod Vest. Her i denne faste Bygning blev i sin Tid Herredets Breve gemt, og her er Adgangen til Kirken gennem en Portal, flankeret af to Søjler og kronet af en Tympanon med to modstillede Løver. Iøvrigt er det nederste Stokværk udvendigt prydet med Pilaster-Blændinger, der hviler paa en Sokkel med samme Profil som Stabys og med samme Perlesnor. De to Værker maa derfor skyldes den samme Mester, og hvad mere er, de viser os ogsaa, hvorfra han har hentet sine Forbilleder. Indenfor Sysselgrænserne har der aldrig været noget kunstnerisk Midtpunkt, men Kirkerne her er Udstraalinger fra Centreren udenfor — Ribe, Vestervig, Viborg. Og for Staby og Hee gælder det, at Perlestaven og andre Enkeltheder stammer fra Domkirken i Ribe.

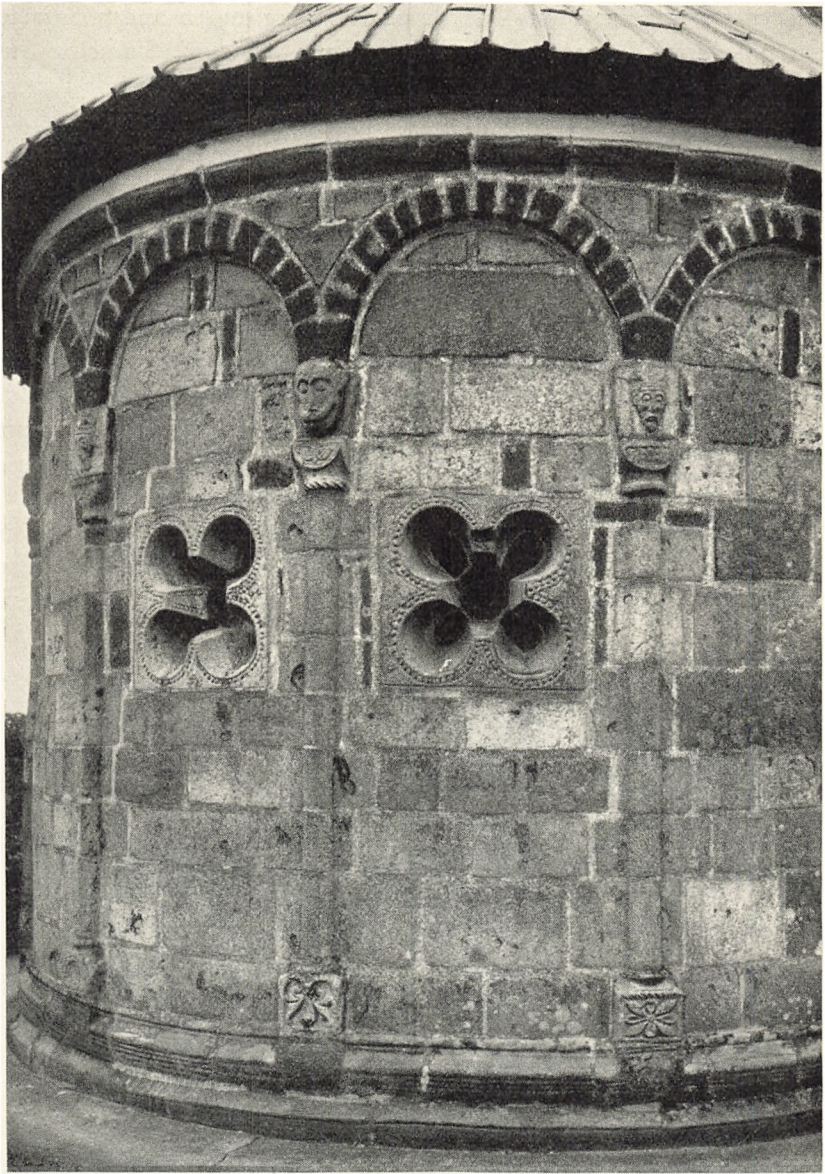
Er disse to Kirker saaledes af høj Rang, maa de dog alligevel vige Pladsen i almen Interesse for den i Gjellerup. Mellem vore Hundreder af romanske Kirker er den nemlig den eneste, som bærer Aarstallet for sin Opførelse, og den faar derved den største Betydning i Diskussionen om Kirkernes Alder. Skræller man de senere Tilbygninger af, har Kirken oprindelig bestaaet af Kor og Skib, maaske med en Forhal eller Taarn mod Vest, opført af fint hugne Kvadre og med Døre i Nord og Syd. Over den nordre, som stadig er Adgangen, sidder en halvrund Tympanon med et Kors midtpaa og langs Randen følgende Indskrift: *Ingrediens avlam cvlpas abicit revs istam — et qvod ivste petit donando devs pivs avdit* (Den skyldige, som træder ind i dette Tempel, afkaster sine Synder, og den retfærdige Gud bønhører ham

FOT.: NATIONALMUSEET

Romansk Murværk (Kassemur) i Hanning Kirke.

ved at give ham, hvad han rettelig beder om). Og over den søndre, nu tilmurede Dør sidder en tilsvarende Kors-Tympanon med den mere verdslige Oplysning: Anno MCXL incarnationis d(omi)ni est hic fyndata svb honore dei domvs ista (I Herrens Kødbliveses-Aar 1140 er dette Hus grundlagt her til Guds Ære). Men ellers frembyder denne Kirke ikke — saa lidt som Syslets i Almindelighed — nogen større Prøve paa Stenmesterens Færdighed. Foruden Vest-Portalen i Hee kendes der saaledes kun nogle faa andre indenfor hele Omraadet. Oppe ved Salling, som har en forbløffende Mængde Portaler af Viborg-Typen, er der paa Sydsiden af Sahl Kirke en rig Portal med fire Søjler, medens Kvindesiden, mod Nord, kun har en To-Søjle-Portal. Men særlig udsmykket er dog Syd-Døren i Velling Kirke, som paa Overliggeren har to firbenede Drager — Symboler paa de onde Magter — der angriber Korset mellem dem, medens der paa begge Sider nedefter findes en Fugl og tre Løver. Ogsaa Syd-Portalen i Rom Kirke har lige Afslutning foroven, her med en lille Kristus-Figur, og paa Karmene to slanke Løver ovenover stiliserede Træer, hvorimod Vedersø Nord-Portal har en Tympanon med to Løver og en Mand, maaske en primitiv Fremstilling af Daniel i Løvekulen. Ogsaa paa Korbuernes Kragsten kan man finde Udhugninger af forskellig, men ret beskeden Art: Akantus (Stadil, Sædding, Vedersø), Rankeværk (Dejbjerg, Rom), Palmetter (Møborg), Drager (Sdr. Felding), og et helt elegant Ornament af Cirkelfelter omkring Kvadrater (Ejsing), ligesom der rundt om i Murværket kan sidde Billedkvadre med: en Fisk (Borris), en Fugl (Flynder Kirke), en Løve (Ulfborg), en Mand (Tim), en Konge (Maabjerg), og en yderst naiv Syndefalds-Scene (Nr. Nissum). Ogsaa Mandehoveder kan forekomme, men kun eet af dem — det i Sædding — har særlig Interesse, fordi det bærer Rune-Indskriften: Harm, hvad saa denne ellers betyder. Hardsyssels Kirker er altsaa meget fattige paa romanske Stenhugger-Arbejder, og da man gerne opfatter Døbefontene som gjort af de samme Mestre, som har opført Kirkerne, stemmer det godt hermed, at ogsaa Fontene her er af meget enkel Udformning. Langt den overvejende Part tilhører, hvad man har kaldt, den vestjydske Type, men indenfor denne kan man igen skelne mellem to Grupper: den nordlige, hvis Kumme hviler i en Krans af Bægerblade og hvis Forbillede maa søges i Vestervig, og den sydlige, hvis Kumme er glat, og hvis Hovedsæde er i det gamle Varde-Syssel, mellem Skjern-Aaen og Kongeaa. En enkelt af dem, Hanbjerg-Fonten, bære Rune-Navnet: Isli, som formodentlig er Mesterens, men ellers veed vi ikke, hvem der har gjort de øvrige. Dog kan man ad stilistiske Grunde udskille forskellige Grupper, som maa være udgaaet fra samme Værksted, for Exempel den smukke Font i Sahl med sin palmet-smykkede Kumme og

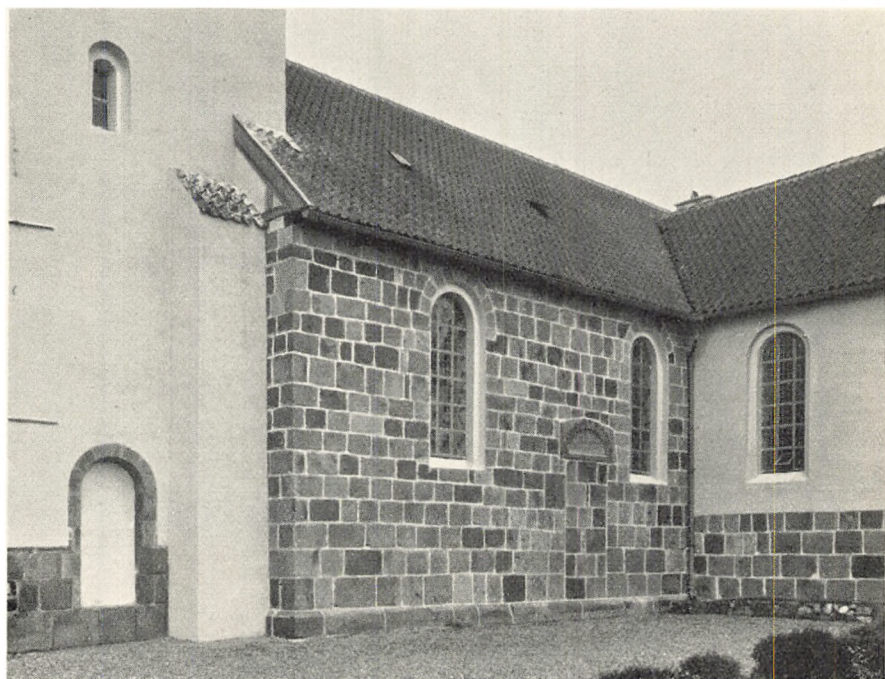

FOT.: NATIONALMUSEET

Staby Kirkes smukke Apsis med de to Vinduer, formet som et Firkløver og bugget ud i een Sten.

de deraf afhængige Fonte i Ryde og Rønbjerg, og en anden Klynge omfattende Egvad, Gammelsohn, Nørre Vium, Rindum, Stadil og Strellev. Særlig rig er Udsmykningen paa Ejsing-Fonten med en Arkade-Række som Indramning for en Serie Relieffer. Vi ser her Syndefaldet, Kors-Lammet, som symboliserer Kristus, en Fugl — Sjælen — som har søgt Hvile paa en Kors-Stav, en Hjort — som ogsaa er Sjælen — der bliver forfulgt af en Hund, som hidses til Jagten af en Djævel, og et Par Rosetter. Og over denne Frise staar en Indskrift med Daabs-Ordene paa Latin: In nomine patris et filii et spiritvs sancti (I Faderens og Sønnens og Den hellige Aands Navn). Af en helt anden Type er Fontene i Dejbjerg og Strellev, som hører sammen med de østjydske Løve-Fonte, hvordan det saa ellers skal forklares, at de er kommet saa langt væk fra deres egentlige Omraade. De kan være købt til Vestjylland, ligesom den gotlandske Font i Gimsing og den sengotiske Kalkstens-Font fra Namur, som findes i Flynder, og altsaa være Vidne om, at man hentede sine Kirkesager langvejs fra.

Af Kirkernes romanske Inventar har Tiden ellers ikke levnet ret meget, men det, den har skaanet her, er til Gengæld af allerstørste Interesse. Fra hele Europa kender man nu kun sytten *Gyldne Altre*, og af disse sjældne

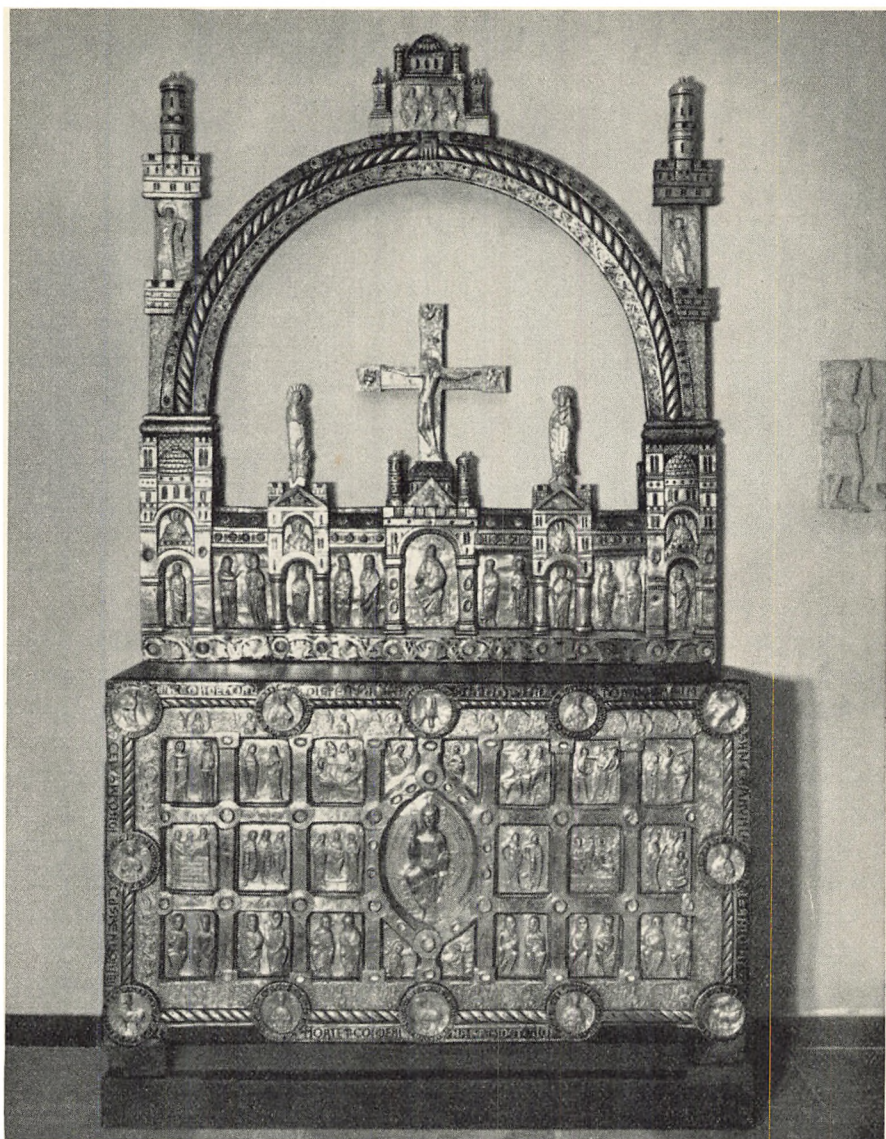
FOT.: NATIONALMUSEET

Gellerup Kirkes Sydside med tilmuret Portal.

Gellerups Kirkes Tympanon med Bygnings-Indskriften fra 1140. FOT.: NATIONALMUSEET

Stykker stammer ikke mindre end syv fra Nørre-Jylland. Forlængst er de fem blevet overført til Nationalmuseet, hvor de danner en enestaaende Samling, men to gør endnu den Dag i Dag Tjeneste i deres gamle Kirker — Sahl og Stadil. Indenfor sit snævre Omraade byder Hardsyssel altsaa paa Prøver af Middelalders-Kunst, som alene ved deres Raritet er Opmærksomheden værd. Men de er mer end det. Man kunde jo forledes til at tro, at de to Altre havde faaet Lov til at forblive herude, fordi de ikke kunde maale sig med de øvrige i Kvalitet. Og det er langt fra Tilfældet. Tværtimod hører de begge til de bedste, vi har. Navnlig gælder det Sahl-Alteret, der er eneste Sæt i Norden, som er fuldstændigt bevaret. Kun er selve Opstillingen blevet noget forandret i senere Tider, idet man har føjet de to Dele sammen, givet dem et Par Fløje og sat det hele op over Alterbordet. Oprindeligt har Antemensalet dækket Bordets Forside og Retablet kronet dets Bagkant. Som Antemensalets Midtpunkt troner Christus i Mandorlaen, medens de øvrige Felter viser Fremstillinger af Apostlene og nytestamentlige Scener fra Barndomshistorien og Passionen. I den brede Ramme er der indskudt tolv runde Medailloner med Helligaands-Duen, Kors-Lammet, Evangelist-Tegnene og Engle, alle med Indskrifter i latinske Hexametre. Ogsaa paa Retablet ser man Christus i sin Herlighed, de tolv Apostle og de fire Ærke-Engle, og herover staar en Krucifiks-Gruppe, omgivet af en stor halvrund Bue mellem to Flanke-Taarne. Mesterens Navn er desværre ikke overleveret, men hans Kunstner-Personlighed afspejler

FOT.: NATIONALMUSEET

Det gyldne Alter i Sabl Kirke fra romansk Tid.

FOT.: NATIONALMUSEET

Stadil Kirkes gyldne Alter indsat i Renaissance-Tavle.

sig klart i Værkets fint gennemførte Komposition, i den baade djærve og yndefulde Figurstil, den rige og afvekslende Ornamentik, de skønt-tegnede Bogstaver. Men han har ogsaa været en fremragende Haandværker, der har behersket sin Teknik til Fuldkommenhed. Kobberet, som dækker Egetræs-Grundlaget, er hamret papirtyndt og heri er Figurerne drevet op i højt Relief, uden at Metallet er bristet, medens Ornamenterne er graverede, stanzede eller drevne paa fri Haand. Det hele er derefter blevet forgyldt eller dækket med brun-brændt Fernis, og endelig er der indsat en Mængde Bjergkrystaller rundt om paa Rameværket. Virkningen maa have været overvældende i sin Pragt, men samtidig var Tavlen ogsaa bestemt til at tale Opbyggelse ved sit Indhold. Som en Fællesnævner for alle de Gyldne Altre kan man nemlig anse den Indskrift, der findes paa Stadil-Antemensalet og som klart angiver Hensigten med disse overdaadige Kirke-Prydelser. Det hedder her paa Latin: »Mer end ved den gyldne Glans, hvormed du ser den straale, lyser denne Tavle ved, hvad Kundskab den bringer om den hellige Historie. Thi den aabenbarer Christi underfulde Historie, som ved sin egen Glans overstraaler Guldets for dem, der er rene af Hjertet. Derfor, du som læser dette, hvis du vil skue det himmelske Lyses Glæder, da rens dit Sind ved Troen«. Stadil har sikkert oprindeligt haft et ligesaa prægtigt Alter som Sahl, men Overbygningen er antagelig blevet fjernet, da Kirken fik sin nuværende Renaissance-Tavle omkring 1625. Dog har man ikke helt kasseret det ærværdige Alter-Smykke, men indsat Antemensalet i Storfeltet, fordi man — som Sognepræsten udtrykte det — fandt dette Stykke »notabile og singulare«. Paa visse Punkter ligner det, paa andre adskiller det sig fra Sahl-Alteret, saa at det ikke kan skyldes samme Mester eller være samtidigt. Derimod er de to Arbejder sikkert udgaaet fra samme Værksted — Sahl omkring Aar 1200, Stadil en Menneskealder senere, omkring 1235 — og der kan næppe heller være Tvivl om, at det har hørt hjemme i Stiftets Hovedby Ribe. Herover gik Handelsvejene jo ud til Europa, herover kan ogsaa de fremmede Impulser være formidlet, som man kan finde afspejlet i de danske Værker. Hvormange Kirker der ellers har været udsmykket paa denne kostelige Maade, veed vi ikke, men det er i hvert Fald lidet sandsynligt, at de to Altre, der er bevaret, skulde have været de eneste. Det samme gælder utvivlsomt ogsaa Antemensalet i en anden af Sysselets Kirker, Borbjerg. Det er af samme Type som de metaldrevne, men er kun udskaaet i Egetræ og har oprindeligt vist været broget malet. Det er tydeligvis en Efterligning, der har skullet virke som — og har været billigere end — et af de rigtige gyldne Altre. Med den første store Periode i vort Kirkebyggeri, den romanske, var ogsaa Hardsyssel blevet saa mættet med Kirker, at der ikke blev ret meget at

FOT.: NATIONALMUSEET

Borbjerg Kirkes romanske Alterbordsforside og Renaissance-Altartavle fra o. 1625 med indsatte Alabastreliefer fra o. 1425.

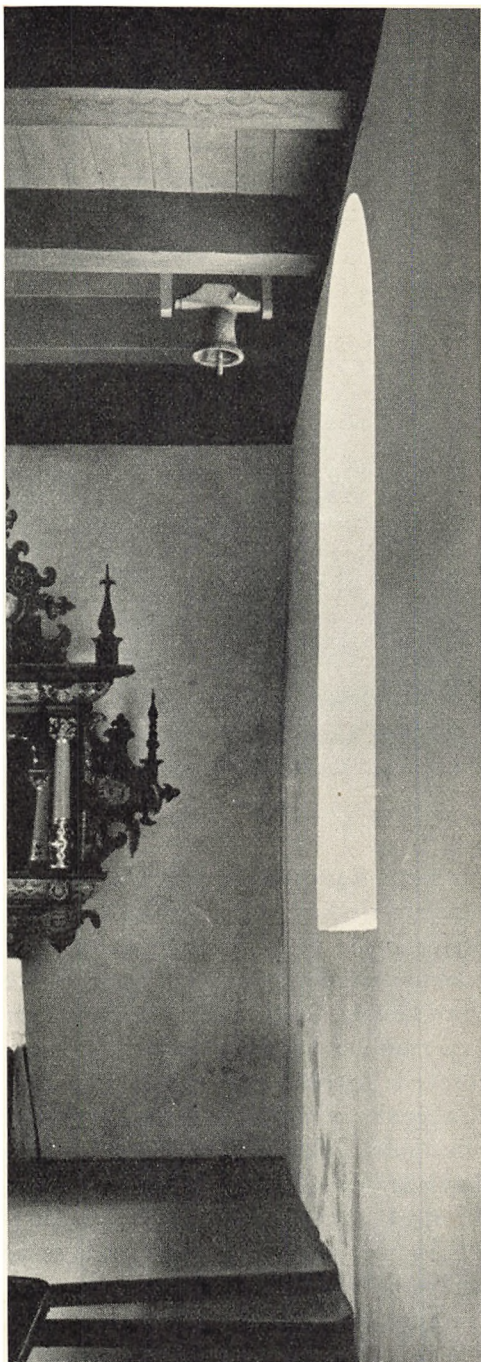

føje til i den anden ved Middelalderens Slutning. Materialet var nu overvejende Munkestenen og Stilen præget af de spidse Buer. Gotiske Kirker er derfor sjældne her og ikke flere, end at de kan tælles paa een Haand. Alene Navnet Ny Sogns Kirke siger os, at det her ikke drejer sig om nogen gammel Bygning, og Murværket viser ogsaa, at den er sengotisk. Det samme gælder Gudum Kirke, som er opført af Munkesten efter 1484 og som oprindelig hørte til et Benediktiner-Nonnekloster, ligesom Rønbjerg og den i nyere Tid stærkt omdannede Sir Kirke er bygget i Munkesten i det 15. Aarhundrede. Af raa Kamp og Munkesten er Vind Kirke genopbygget i det 16. Aarhundrede, og samme Materiale er ogsaa anvendt i den meget uanselige Kirke paa Venø fra Slutningen af samme Sekel. Endelig var de to nedrevne Kirker i Harboøre og Hodsager sentmiddelalderlige og rejst af henholdsvis Rullesten og raa Kamp, og fælles for dem alle er, at de ligger i Udkanten af Omraadet eller paa et kirketomt, hvad der næppe er tilfældigt. Gotikken kom altsaa ikke til at rejse nye Kirker, men den satte sit Præg paa de gamle ved de Til-

Senkatolsk Maria med Barnet i Borris Kirke.

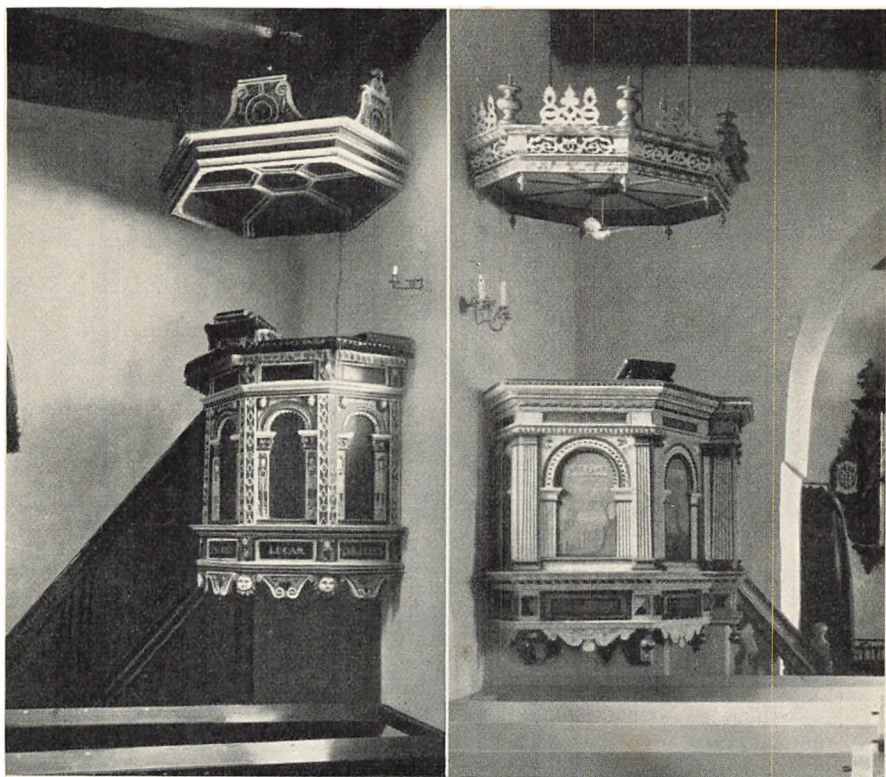
FOT.: NATIONALMUSEET

bygninger, som i stort Tal blev rejst. Først og fremmest var det Taarnene, der kom paa Mode, saa at de kullede Kirker nu er i overvejende Mindretal, kun nogle faa i hvert Herred. Paa en enkelt Undtagelse nær — Hemmet, hvor Taarnet staar ved Skibets Norddør — blev de bygget ved Skibenes Vest-Sider. Men ogsaa Vaabenhuse, Kapeller, Sakristier og Kirkegaards-Portaler blev i stort Tal bygget i sengotisk Tid, rigest ved Ej-sing Kirke, hvor der paa Nord-siden staar en femgavlet Udvidelse. I det Indre prægede Gotikken ogsaa Rummene ved de indbyggede Hvælvinger, men det var dog kun i nogle ganske faa Tilfælde, at Kirkerne blev helt overhvælvet; i Reglen nøjedes man med Koret. Langt de fleste af Syslets Kirker beholdt deres gamle flade Bjælkelofter. Med Reformationen skete der ikke større Forandringer, udpræget fredelig som den var. Bygningerne fik Lov til at staa som de var ved Middelalderens Slutning, og i den første Tid skete der heller ikke videre Indgreb i Inventaret. Hvad der kunde bruges i den evangeliske Guds-tjeneste, og det var det meste, blev ved med at være i Brug, og først et godt Stykke ind i

Den katolske Messeklokke i Stavning Kirkes Kor.

FOT.: NATIONALMUSEET

FOT.: NATIONALMUSEET

Sadding Kirkes Prædikestol fra 1624.

Vedersø Kirkes Prædikestol fra 1614.

det næste Aarhundrede begyndte man at udskifte Kirkernes gamle Udstyr. Hardsyssels Kirker, som jo heller ikke hørte til de mest velstaaende, har derfor ogsaa bevaret adskilligt af det middelalderlige Indbo. Fonte og Klokker gjorde jo samme Nytte efter som før Reformationen, Altertavler, Prædikestole, Stager og hvad man ellers vil nævne, ligesaa. Ja, det synes som man her har været særlig øm over det gamle, for naar man endelig fornyede Inventaret, bevarede man, hvad man kunde af det tidligere. Det er allerede nævnt, at de to Pragtstykker i Sahl og Stadil blev reddet ved at blive indsat i de nye Renaissance-Rammer, men ogsaa en engelsk Alabaster-Tavle fra det 15. Aarhundrede er indgaaet med sine Scener fra den hellige Georgs Historie i Borbjerg Kirkes Alter-Opbygning fra o. 1625, ja selv i Topstykket fik man anbragt nogle sengotiske Helgen-Figurer, formodentlig fra en Side-Altertavle. I Vejrum blev en anden engelsk Tavle, ogsaa fra Begyndelsen af det 15. Aarhundrede, paa lignende Maade konserveret ved at indføjes i den nuværende Altertavle fra 1630'erne, men her havde

Luther og Melancthon paa Borris Prædikestol fra o. 1625.

FOT.: NATIONALMUSEET

en betænksom lutheransk Præst dog allerede i 1595 ladet male følgende advarende Ord under Fremstillingen af den hellige Catharinas Martyrium:

Diss Bilder er sat for Ziir oc Pryd
Oc haffuer ick anden Kraft oc Dyd.

Senkatolske Altertavler gør ogsaa stadig Tjeneste i Fjaltring, Rom, Højbjerg, Fovsing, Bur, Estvad, Sevel (disse to dateret til henholdsvis 1512 og 1515), Sdr. Bork og Hoven, ligesom Rønbjerg har bevaret en smuk Side-Altartavle. Endnu ældre, fra 1300'erne, er Korbue-Krucifikserne, som stadig findes i Sønder-Borris og Hee, medens der i mange andre Kirker er lignende Stykker, men fra Slutningen af Middelalderen. Ogsaa talrige Enkelt-Figurer af Helgener og Helgeninder har endnu deres Plads i Kirkerne, forlængst naturligvis gaaet ud af Brug som Andagts-Billeder og nu kun bevaret som Antikviteter. Saare oplysende er i denne Henseende Billedet af Sct. Dionysius i Ejsing Kirke, idet der her findes en Indskrift-Tavle fra 1671 med følgende Indskrift:

FOT.: NATIONALMUSEET

Lektorie-Prædikestol fra o. 1600 i Ulfborg Kirke.

Dette Kapel, som man her ser,
I Pavedom har været,
Hvor Dionysius med fler
Paa sin Manér har læret.
Af hannem haver det sit Navn.
Til en ældgammel Minde,
Nu bruges det til bedre Gavn,
Sligt er ej mer at finde.
Til Kendetegn var her af Sten
Et lidet Alter muret,
Dèr stod foruden Kød og Ben
Den Munk af Træ og luret.

Man tog det bort med dens Behag,
Som Kirken havd' at raade,
Domprovstens, som i denne Sag
Samtykte uden Baade.
Sligt drev den ædle danske Helt
Mogs Rosenkrantz tilveje,
At naar han blev af Døden fældt,
Han dette Sted kund' eje.
Han lod her under Kirkens Tag
Sit Hvilested beramme
Paa sin og sines Velbehag,
Den æld-urgamle Stamme.

Hvis disse Stykker er gjort i Udlandet, maa de sikkert være kommet ind over Ribe, og hvis de er af hjemligt Arbejde, maa de sikkert ogsaa stamme fra Stiftsbyen. Her sad i hvert Fald i Slutningen af Middelalderen dygtige Billedsnidere, som skar bl. a. Præste- og Degnestole til Landsbykirkerne, og her sad efter Reformationen Snedkere, som gjorde det nye Inventar. Og at man her i Hardsyssel — trods de mange katolske Sager, man bevarede i Kirkerne — alligevel var gode Lutheranere, markerede man ved at male eller skære Billeder af Reformatorerne paa Prædikestolene i Bølling, Sønder-Borris og Vorgod.

Sivert Hansen